

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧУМАК Кристина Олегівна

УДК 327[(73):(55)]“2001-2017”

ДИСЕРТАЦІЯ
**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США
В 2001-2017 РР: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА
РЕАЛІЗАЦІЯ**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та
глобального розвитку

Галузь знань: 29 – міжнародні відносини.

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Науковий керівник: Дубовик Володимир Алімович, кандидат політичних
наук, доцент

ОДЕСА – ЧЕРНІВЦІ – 2018

АНОТАЦІЯ

Чумак К.О. Зовнішня політика США в період президентства Дж. Буша – мол. та Б. Обама. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2018.

На початку XXI століття США залишаються єдиною у світі наддержавою, найвпливовішим актором сучасної системи міжнародних відносин, який значною мірою визначає її еволюцію. Хоча тема зовнішньої політики США викликає постійний інтерес науковців, необхідним є критичний перегляд особливостей зовнішньої політики США початку XXI ст. Вивчення зазначеної проблематики має важливе наукове значення, оскільки досі досліджувалися інші часові відрізки та лише окремі аспекти зовнішньої політики США. Актуальність теми пояснюється також тим особливим місцем, що посідають США у політиці України. Наша країна знаходиться в процесі переформулювання своїх національних інтересів і навіть усієї системи цінностей. Саме тому американський досвід побудови впливової демократичної держави може принести практичну користь для усталення засад української зовнішньої політики.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження зовнішньої політики США» визначено теоретичні засади дослідження та проаналізовано наукові доробки щодо питання політичних трансформацій. Показано наступні групи джерел: документальні (законодавчі, дипломатичні, документи політичних партій та громадських об'єднань), періодика, мемуари, матеріали соціологічних досліджень, а також оповідні (політичні твори, публіцистика, наукова та навчальна література). Автор відмовилася від класифікації джерел за мовними ознаками, враховуючи зближення та взаємопроникнення різних наукових шкіл і традицій, входження української

науки до світового інтелектуального простору. Виявлено, що головними течіями в теорії міжнародних відносин у США залишались реалізм та лібералізм, але з 1980-х рр. вони поступово змінювали свою «класичну» форму як відповідь на появу нових напрямів дослідження. Ліберальний інтернаціоналізм має унікальний статус, оскільки є не тільки однією з провідних шкіл міжнародних відносин, але й офіційною ідеологією США. Отже, дослідження школи ліберального інтернаціоналізму дають змогу вивчати різновиди концепції світового порядку, що панує в американському суспільстві попри будь-які зміни керівництва, тому можна зробити висновок, що це є найкращим шляхом для вивчення сучасної американської політики. Зроблено висновок, що незважаючи на очевидні зміни політичного курсу, проголошені Обамою, у більшості випадків і у внутрішній політиці, і у міжнародних відносинах вона не так сильно відрізнялася від концепцій, розроблених попередньою адміністрацією Джорджа Буша – мол.

У другому розділі «Основні напрями зовнішньої політики адміністрації Дж. Буша – молодшого» проаналізовано доктрину «війни з тероризмом» та її відбиття на основних напрямках зовнішньої політики США за часів Буша – мол. Виявлено три головні елементи «доктрини Буша» – військова перевага, превентивна війна, унілатералізм. Президент взяв на себе повноваження приймати одноосібні рішення щодо права вторгнення в будь-яку точку світу без узгодження з міжнародним співтовариством. Виділено кілька основних напрямів зовнішньої політики адміністрації Буша: так званий Великий Близький Схід, відносини з Європейським Союзом, країни Латинської Америки, БРІК. Наголошено, що особливими рисами президентства Дж. Буша – молодшого стали: ігнорування міжнародних організацій і інститутів, думки союзників й інших держав, що дозволяє говорити про глобальний характер «імперського президентства» в 2001-2009 рр.; «клановий» характер прийняття зовнішньополітичних рішень; наявність сильного віце-президента США із широкими зовнішньополітичними повноваженнями; відносно

скромну роль керівника апарату Білого дому в процесі прийняття зовнішньополітичних рішень; створення нових, не охоплених законодавчим полем, органів управління, збору інформації, експертизи з великим колом повноважень і нечіткою сферою відповідальності, що мало негативний вплив на реалізацію зовнішньої політики країни. Зроблено висновок, що всі зовнішньополітичні завдання підпорядковувалися меті розгрому «вісі зла» будь-якими методами. Це суттєво звужувало для Вашингтона можливість маневру й призвело до падіння міжнародного авторитету Дж. Буша – молодшого, а через це – й США в цілому. Буш залишив у спадок дуже напружені відносини з Іраном, що суттєво погіршилися протягом 2000-х рр.; у плані стратегії США явно програли іранським радикалам. Адміністрації Барака Обами довелося починати з тези про необхідність докорінної зміни зовнішньополітичної стратегії країни й можливість «перезавантаження» відносин з великими регіональними державами, у тому числі з Іраном. Відносини з ЄС змінилися у результаті приходу Буша до влади: вплив Сполучених Штатів у Європі зменшився; Європа відчувала себе досить впевнено, виходячи з тих параметрів, що європейський регіон удвічі більший за американський, має досить тверду валюту, є більш ощадливим і створює досить конкурентоспроможні проекти зі США. Позиція США щодо співробітництва з європейськими союзниками за часів Буша була досить контроверсійною. США розглядали ЄС в XXI ст. як одну із найбільш значимих сил на міжнародній арені, але з іншого боку, намагалися довести, що ЄС не в змозі захистити свої інтереси самостійно, без допомоги США. Виходячи з цієї аксіоми зовнішньополітичної стратегії США головним пріоритетом залишалося зміцнення НАТО, організації, що традиційно розглядалася як головний інструмент американської політики щодо Європи. Серед країн БРІК головне місце в політиці адміністрації Буша посідав Китай. Розвиток відносин між ними, по-перше, залежав від ситуації з північнокорейськими ядерними амбіціями: без Китаю дуже складно, якщо взагалі можливо впливати на Північну Корею. По-друге, для США дуже

важливою була активність Китаю у глобальних зусиллях по боротьбі з поширенням ракетних технологій і технологій подвійного призначення. Однак, США закидали Китаю щодо недостатньої прозорості у проведенні цієї політики, тож відносини між країнами поступово погіршувалися. Водночас у Латинській Америці відбулася сильна реакція проти політики «просування демократії» з боку адміністрації Буша, особливо це стосується Венесуели, де грубе втручання призвело тільки до дискредитації опозиції У. Чавесу.

У третьому розділі «Основні напрями зовнішньої політики адміністрації Барака Обама» проаналізовано особливості стратегії демократичної адміністрації порівняно з попередньою республіканською. Показано особливості ідейної бази зовнішньої політики Барака Обама, спроби обох команд президента більше за попередників використовувати інструменти громадської дипломатії та багатостороннього підходу. Тому зовнішньополітичні пріоритети США за Обама відрізнялися від періоду правління Буша – молодшого. Нова стратегія глобального лідерства за демократами могла бути реалізована шляхом збереження провідних позицій США в основних міжнародних інститутах (ООН, МВФ, СОТ, НАТО), керівництва регіональними процесами та організації двосторонніх зв'язків з провідними державами світу, що не входять до воєнно-політичних союзів під егідою США – Китаєм, Індією та Росією. Отже, серед головних змін за доби Обама треба виділити підкреслено більшу увагу до міжнародного співробітництва в рамках таких організацій як ООН та фінансові установи. Виявлено, що команда Обама зіткнулася з об'єктивними перепонами на шляху до більш справедливого світового порядку. Інститути глобального управління існували, але були непристосовані для керування інтегрованою економічною системою. Інститути не виконували належною мірою представницьку функцію, не всі народи мали в повній мірі право голосу в них, і вони не відповідали ідеалам демократії. Більш того, у структурі глобального управління зберігалось більше недоліків, аніж здобутків:

програми іноземної допомоги, що традиційно використовували США, потребували заміни на схеми, що були б більш вигідними для бідніших країн. Адміністрація Обами з цим завданням не впоралася й застрягла на вирішенні завдань, які потребували негайної відповіді. Отже, «доктрина Обами» в тій частині, що стосується міжнародної участі та багатосторонніх інструментів, може вважатися проваленою. Щодо «Великого Близького Сходу, в цілому Обама зайняв правильну позицію в надзвичайних обставинах, знайшов новий баланс між американськими цінностями й стратегічними інтересами в регіоні ВБС. Обама переломив ситуацію в Іраку, вистояв у Афганістані й Пакистані й обезголовив Аль-Каїду. Головним розчаруванням від президентства Обами стала близькосхідна дипломатія – саме в цьому регіоні відбулася розбіжність між обіцянками й реальними справами. Нездатність Обами добитися миру між ізраїльтянами й палестинцями і рішучість Туреччини стати лідером арабського світу, пожертвувавши при цьому відносинами з Ізраїлем, позбавили Вашингтон послідовної стратегії й не залишили іншого вибору, як тільки реагувати. До країн БРІК і до країн регіону Латинської Америки стратегічного підходу адміністрації Обами не вдалося виробити. Обама був змушений реагувати на виклики дня, відкладаючи власні ініціативи на потім. В останній рік він активізував свої зусилля з досягнення радикальних змін, його ім'я ввійде в історію американо-кубинських відносин, але розвинути успіх йому вже не довелося.

У дисертації доведено, що результати адміністрації Обами у сфері зовнішньої політики були контрверсійними. Сама владна система США гарантує: дії президента обмежені мережами влади, урядовими та неурядовими, сплетеними державним і приватним секторами. Система вибудована так, щоби, перш за все, забезпечити правонаступність політики адміністрацій, попри їхню партійну приналежність та індивідуальні уподобання. Додатковим чинником було те, що Барак Обама вважав обов'язком № 1 подолання економічної кризи; зовнішня політика посідала другорядне місце в порівнянні з економікою та іншими

внутрішньополітичними питаннями.

Ключові слова: США, зовнішня політика, Дж. Буш – мол., Б. Обама, ліберальний інтернаціоналізм.

Список публікацій здобувача:

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях:

1. Чумак К. О. Війна з міжнародним тероризмом у зовнішній політиці США у 2001-2009 рр. / Кристина Олегівна Чумак // Вісник ОНУ. Соціологія та політичні науки. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3 (19). – С. 180-185.
2. Чумак К. О. Іран у зовнішній політиці адміністрації Дж. Буша – мол. / К. О. Чумак // Вісник ОНУ. Соціологія та політичні науки. – 2014. – Т. 19. – Вип. 1 (20). – С. 133-138.
3. Чумак К. О. Відносини США з країнами Латинської Америки у 2001 - 2013 рр. / К. О. Чумак // Вісник ОНУ. Соціологія та політичні науки. – 2014. – Т. 19. – Вип. 2 (21). – С. 152-156.
4. Chumak K. BRIC countries within foreign policy of the first Barak Obama administration / Kristina Chumak // The European Political and Law Discourse. – 2015. – Vol. 2, N 5. – P. 72-77.
5. Чумак К. О. Зовнішньополітичні пріоритети США у період другої адміністрації Барака Обама / Кристина Олегівна Чумак // Міжнародні відносини. – 2017. – № 16 // http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3017

Публікації в інших наукових виданнях:

1. Чумак К. О. Теорія ліберального інтернаціоналізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин / К. О. Чумак / Вісник ОНУ. Соціологія та політичні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 1 (22). – С. 102-108.
2. Chumak K. Development of the US foreign policy under Obama's first administration: main impact factors / K. Chumak / Вісник ОНУ. Соціологія та політичні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2 (23). – С. 78-84.

Тези виступів доповідей на наукових конференціях:

1. Чумак К. О. Теорія ліберального інтернаціоналізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин / К. О. Чумак // Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 11-12 вересня 2015 р.). – Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2015. – С. 103-106.
2. Чумак К. О. Інтернет на захисті національних інтересів США: теорія та практика / К. О. Чумак // Чинники розвитку суспільних наук у XXI столітті. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, Україна. 23-24 жовтня 2015 р.). – Львів: Львівська фундація суспільних наук, 2015. – С. 129-131.

SUMMARY

Kristina Chumak. Foreign Policy of the USA in the 2001-2017: conceptual layout and implementation. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts. Dissertation for the degree of a candidate of political sciences (doctor of philosophy) in specialty 23.00.04 - Political problems of international systems and global development. – Odessa National I. I. Mechnikov University. – Chernovtsy Yuri Fed'kovych National University, 2018.

Keywords: the USA, foreign policy, G. W. Bush, B. Obama, liberal internationalism.

In the beginning of the 21st century the USA has remained the only superpower left in the world, the most influential actor of the contemporary system of international relations, which defines its evolution in a significant way. Although the topic of the foreign policy of the USA causes much attention of academics, the critical re-examination of the aspects of the foreign policy of the USA in the beginning of the 21st century is absolutely necessary. Examining the defined issue has important scientific meaning, because so far different time periods and only certain aspects of the foreign policy of the USA have been researched. The relevance of the topic is also explained by the special place that

the USA holds in the course of the policy of Ukraine. Our country is in the process of redefining its national interests and even the whole system of values in general. That's why the American experience in building a democratic state can bring the practical use for the consolidation of principles of the foreign policy of Ukraine.

In the first chapter "Theoretical principles of the research of the foreign policy of the USA" theoretical principles of the research are defined and scientific elaboration concerning the issues of political transformation is analyzed. The following groups of the resources are demonstrated: documentary (legislative, diplomatic, the documents of political parties and public organizations), periodicals, memoirs, sociological research materials, and also narrative (political compositions, political journalism, scientific and educational literature). The author rejected the classification by language features, considering the convergence and diffusion of different scientific schools and traditions, merging of Ukrainian science into the global intellectual space. Thus, it's defined that realism and liberalism remained the main courses in the theory of international relations, but from the 1980s they gradually changed its "classic" form as a response to the occurrence of new directions of the research. The liberal internationalism has a unique status, not just because it's one of the most progressive schools of international relations, but mainly because it's an official ideology of the USA. Therefore, the research of the school of liberal internationalism provides with an opportunity to study the different versions of the conception of the global formation, which dominates the American society despite any governmental changes, thus it's possible to conclude that it's the best way to study contemporary American politics. Coming to a conclusion it should be stated that despite obvious changes of the political course declared by Obama, in majority of cases referring both to the internal policy and international relations, it wasn't drastically different from conceptions, developed by the previous administration of George W. Bush.

In the second chapter "The main directions of the foreign policy of the administration of George W. Bush" the doctrine of "the war on terrorism" and its imprint on the main directions of the foreign policy of the USA in the George W.

Bush era were analyzed. Three main elements of “the Bush Doctrine” were defined: military primacy, preventative war, unilateralism. The president assumed powers to act unilaterally concerning the intervention to any place in the world without the agreement of the international community. Several major directions of the foreign policy of the administration of George W. Bush were defined: so called Greater Middle East, the relations with the European Union, the countries of Latin America, the BRICS countries. It’s stressed that the extraordinary features of the presidency of George W. Bush became the following: disregarding of the international organizations and institutions, the opinions of the allies and other states, which allows to speak about the global character of “the imperial presidency” ; “clan-based” character of the decision-making process in the field of the foreign policy; the presence of the powerful vice-president of the USA with significant authority; relatively a modest role of White House Chief of Staff in the process of making decisions; the creation of a new, not influenced by the legal field, government, data collection, inspection with huge authority and unclear area of responsibility, which had a negative impact on the foreign policy implementation. The conclusion was made that all foreign policy tasks were subjected to the goal of defeating of “the axis of evil ” by any means. It significantly narrowed the opportunity for maneuvers for Washington and caused the decline in credibility of George W. Bush, and because of it, the credibility of the USA in general. Bush bequeathed intense relations with Iran to the succeeding administration, which became even worse during the 2000s; regarding the strategy, the USA by far lost to the Iranian radicals. The administration of Barack Obama had to start with the thesis on the necessity of radical changes of the foreign policy strategy of the state and possibility of “the reload” of relations with powerful regional countries, including Iran. The relations with the EU changed in the result of George W. Bush taking power of the USA: the influence of the USA in Europe dropped; Europe felt confident enough, considering the fact that European region twice as big as American, has enough hard currency, is more conservative and creates more competitive projects with the USA. The position of the USA

concerning cooperation with European allies was controversial enough. The USA considered the EU in the 21st century as one of the most powerful on the international stage, but, on the other side, the USA were trying to prove that the EU wasn't able to protect its interests alone, without any help of the USA. On the basis of its axiom of the foreign policy strategy of the USA the main priority remained the strengthening of NATO, the organization that traditionally was considered as the main tool of American policy towards Europe. Among BRICS countries, China held the main spot in the politics of George W. Bush administration. The development of the relations between them mainly depended on the situation with North Korean nuclear ambitions: without China it's very complicated, yet impossible to influence North Korea. Second of all, the involvement of China in the global efforts on battling the expansion of the missile technologies and the dual-use technologies, was very important for the USA. However, the USA blamed China for the lack of transparency in pursuing this policy, so the relations between countries gradually worsened. In the meantime, the massive backlash towards the policy of "the promotion of the democracy" pursued by the administration of George W. Bush burst out in Latin America, especially in Venezuela, where the harsh intervention cause only the growing discredit of Hugo Chavez.

In the third chapter "The main directions of the foreign policy of the administration of Barack Obama" the characteristics of the strategy of the democratic administration comparing to the preceding republican one were analyzed. The peculiarity of the ideological base of the foreign policy of Barack Obama, the attempts of both teams of the president to use the tools of the public democracy and multilateral approach more than the predecessors, were shown. Thus, the foreign policy priorities of the USA during Obama reign differed from the period of the presidency of George W. Bush. The new strategy of the global domination of democracy could be implemented through the maintenance of the leading position of the USA in the major international institutions (NATO, UN, IMF), controlling the regional processes and the organization of bilateral relations

with major powers of the world, which aren't the members of the political-military alliances under the USA auspices – China, India, Russia. So, the bigger involvement into the international cooperation through such organizations as the UN and financial institutions should be noted as one of the critical changes during Obama administration. It was discovered, that Obama's team faced the obstacles in the way of founding a more just world order. The institutes of global governance were in existence, but weren't adjusted for managing the integrated economic system. The institutes didn't perform the representative role in a proper way, not all of the nations had a right to vote to the fullest extent, and they didn't correspond to the reality of the democracy. Moreover, there were more disadvantages than benefits in the structure of the global governance: the foreign help programs, which were traditionally used by the USA, needed to be changed to the schemes that would be more beneficiary for poorer countries. The administration of Obama failed this task and stuck in the process of solving issues which needed the immediate response. Thus, "the Obama Doctrine" regarding to the part concerning the international involvement and multilateral tools, can be considered as failed. Speaking of "The Greater Middle East", in general Obama took the correct position in regards with the extraordinary circumstances, found the new balance between American values and strategic interests in the region. Obama made a difference concerning the situation in Iraq, withstood in Afghanistan and Pakistan and decapitated the Al-Qaeda. The main disappointment from the presidency of Obama became the Middle East diplomacy- exactly in this region the discrepancy between promises and reality was obvious. The failure in reaching peace between Israelis and Palestinians, the determination of Turkey to become the leader of the Arabian world, jeopardizing its relations with Israel, deprived the USA of the consecutive strategy and left no choice but react. The administration of Obama failed in creating the strategic approach towards the BRICS countries and the countries of Latin America. Obama was made to react to the challenges of the day, postponing his own ambitions. During the final year Obama stepped up his efforts in reaching the radical changes, his name will make history in the

improvement of Cuba-United States relations, but he failed in dwelling on this issue.

It's proved in this thesis that the results of the administration of B. Obama in the field of the foreign policy were controversial. The Government system of the USA itself guarantees: the actions of the president are restricted by the governmental and non-governmental, state and private sectors. The system is build mainly to provide the succession of the policy of the administrations despite the party affiliation or personal preferences. The additional factor was the fullest commitment of Obama to overcoming the economic crisis; the foreign policy was of the second importance comparing to the economy and other internal affairs.

List of publications:

Scientific articles, published at the academic publications:

1. Chumak K. The war on the international terror in the foreign policy of the USA in the 2001-2009/ Kristina Chumak// Vistnik ONU. Sociology and other political science. – 2013. – Vol. 18. – Iss. 3 (19). – P. 180-185.
2. Chumak K. Iran in the foreign policy of George W. Bush / K. O. Chumak // Vistnik ONU. Sociology and political science. – 2014. – Vol. 19. – Iss. 1 (20). – P. 133-138.
3. Chumak K. The relations of the USA with the countries of Latin America in 2001 - 2013/ K. O. Chumak // Vistnik ONU. Sociology and political science. – 2014. – Vol. 19. – Iss. 2 (21). – P. 152-156.
4. Chumak K. BRIC countries within foreign policy of the first Barack Obama administration / Kristina Chumak // The European Political and Law Discourse. – 2015. – Vol. 2, N 5. – P. 72-77.
5. Chumak K. The foreign policy priorities during the second administration of Barack Obama / Kristina Chumak // International relations. – 2017. - № 16 // http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3017

The articles in other scientific publications:

1. Chumak K. The theory of liberal internationalism and its place in the research of international relations / K. O. Chumak / Vistnik ONU. Sociology and political science. – 2015. – Vol. 20. – Iss. 1 (22). – P. 102-108.
2. Chumak K. Development of the US foreign policy under Obama's first administration: main impact factors / K. Chumak / Vistnik ONU. Sociology and political science. – 2015. – Vol. 20. – Iss. 2 (23). – P. 78-84.

Theses presentation at the scientific conferences:

1. Chumak K. The theory of liberal internationalism and its place in the research of international relations / K. O. Chumak // The relevant scientific researches of the different social processes of the contemporary society. The materials of the international scientific-practical conference (Odessa, Ukraine, September 11-12, 2015) – Odessa: Prichornomorskiy research center of the society issues, 2015. – P. 103-106.
2. Chumak K. Internet in defending the national interests of the USA: theory and implementation. / K.Chumak // The factors of the development of social science in the 21st century. The compilation of theses of academic works of the participants of the scientific-practical conference (Lviv, Ukraine, October 23-24, 2015). – Lviv: Lviv foundation of social science, 2015. – P. 129-131.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США.....	23
1.1. Джерельна база дослідження зовнішньої політики США.....	23
1.2. Концепції зовнішньої політики США періоду адміністрацій Дж. Буша – молодшого та Барака Обами.....	48
Висновки до Розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. БУША – МОЛОДШОГО	80
2.1. «Доктрина Буша»: витоки, сутність, наслідки.....	80
2.2. Великий Близький Схід у «війні США з міжнародним тероризмом»	93
2.3. Розвиток стосунків США з європейськими партнерами.....	110
2.4. Місце країн БРІК та Латинської Америки в зовнішній політиці республіканців.....	121
Висновки до Розділу 2.....	136
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АДМІНІСТРАЦІЇ БАРАКА ОБАМИ	138
3.1. Особливості «доктрини Обами»: очікування суспільства та ревізія пріоритетів зовнішньої політики США.....	138
3.2. США в міжнародних організаціях (ООН, МВФ, ВБ, ВТО).....	150
3.3. Великий Близький Схід у зовнішній політиці США в 2009-2017 рр.....	160
3.4. Країни БРІКС та Латинська Америка в політиці Б. Обами.....	178
Висновки до Розділу 3.....	199
ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена наступними факторами: на початку XXI століття США залишаються єдиною у світі наддержавою, найвпливовішим актором сучасної системи міжнародних відносин, який значною мірою визначає її еволюцію. У контексті реконфігурації системи міжнародних відносин після закінчення «холодної війни» роль і значення США помітно зросли. Водночас подальша еволюція світового порядку довела нестійкість однополярного світу й обмеженість можливостей США. Тому, хоча тема зовнішньої політики США викликає постійний інтерес науковців, необхідним є критичний перегляд особливостей зовнішньої політики США початку XXI ст. Вивчення зазначеної проблематики має важливе наукове значення, оскільки досі досліджувалися інші часові відрізки та лише окремі аспекти зовнішньої політики США. Актуальність теми пояснюється також тим особливим місцем, що посідають США у політиці України. Наша країна знаходиться в процесі переформулювання своїх національних інтересів і навіть усієї системи цінностей. Саме тому американський досвід побудови впливової демократичної держави може принести практичну користь для усталення засад української зовнішньої політики.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами наукових робіт установи. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в рамках теми «Трансформаційні процеси в сучасній світовій політиці та міжнародних відносинах: глобальний та регіональний вимір» (Державний реєстраційний номер 0113UO04891).

Метою дисертаційної роботи є дослідження еволюції політики США в період президентства Дж. Буша – мол. та Б. Обама за основними

зовнішньополітичними напрямками. Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

1) створити теоретичні рамки дослідження на основі вивчення наукових підходів, що найбільше впливали на вироблення американської зовнішньої політики та побудову авторської версії еволюції зовнішньої політики США;

2) дослідити спільні й особливі риси концептуальних засад зовнішньої політики США за президентства Дж. Буша – молодшого та Барака Обама;

3) визначити пріоритетні напрямки зовнішньої політики США та їх еволюцію протягом 2001-2017 рр.;

4) визначити основні досягнення та помилки адміністрацій Буша – молодшого та Б. Обама;

5) спрогнозувати подальшу зовнішньополітичну стратегію США на період після 2017 року.

Об'єктом дослідження є постбіполярна система міжнародних відносин, в якій США стали єдиною у світі наддержавою. **Предметом** обрано дослідження зовнішньої політики США в період президентства Дж. Буша – мол. та Б. Обама.

Методи дослідження. Особливість даного дисертаційного дослідження полягає в тому, що зовнішню політику США розглянуто як динамічну систему в контексті її взаємовпливу з динамічною системою вищого порядку (системою міжнародних відносин). Важко знайти іншу країну яка так само як США впливала б на сучасну міжнародну систему; та цей вплив є обопільним. Саме тому, що США є глобальною державою, чинники, що впливають на неї є чисельними, хоча не всі вони є однаковими за значенням. Для виконання поставлених у дисертації завдань використовувалася сукупність загальнонаукових і прикладних методів дослідницької роботи, що ґрунтуються на здобутках наукових досліджень. Серед них – принципи філософського плюралізму, історизму, наукової об'єктивності та

системності. Зважаючи на різноплановість поставлених завдань у роботі використано такі **загально-логічні** методи, як аналіз та синтез, індукція та дедукція, а також абстрагування, на основі яких зроблено спробу здійснити системне опрацювання особливостей політики США як глобального лідера, визначення зовнішньополітичних пріоритетів держави та її практичну реалізацію. **Аналіз** передбачає поділ цілого на елементи і дослідження кожного з елементів для розуміння властивостей цілого. Проте, розглядаючи об'єкт дослідження як систему, слід враховувати, що сума властивостей елементів не дає повного знання про властивості цілого. Тому, для точності дослідження було також застосовано системний аналіз, що дозволило встановити структурні зв'язки між елементами, функції, зовнішні зв'язки та закономірності розвитку досліджуваної системи. Важливим для дослідження зовнішньої політики США став **синтез**, тобто вивчення об'єкта в цілісності, у взаємозв'язку його частин. Синтез еволюції міжнародної системи та зовнішньої політики США у ній засвідчує, що розвиток значною мірою є наслідком взаємовпливів та порушення рівноваги. У цьому контексті відбувається самоорганізація зовнішньої політики США як функції зв'язку системи із середовищем. Важливим є метод **абстрагування**, а саме відхід від деяких властивостей предмету у випадку слабкої залежності від них. Оскільки міжнародні відносини і зовнішня політика держави зачіпають найрізноманітніші сфери суспільного життя, в роботі надана абстракція конструктивності, що дало можливість спростити реальні об'єкти та відкрити певні закони основних можливих конфігурацій ролі держави в системі міжнародних відносин. Також було використано **загальні методи дослідження політичних об'єктів**, а саме історичний, соціологічний, нормативно-ціннісний, порівняльний, критичний. **Історичний** підхід вимагає вивчення політичних явищ у їх послідовному часовому розвитку. Цей підхід особливо актуальний для цього дослідження, оскільки тут було розглянуто динаміку зовнішньої політики США від початку XXI ст. Він дозволяє простежити співвідношення історичних традицій та інновацій у зовнішній

політиці США за правління різних партій, що передбачає певні тенденції та перспективи розвитку. **Соціологічний** підхід передбачає визнання соціальної зумовленості політичних явищ, у тому числі вплив на політичну систему економічних відносин, соціальної структури, ідеології та культури. У дисертації були застосовані дані соціологічних досліджень з проблем американського менталітету та динаміки політичної культури, аналізуючи їх у контексті впливу на зовнішню політику США. **Нормативно-ціннісний** підхід, що з'ясовує значення політичних явищ для суспільства та особистості, було використано при аналізові впливу міжнародної політики на формування політичної культури США. На основі нормативно-ціннісного підходу також проаналізовано характер і ступінь впливу зовнішніх факторів та значення процесів глобалізації у виробленні зовнішньої політики США. **Порівняльний** підхід дозволяє виділити загальні тенденції розвитку політичних процесів шляхом порівняння двох або більше однотипних політичних об'єктів. У дослідженні було порівняно як зовнішню політику США на різних етапах розвитку, так і особливості окремих її складових, розгляд особливостей регіональної політики США, розгляд суб'єктивного чиннику, уособленого в постатях президентів. У такий спосіб було простежено динаміку розвитку зовнішньої політики США. **Критичний** підхід дозволив визначити ступінь відповідності реальної політики країн офіційно задекларованим принципам та цілям. Застосовувалися також міждисциплінарні методи, характерні для сучасних гуманітарних та суспільних наук. Враховуючи те, що довелося працювати з великим масивом розрізної літератури, переважно у періодичних виданнях, яка часто дублювала інформацію, було застосовано метод **дискурс-аналізу** змісту виступів президентів та інших посадових осіб, публікацій у ЗМІ з метою виявлення основних ліній інтерпретацій. Вищезазначені підходи та методи дозволили розкрити структуру двосторонніх і багатосторонніх відносин та провести комплексне дослідження зовнішньої політики США.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і способами їхнього розв'язання. Проведено комплексне політологічне дослідження зовнішньої політики США в період президентства Дж. Буша – мол. та Б. Обами й отримано результати, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

- створено авторську версію еволюції зовнішньої політики США з точки зору відповідності діяльності різних адміністрацій реалістичним (школа політичного реалізму) чи ліберальним (теорія ліберального інтернаціоналізму) принципам;

- проаналізовано концептуальні основи політики Джорджа Буша – молодшого та Барака Обами з точки зору їх відповідності традиційним стратегіям США – унілатералізму та мультилатералізму;

- проведено аналіз пріоритетів зовнішньої політики США на сучасному етапі (до 2017 року) й виявлено їхню еволюцію в діяльності республіканської та демократичної адміністрацій;

- проаналізовано вплив суб'єктивного фактору на зовнішню політику США через постаті президентів Дж. Буша – мол. та Б. Обами;

набули подальшого розвитку:

- аналіз основних надбань і прорахунків адміністрацій Джорджа Буша – мол. та Барака Обами та встановлення взаємозв'язку між ними;

- визначення пріоритетних регіональних напрямів політики США та геополітично детермінованої ролі США в кожному з регіонів;

- цілісне розуміння особливостей сучасної зовнішньої політики США в контексті змін у глобальній системі міжнародних відносин;

- прогнозування зовнішньополітичної стратегії США на найближчу й середньострокову перспективу;

уточнено:

- поняття «владна потужність» та «розумна сила» на основі дослідження праць сучасних українських та зарубіжних науковців;

- значення політичних цінностей як одного з індикаторів впливу США на сучасну систему міжнародних відносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальших наукових досліджень, особливо у сфері вивчення зовнішньої політики США та їх союзників; для досліджень використання досвіду зовнішньої політики США для України як держави, розташованої на межі ціннісних систем; для аналізу стратегій покращення відносин України з США на основі зближення ціннісних орієнтирів та розуміння їхньої ролі в міжнародній системі; у сфері вивчення міжнародних конфліктів та способів їх вирішення.

Результати дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності МЗС України, інших органів державної влади України при розробці та впровадженні внутрішньо- та зовнішньополітичної стратегії України, розвитку відносин держави з основними акторами сучасної системи міжнародних відносин. Розуміння можливих зовнішньополітичних стратегій США дає змогу прогнозувати їхні подальші дії, що необхідно як задля вироблення подальшої трансформаційної стратегії України, так і для вдосконалення зовнішньополітичної стратегії України відповідно до законів та потенційних можливостей розвитку міжнародної системи, а також розуміння ролі України в міжнародній системі.

Окремі положення дисертаційної роботи впроваджено в навчальні курси з проблематики зовнішньої політики США, регіональних студій, історії міжнародних відносин, що викладаються на відділенні «Міжнародні відносини» ОНУ імені І. І. Мечникова.

Особиста участь автора в отриманні конкретних наукових результатів, викладених у дисертації. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлено власні ідеї і розробки автора, що дозволило вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні

посилання і використані для підкріплення ідей аспірантки. Фахові статті написані дисертанткою особисто, результати належать їй на 100%.

Апробація результатів дослідження була здійснена під час участі автора в міжнародних та загальноукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема таких: міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» (Одеса, 11-12 вересня 2015 р.); міжнародна науково-практична конференція «Чинники розвитку суспільних наук у XXI столітті» (Львів, 23-24 жовтня 2015 р.), Міський науковий семінар з ТІМВ (Одеса, 2016, 2017). Дисертаційне дослідження обговорювалось також на засіданні кафедри міжнародних відносин (2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні положення, результати й висновки дисертації відображено у 9 публікаціях: 5 статтях, що надруковано в наукових фахових виданнях, у тому числі 1 статтю опубліковано в закордонному виданні (Чеська республіка), 2 статтях, що додатково висвітлюють зміст дисертації, та 2 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації відповідає поставленій меті і завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 248 сторінок. Із них обсяг основного тексту 212 сторінок. Список використаних джерел містить 354 найменування (35 сторінок).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США

1.1. Джерельна база дослідження зовнішньої політики США.

Класифікація джерельної бази поданого дослідження здійснювалася відповідно до схеми, запропонованої сучасним українським дослідником Я.С. Калакурою.

Відтак, вони розподіляються за наступними групами: **документальні** (законодавчі, дипломатичні, документи політичних партій та громадських об'єднань), **періодика**, **мемуари**, **матеріали соціологічних** досліджень, а також **оповідні** (політичні твори, публіцистика, наукова та навчальна література). Автор відмовилася від класифікації джерел за мовними ознаками, враховуючи зближення та взаємопроникнення різних наукових шкіл і традицій, входження української науки до світового інтелектуального простору.

Важливим джерелом для написання роботи стала **періодика**, котра містить не лише статті аналітичного змісту, а й рецензії, огляди, хроніку, що стосуються теми дослідження. Особливе значення мали періодичні видання, котрі присвячені міжнародним відносинам (American Journal of International Law, Comparative Strategy, Diplomatic History, European Journal of International Relations, Foreign Affairs, International Affairs, Internationale Politik, International Relations, International Security, Journal of International Law,), політології (American Politics Research, The National Interest, Contemporary Politics, Washington Post, Washington Quarterly, World Policy Journal, Zmagazine, Nation та інші), та деякі інші.

Промови та статті високопосадовців (колишніх та сучасних) є досить численними; серед них особливо корисними для розуміння внутрішньої кухні вироблення американської стратегії були: стаття Коліна Пауелла, присвячена поняттю партнерства у зовнішній політиці США [78], Ніколаса

Бернса, що розглянув це явище у контексті глобалізації [143], промови Хілларі Клінтон [156, 157, 158, 159, 160, 161] та аналітичні доповіді її співробітників [218, 219].

Окремо слід виділити різного роду промови обох президентів – Буша та Обами. Не можна сказати, що виступи Буша дають значно менше розуміння його власної точки зору, а мова йде виключно про офіційно-усереднену позицію Білого Дому, тоді як все, чого торкався Барак Обама, несе відбиток його індивідуальності [284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292]. В офіційних виступах Буша вже видно, що він схилився до силових методів ведення політики [144, 145, 147]. Він чітко артикулював своє головне завдання - «запобігти нашим ворогам залякувати нас, використати нас» [146].

Важливим джерелом є опубліковані матеріали, документи, хроніки подій, аналітичні огляди відповідної тематики, присвячені взаєминам США з іншими країнами.

Серед офіційних документів першочерговими є стратегії національної безпеки, що проголошуються кожною новою адміністрацією, відповідно можна порівняти Стратегію 2002 р. [336], 2006 р. [337], 2010 [338] та 2015 р. [339].

Для періоду правління Буша не менш важливим став PATRIOT Act [295], який уособив зміни, внесені у повістку денну світовим тероризмом.

Для періоду правління Обами характерними стали розгорнуті «Плани» для окремих регіонів та напрямів зовнішньої політики: Blueprint for change: Obama and Biden's plan for America. 2008 [135], Joint Caribbean – United States Framework for Security Cooperation Engagement. 2010 [234], Obama for America. A new partnership for the Americas. 2008 [283], The Caribbean–United States Declaration of Principles. 2010 [333], The Caribbean–United States Plan of Action on Security Cooperation. 2010 [334]. Отже, Обама (принаймні в декларативній частині свого першого строку президентства) виявляв ще більшу активність у забезпеченні основних вимірів безпеки США, аніж Буш.

Оскільки зовнішня політика США залежить не тільки від Білого Дому, корисним був аналіз численних слухань в сенаті, які виявили найактуальніші проблеми зовнішньої політики США: відносини з РФ [201], Іраком [305], вплив на політику партійної боротьби [325].

Цінним додатковим джерелом послуговували матеріали, пов'язані з діяльністю міжнародних організацій: ООН [255], Європейського Союзу [191].

Ще одне джерело – це матеріали офіційних сайтів [335], [341], [342], які надали змогу порівняти підходи Білого Дому, сенату США, держдепартаменту тощо, з підходами спеціалізованих закладів, причетних до зовнішньої розвідки США.

Основний корпус джерел, використаних у поданій дисертації, складають **оповідні** джерела, тобто публікації західних авторів на паперових та електронних носіях інформації, в яких висвітлюються різні аспекти зовнішньої політики США. За жанровою класифікацією вони поділяються на монографії, збірники наукових статей, окремі статті, рецензії, тощо. За тематичною ознакою це, передусім, дослідження з політології та інших соціальних наук, суміжних наукових галузей та дисциплін.

Для їхнього пошуку використовувалися передусім традиційні види тематичних бібліографічних покажчиків, а також довідкові видання, енциклопедії, довідники та реферативні огляди з окремих наукових дисциплін тощо.

Крім того, в роботі широко використовувалися електронні ресурси української, російської, американської мережі бібліотек, видань, інституцій, зокрема веб-сайти Гарвардського університету, Фонду Карнегі, Ренд Корпорейшн, Гуверовського інституту, Вільсон центру, Понарс-Євразія, Інституту Като, Херітідж Фаундейшн, Інституту Кеннана, а також Сайту національного інституту стратегічних досліджень (Україна).

У поданій дисертації авторка зосередилася переважно на англomовній літературі. На нашу думку, вона досить повно відображає широкий спектр

сучасної літератури, присвяченої зовнішній політиці США. Одночасно в окремих випадках до аналізу залучалися публікації українських і російських авторів.

Серед загальних праць, які трактують розвиток зовнішньої політики США на сучасному етапі, слід виділити праці Семюеля Хантінгтона (помер у грудні 2008 р., саме наприкінці терміну президентства Дж. Буша - мол., про якого багато писав й дискутував з лібералами).

Характеризуючи сучасну структуру міжнародної системи, Хантінгтон зазначав, що зараз існує єдина наддержава – США. В той же час, на його погляд, це не означає, що світ став однополюсним. Однополюсна система могла б існувати за наявності однієї наддержави, багатьох слабких держав та відсутності впливових великих держав. Жодна комбінація слабких держав не здатна була б завадити їй у цьому. Багатополюсна система складається з кількох великих, приблизно рівних за силою держав, що співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси («європейський концерт націй»). В кожній з названих систем наймогутніші її учасники зацікавлені у збереженні системи [149].

Сучасна міжнародна система не відповідає жодній з названих моделей. Тому Хантінгтон характеризує її як «дивний гібрид» одно-багатополюсної системи з однією наддержавою та кількома великими державами, яка є водночас одно-полярною і багатополярною.

Для розв'язання міжнародних проблем сьогодні потрібні зусилля як однієї наддержави, так і кількох інших провідних держав; єдина наддержава може прямо вплинути на події через інтереси інших держав. На першому рівні Хантінгтон розташував Сполучені Штати – єдину наддержаву, що має беззаперечну перевагу в усіх складниках впливу (економічному, військовому, дипломатичному, ідеологічному, технологічному та культурному). На другому рівні дослідник бачив великі держави, що переважають своїх сусідів з регіону, але неспроможні посилити свій вплив у глобальному масштабі – німецько-французький кондомініум в Європі, Росія в Євразії, Китай

(потенційно) у Східній Азії, Індія в Південній Азії, Бразилія в Латинській Америці, ПАР та Нігерія в Африці й, нарешті, Іран у Південно-Західній Азії [149].

У названій системі майже кожен з її учасників зацікавлений у її зміні. США віддали б перевагу одно-полярній системі. Сполучені Штати часто діють так, ніби одно-полярна система вже існує, свідченням чого є війна в Іраку, яку вони розпочали у 2003 р. Великі держави обрали б багатополярну систему; вони відчують загрозу в тому, що США прагне до світової гегемонії й докладають ще більших зусиль, рухаючись у бік багатополярності. Тому стабільність існуючої системи значною мірою залежить від рівноваги між цими головними конфліктуючими групами. Така рівновага - вважав Хантінгтон - за своєю природою є нестабільною, і марно сподіватись, що її можна буде втримати. Спостерігається значне протистояння гегемонії США з боку провідних регіональних держав, при цьому протистояння США – Іран є чи не найбільш складним з точки зору охоплення всіх можливих сфер протистояння (економіка, політика, ідеологія, релігія та культура).

Серед праць останніх років можна виділити монографію Мартіна Гріффітса, яка зосереджена на виявленні особливостей сьогоденного становища США; вчений називає його «двоїстим». З одного боку, вторгнення в Ірак у 2003 р. за відсутності санкцій РБ ООН засвідчило прихильність США до односторонніх дій (серед інших прикладів - відмова підтримувати діяльність Міжнародного карного суду, ратифікувати Кіотський протокол з питань регулювання кліматичних змін та неучасть у посиленні різних багатосторонніх договорів й конвенцій з контролю над озброєннями, включно Договір щодо ПРО й щодо нерозповсюдження). З іншого боку, ні один американський уряд не в змозі відповісти наодинці на такі виклики як вирішення глобальних проблем тероризму, кліматичних змін та бідності. Автор доводить, що попри виправданість критики політичного режиму в

США й їхньої зовнішньої політики, «все ж краще, що наддержавою сьогодні є демократичною. Історія показала неприйнятність альтернатив» [212, с. 24].

Окремо стоять набутки одного з найдосвідченіших американських політологів «старого загартування» Януша Бугайські, присвячені сучасному моменту в еволюції системи міжнародних відносин та зовнішній політиці демократичної адміністрації Обама [14].

За Бугайські, геополітичні аналітики не змогли дати визначення тій епосі, що настала після холодної війни. «Одним реченням не охопити тих різючих змін у системі міжнародних відносин, свідками яких ми стали за останні два десятиліття, в логіці й подальшому векторі яких усе ще не можуть розібратися оглядачі й політики. Сполучені Штати, котрі були центральною дієвою особою цих історичних перетворень, поступово обмежують свою роль на світовій арені та помалу усуваються від вирішення глобальних проблем» [14].

Епоха передбачуваної двополярності завершилася з розпадом Радянського Союзу і звільненням країн європейського соціалістичного табору від комунізму. У подальші 20 років Америка була безперечним лідером у світі, як здавалося, з необмеженими політичними і військовими можливостями. Цю фазу називають «однополюсний момент», вищою точкою якої став теракт 11 вересня 2001 року. Після цього Вашингтон розгорнув дві масштабні військові операції – в Іраку й Афганістані – і справляв враження абсолютно непереможного, виконуючи свої завдання у «війні проти тероризму». Однак однополярність виявилася нетривалою інтерлюдією, і на зміну їй прийшла багатополярність. Причина крилася не в тім, що якась одна держава виступила проти США, а в тім, що Вашингтон не міг водночас продовжувати дві затяжні війни та підтримувати свою активну мілітарну присутність скрізь і всюди. Й незважаючи на те що в кількох регіонах з'явилися нові сильні економічні гравці, жодна держава не була готова посісти місце Америки на світовій арені.

Бугайські стверджує, що «попри надії амбітних столиць на кшталт Москви і Пекіна, найближче майбутнє не бачиться мультиполярним. Адже як така мультиполярність передбачає поділ світу на окремі регіони, в межах яких домінують легітимні полюси сили. Значно вірогіднішою є зatoryжна боротьба за регіональні зони впливу між більшими державами поряд зі спротивом з боку менших, які боротимуться із зовнішнім втручанням» [14].

Поняття «полярність» має кілька застережень. За Бугайські, воно означає, що одна велика країна достатньо приваблива для того, щоб стати центром тяжіння для своїх сусідів. Як варіант – агресивніша держава може задобрити країни, що поруч, щоб ті хоч-не-хоч визнали її тимчасове верховенство, але це не забезпечить достатньої лояльності з їхнього боку в подальшому.

Задуманий Путіним Євразійський союз є повчальним прикладом процесу поляризації під тиском. Поняття «полярність» применшує інтереси дрібних і середніх країн, підпорядковуючи їх амбіціям великих держав регіону. Воно може використовуватися як димова завіса для маскуванню неоімперського втручання, що обмежує незалежність численних підлеглих столиць. Яскравим свідченням цього явища, на думку Бугайські, можуть слугувати відносини між Росією та колишніми радянськими республіками.

Неполярність – стверджує Бугайські - не означає автоматичного скочування до міжнародного хаосу, як заявляють теоретики багатополосності. Ідея «хаосу» передбачає боротьбу не на життя, а на смерть між державами-суперницями. Хоча для деяких африканських і близькосхідних країн це визначення справедливе, в інших регіонах відсутність гегемонії може стимулювати держави до співпраці саме для уникнення хаосу або панування однієї країни над іншими [14].

Насправді самозвані «полярні» держави самі можуть стати джерелом конфліктів чи між собою, чи внаслідок проведення політики «поділяй і владарюй». Замість гарантії стабільності й безпеки боротьба за мультиполярність може якраз і породжувати сутички, особливо там, де дві

або більше держав борються за панування, а дрібніші країни чинять опір їхньому тиску чи навіть навмисно провокують конфлікти між ними.

У цій задачі з полюсами світовий вплив Америки послаблюється внаслідок дії трьох основних чинників: фінансового, політичного і стратегічного. Після глобальної фінансової кризи, коли державний борг США швидко зріс до небачених розмірів, асигнування на оборону скорочуються включно з видатками на «нештатні ситуації за кордоном». Сполученим Штатам буде важко боротися з одночасними загрозами на Далекому Сході, в Південній Азії та на Близькому Сході.

Хоча Бугайські представляє неоконсервативне крило дослідників США, він прихильно коментує успіхи Барака Обама. Зокрема, сюди він зарахує ліквідацію Усами бен Ладена і виведення американських військ із Іраку й Афганістану. Тим часом Міт Ромні критикував Білий дім за нехтування питаннями безпеки Ізраїлю, підтримку теплих відносин із агресивною Росією і недостатню увагу до європейських союзників США. Він стверджував, що міжнародна політика Обама послаблює вплив Америки у світі. Демократи заявляли, що Ромні не розуміє нюансів міжнародної політики і що він може стати другим Бушем - молодшим. А сьогодні це звучить як образа для будь-якого політика.

Одна з найцікавіших праць щодо еволюції політики США в умовах змін сучасної системи міжнародних відносин належить Ірині Погорській. На думку автора, у концептуальному оформленні світового порядку та прогнозуванні перспектив розвитку сучасної міжнародної системи є доцільним розглядати потенціал моноцентричної і поліцентричної перспектив та перспективи залежності політичного виміру міжнародних взаємодій від спроможності світової економічної системи долати кризові тренди. Стратегічний тренд, спрямований на зміцнення моноцентричного світового управління, передбачає, що США та їх союзники по ЄС і НАТО закріплять своє визначальне положення у системі міжнародних відносин (плюралістичний центр світового регулювання), тренд на консолідацію

передбачає використання переваг колективного врегулювання глобальних викликів за участю провідних світових держав та інших великих гравців світової політики. В останньому випадку провідним акторам, перш за все США, доведеться суттєво змінювати свою зовнішньополітичну стратегію, оскільки їхні дії щодо використання силового підходу у веденні міжнародних відносин будуть обмежені [81].

За Погорською, наступні два-три десятиліття стануть періодом геополітичного переходу, що знаменуватиме завершення глобального одноосібного лідерства держав західного цивілізаційного світу, розпочатого ще у 16 ст. Відносне зниження потужності США, зростання соціальних ризиків в Європі, проявлення амбіцій нових зростаючих потуг на глобальному та регіональних рівнях, – все це де-факто відображає поступове зміщення світового стратегічного центру тяжіння.

В даному контексті ключовий виклик для Вашингтона полягає у зменшенні його здібності забезпечити ефективне управління глобальною міжнародною безпекою, у тому числі за допомогою трансатлантичної взаємодії. У 2040 р. можна прогнозувати охоплення зростаючими державами 60% світового ВВП, їх частка у світовій торгівлі може піднятися до 45% (проти 34% сьогодні), вони вироблятимуть 65% благ, що імпортують розвинені західні країни. Хоча зберігається справедливий сумнів та невизначеність з приводу можливостей збереження сталого зростання цих держав і ймовірність їхнього зіткнення з істотним уповільненням, потенціал зростання оцінюється у тривалості на 20-30 років.

Низка акторів, починаючи з Китаю, намагається скласти США очевидну конкуренцію на перспективу не лише в економічній сфері. Вже сьогодні військовий бюджет КНР 145 млрд. дол. на рік. Це значно менше за 584,2 мільярда доларів на оборону, прийнятих урядом США, але у загальносвітовому масштабі це вже друге місце за витратами на силову потужність. В найближчі десятиліття вочевидь виявлятимуть бажання визначати ступінь миру і конфлікту на глобальному рівні три-чотири

держави: США, Китай, Індія і Росія. Конструктивність їх взаємодії щодо управління конфліктами у верхній частині міжнародного владної піраміди є дуже складною справою.

В цілому Погорська передбачає певне «деінвестування Сполучених Штатів до деяких ареалів, зокрема до Європи, й подальше продовження курсу на посилення військово-стратегічних позицій в Азійсько-тихоокеанському регіоні як детермінанта глобальної американської стратегії» [81].

Окремо слід виділити дисертаційну працю Олександра Голованя, присвячену еволюції зовнішньої політики США у взаємозв'язку теоретико-концептуальних основ та її прикладної реалізації у ключових регіональних напрямках зовнішньої політики на початку XXI ст. Більша частина праці присвячена саме процесу вироблення стратегії та чинникам, що на нього впливають (1 та 2 розділи). Між тим практична реалізація стратегії боротьби з тероризмом Буша – молодшого залишилася майже поза межами уваги автора. Тому у нашій дисертації ми спробували доповнити й узагальнити наші знання щодо зовнішньополітичної практики адміністрації Дж. Буша – молодшого. 3 розділ роботи О. Голованя присвячено політиці Обама на першому строку його президентства. Автор досліджує такі напрямки як: трансатлантична взаємодія, АТР, Близький Схід, а також Російська Федерація і Україна. Автор підкреслює, що, на його думку, «життєво важливими регіонами для Америки визначаються країни ЄС, індустріально розвинені країни Азії та держави Перської затоки» [35, с. 9]. Така схема щонайменш потребує уточнення та доповнення, що також стало завданням поданої дисертації. Неможливо також погодитись з висновком О. Голованя, що «відносини США та країн Європейського союзу є найбільш стабільними та плідними з усіх наявних партнерських відносин. Інтегративна парадигма «США – Європа» сьогодні не тільки сфокусована на таких традиційних вимірах як економіка та безпека, але й спрямована на будівництво нового формату ведення дискурсу та спільної репрезентації західної демократичної

спільноти на міжнародній арені [35, с. 10]. Переважна більшість джерел, навпаки, доводить, що європейський напрямок став дійсним випробуванням для всіх останніх президентів США, й з часом партнерство все більше нагадує суперництво, стаючи ще одним викликом для Білого дому. Інша справа, чи приділяють американські президенти достатньо уваги цій проблемі; сьогодні це питання потребує пильної уваги експертного співтовариства. Отже, не ставлячи під сумнів цінність дисертаційної праці О. Голованя, вважаємо, що існує нагальна потреба в уточненні пріоритетів політики США за доби Буша та Обама, спираючись на джерела, які з'явилися в останні роки, роки другої адміністрації Обама.

Інша дисертаційна робота, захищена Т. О. Рибченко, присвячена зовнішній політиці адміністрації президента США Б.Обама щодо Російської Федерації. Серед висновків, що не втратили своєї актуальності, авторка, зокрема, зазначила, що «хвиля ейфорії» на початку президентства Б.Обама, пов'язана з надіями на зміну політичного курсу та покращення економічної ситуації в США, завершилася. «Завищені очікування з самого початку були приречені й тому, що Обама не має абсолютної влади, ґрунтовних знань і досвіду, необхідних для втілення проголошених намірів в життя. До цього додамо структурні обмеження дій президента США, дотримання конституції і законів, вимог системи стримувань і противаг тощо. Головним чинником в реалізації зовнішньополітичних концепцій і доктрин в життя будь-якого американського президента, республіканця чи демократа, є усвідомлення національних інтересів США. Як і будь-який інший президент Америки, Обама формально наполягає на обов'язковості збереження американського лідерства в світі й посилення інструментів його підтримки, однак на практиці цей аспект зовнішньої політики США 2009-2010 років помітно ослаб. Окремі дослідники пишуть про непослідовність рішень Обама у цьому вимірі. Втім, не сталося й повної відмови від проголошеної на початку його президентства риторики, яка була побудована на повному «повороті» від політики попередника та її запереченні» [87]. Важливим висновком є також її

аргументація щодо економічного підйому і зростання впливу таких нових глобальних «центрів сили», як країни БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай), а також констатація поглиблення протиріч між США та ЄС. Але останні два пункти не отримали освітлення в дисертації Рибченко й потребують нашої уваги.

Серед інших робіт, що присвячені основним характеристикам зовнішньої політики США, хотілося б виділити праці М. Годельє та Ж. Сапіра [32], І. Дудко [41, 42], І. Ковалю [57], В. Копійки [58], Д. Лакішика [69], М. Рижкова [88], В. Фісанова [111], Р. Беттса [133], З. Бжезинського [140, 141], К. Фесте [196], Дж. Голдстейна та Р. Кеохана [210], Р. Хааса [214], Б. Мабі [259], С. Скотта [319, 320] та Р. Такера [343, 344].

Серед праць, присвячених аналізу окремих регіональних напрямків американської політики, слід зауважити, що більшість наукових досліджень так чи інакше зосереджені на Великому Близькому Сході. Серед найбільш відомих українських дослідників можна виділити Є. Габер [22, 23, 24], С. Глебова [30], І. Долгова та В. Зварича [40], А. Захарченко [46, 47, 48], А. Худолія [114, 115], а також англійських науковців Н. Чомські [151], М. Дорна [176], К. Фесте [196], Е. Мансфілда та Дж. Снайдера [261].

Поняття «Великого Близького Сходу», якщо пов'язувати його виключно з американською зовнішньою політикою після закінчення «холодної війни», більшість науковців трактує дуже широко. Це такі країни як Афганістан, Алжир, Бахрейн, Кіпр, Джибуті, Єгипет, Іран, Ірак, Ізраїль, Йорданія, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Оман, Пакистан, Палестина, Катар, Саудівська Аравія, Сомалі, Судан, Сирія, Туніс, Туреччина, Сахарська Арабська Демократична республіка, Об'єднані Арабські Емірати, Ємен, а також Вірменія, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан.

Можна засвідчити, що тема Великого Близького Сходу наразі в політичних науках є найбільш популярною, а водночас надто політизованою. Навіть «пізній Хантінгтон» багатьма неамериканськими дослідниками

сприймається радше як політичний діяч, аніж серйозний науковець. Не дивно, що в Ірані за часів президентства Мохаммада Хатамі (1997-2005) опір американському впливу призвів до відмови взагалі визнавати будь-які засади теорії Хантінгтона щодо зіткнення цивілізацій. Натомість, як дослідив А. Худолій, Хатамі намагався відродити ідею початку ХХ ст. щодо «Діалогу цивілізацій» [118]. Але жоден з іранських лідерів не розглядав можливості визнати Ізраїль й підключити його до діалогу. Натомість для США Ізраїль не втратив своєї цінності як потужний регіональний союзник. Експерти навіть говорять про початок нової ери у відносинах Америки і Ізраїлю. Якщо попередники нинішнього американського президента намагалися перш за все брати до уваги ізраїльські інтереси в арабо-ізраїльському протистоянні, то Барак Обама хотів реалізувати глобальний підхід у близькосхідному конфлікті, суть якого полягає у зближенні США з арабським світом, навіть якщо це спричинить деяке ослаблення зв'язків з Ізраїлем. Загалом, дійшов висновку Худолій, «своєю незгодою з американським баченням розв'язання конфлікту на Близькому Сході уряд Б. Нетаньяху може спровокувати завершення «медового місяця» між США та Ізраїлем, який насправді тривав упродовж багатьох десятиріч» [118].

Досить популярною в різних політологічних школах є тема війни з міжнародним тероризмом у зовнішній політиці США у 2001-2009 рр. Зокрема, існують відомі праці Н. Чомські [150, 151]. Однак, в Росії політика Буша щодо держав – посібників терористів переважно розглядалась у негативному ключі, а в Україні вона поки що привертала мало уваги.

Афганістан є ще одною з країн ВБС, найбільш популярних серед дослідників. Автори не просто порівнюють, а протиставляють політику Буша та Обами. Прийшовши до Білого дому, Обама змінив афганську політику. «Стратегічні погляди лідера Сполучених Штатів втілились у комбінування мілітарного тиску з інтегрованими військово-цивільними підходами боротьби проти повстанців. Причому контртероризм, як важливий параметр

протистояння талібам, зберіг своє значення» - зазначав Брайан Мабі [259, с. 141].

Стратегія часів Барака Обама становила собою суміш цивільних та армійських зусиль, спрямованих на стримування ісламістів. Водночас вона була націлена на боротьбу із причинами їхнього повстання. Утім, якщо спробувати її проаналізувати, то саме другий блок («боротьба із причинами») виявився, вочевидь, замало опрацьованим [259, с. 145].

Російські дослідники насамперед звертали увагу на культурно обумовлені помилки американських адміністрацій. «Регулювання суспільства та його ефективне управління прямо залежні від функціонування правової системи та позитивного економічного розвитку, який робить уряд легітимним в очах народу», - писав Д. Верхотуров. «Знищення ісламських екстремістів в Афганістані на практиці явно не дало бажаних результатів. На їхнє місце оперативно вербують нових, а уряд, котрий прийшов до влади після масових фальсифікацій та корупції, далеко не всі в цій країні сприймають як законний» [16].

В нинішній стратегії США стосовно Афганістану, на думку аналітиків, бракує важливих передумов, вона занадто вузько націлена на військовий успіх, її автори замало приділили уваги політичним умовам та комплексному підходові у боротьбі з ісламістами [117]. Під цим підходом насамперед слід розуміти контр-тероризм, який охоплює використання всіх ресурсів – військових, цивільних, політичних, економічних та пропагандистських. Причому він швидше за все має враховувати великі компроміси.

Білий дім за Обама дійсно опинився на роздоріжжі. Політична доцільність диктувала швидке виведення збройних сил США з Афганістану – це посилювало б підтримку Обама електоратом. Водночас геополітична логіка підказувала, що поспішний демарш здатен звести нанівець усі попередні зусилля й досягнення американців за останнє десятиліття; різке зменшення військової присутності США тільки призведе до посилення стратегічних позицій ісламістів.

Отже, певним чином саме Афганістан став наріжним каменем першої адміністрації Обама. «Дилема вельми драматична, адже на кін поставлено ключові інтереси Америки в цілому регіоні» - підкреслював А. Богданов [12, с. 77].

При всьому різноманітті статей та монографій по політиці США щодо ВБС, питання впливу війни з міжнародним тероризмом на загальну еволюцію зовнішньої політики США у перше десятиріччя XXI ст. залишається недостатньо описаним, тож в поданій праці йому відводиться чільне місце.

Інший напрям регіональної політики США - відносини з країнами Латинської Америки - досить різноманітно представлено американською, англійською та латиноамериканською школами, кожна зі своїм поглядом на основні проблеми у взаємовідносинах, але цікавим є її загалом критичний тон щодо американських адміністрацій.

С. Хантінгтон у своєму «Зіткненні цивілізацій» виділяє латиноамериканську цивілізацію в якості самостійної поряд з сімома іншими і вперше вивів її тим самим за межі «західної цивілізації», частиною якої її вважали. Але виявилось, що 200 років для країн регіону було замало, щоб дорівнятись до економічних, соціальних та політичних показників країн Північної Америки - США та Канади [118].

За Хантінгтоном, перша особливість латиноамериканської підсистеми міжнародних відносин полягає у тому, що стан економіки та зовнішньоекономічних зв'язків країн ЛКА віддзеркалює периферійну обумовленість їхнього розвитку, яка більш залежна від зовнішніх впливів, ніж це притаманно країнам першого ешелону, так званих центрів світової політики й економіки. Така залежність позначається на характері зовнішньої політики держав ЛКА, на змісті їх міжнародних відносин. Це конкретно проявляється в обмеженій автономності зовнішньополітичної діяльності країн регіону, в акценті на внутрішньо-регіональні або ж локальні проблеми. Звідси країни ЛКА не є членами «клубу» глобального регулювання. Разом з

тим, регіон оцінюють сьогодні як свого роду резерв нарощування впливу. Особливо цей варіант можливий, якщо група країн ЛКА підтримає той чи інший центр світової політики.

Друга особливість полягає у наявності так званих «порогових країн», які через наявність вагомого потенціалу при відповідному збігові обставин можуть бути кооптовані у перспективі до «клубу» глобального регулювання. Такі шанси має передовсім Бразилія і до певної міри Мексика. Щоправда, допуск до «клубу» залежить від самих цих країн, їхньої можливості нарощувати національний економічний і науково-технічний потенціал. З іншого боку, чи захочуть члени «клубу» демократизувати міжнародні відносини і самих себе, чи захочуть вони перерозподілити відповідальність у світових справах.

За Полом Досалом, ЛКА займають проміжне місце у світовій ієрархії. Це дозволило дослідникові сказати, що інтереси і підходи держав цього регіону значною мірою кореспондуються з позиціями країн Азії та Африки, які відносяться до групи країн, що розвиваються. Це стосується найменш розвинених країн світу - Болівії, Гаїті, Гондурасу. Ці країни зорієнтовані на співпрацю з колишніми метрополіями [177, с. 260].

Адміністрація Дж. Буша - молодшого – перша в історії США, для якої відносини з латиноамериканськими країнами перестали бути пріоритетними. Цей висновок зробили майже всі дослідники.

«Буш - мол. розкритикував латиноамериканську політику свого попередника, який, на його думку, перебрав дозу у закликах щодо дотримання моральних цінностей і не був цілеспрямованим у забезпеченні інтересів США у цьому регіоні» [177, с. 263].

Основна економічна мета Буша полягала у реалізації проекту його батька-президента «Ініціативи для Америк», тобто створення Зони вільної торгівлі Америк (АЛКА, або ФТАА), запланованої на 2005 р. – писав Пітер Хакім. Це мав би бути найбільший у світі спільний ринок - 800 млн. осіб і 13 млрд. дол. ВВП. Але латиноамериканські країни справедливо тривожились

щодо вірогідності того, що США своєю могутньою економічною потугою задушать господарські системи своїх південних сусідів. Особливо в цьому плані була стурбована Бразилія, яка прагне зберегти за собою самостійну роль у світовій економіці і політиці і отримати шанс на створення власної зони впливу в регіоні. Звідси, Бразилія пропонує вести переговори з США на колективній основі (а не індивідуальній) і таким чином збільшити «свій переговорний потенціал» і більш ефективно відстоювати свої позиції [216]. Отже, превалує критичний погляд на латиноамериканську політику за Буша а потім й за Обамаи.

Відносини з ЄС за період, що досліджувався, також зазнали певного занепаду, що відмічає більшість науковців. У США поширилась нове явище - «франкогерманофобія» - підкреслювала російський аналітик Єлена Кузнецова [67]. Коли за Буша гору взяли неоконсерватори, їхнім кредо стало відкрите проголошення першості США у міжнародних справах, зниження ролі міжнародних організацій, превентивні удари по потенційних противниках, будь-які дії, які попередять розповсюдження ЗМУ, повалення «вісі зла» (Іраку, Ірану, Північної Кореї, Сирії). Для неоконсерваторів найбільшою небезпекою для Америки було створення однією з «агресивних країн» ядерної зброї і продаж її диверсійному угрупованню, яке прагне застосувати її у США. Звідси адміністрація Буша вбачала, що найефективнішим засобом подальшої співпраці з Європою є коаліція з країнами, які завідомо готові слухатись Вашингтона (*ad hoc coalition of the willing*).

Іншу проблему у відносинах США з ЄС охарактеризував О. Приходько. Це стосується того, що Штати витрачали на випробовування і створення нової ПРО неймовірні суми (тільки в 2004 р. - 10 млрд. дол.). Французький сенат, оцінюючи цей факт, дійшов висновку, що розгортання американської НПРО негативно впливає чи взагалі зводить нанівець їхню «доктрину стримування» [90, с. 32].

Ріст негативного ставлення європейців до політики США – писав О. Терентьев - був замішаний ще на особистісному моменті. Роздратування викликало моралізаторство Буша - молодшого, його постійні звернення до Бога, його «спроби відігравати роль місіонера від демократії». «На рівні масової свідомості для європейців американці - це родичі, які давно покинули домівку, які розбагатіли, але від цього не стали більш культурними і вихованими. Європейців дратує засилля американської масової культури і не випадково Макдональдси стають першими жертвами молодих європейських бунтарів» [106, с. 39].

Одна з найкритичніших на сьогодні статей щодо підсумків діяльності першої адміністрації Обама належить Майклу Бініону, агресивному захиснику ідей ліберального інтервенціонізму.

Він вважає, що перші ейфоричні почуття щодо обрання Обама швидко зникла. «У столицях Старого світу стривожилися: де ж Обама? Де американське лідерство? Європейці вже не поспішають до Вашингтона позувати перед фотоапаратами. На Близькому Сході араби скаржаться, що з даних ним початкових обіцянок стосовно миру й справедливості нічого не вийшло. В Африці його вже не вихваляють як свого. За межами США президент став майже непомітним. Невже Америка відвернулася від світу? Хіба за суттю своєю Обама й справді ізоляціоніст?» [7].

Наразі головне його досягнення – відмова від політичних практик, що зумовили непопулярність попередника. Нинішній президент вивів усі американські війська з Іраку. Крім того, пообіцяв, що США більше не братимуть участі в боротьбі з талібами в Афганістані. Їхні війська залишають країну після більш ніж 12-річної присутності, що сигналізує про загальний відступ збройних сил НАТО. До наступного року там майже нікого не залишиться. Тож фактично скінчилися дві недешеві війни епохи Буша, солдати повертаються додому. Іракська кампанія перетворилася на криваву й катастрофічну окупацію, висмоктавши з Америки кров, гроші й позбавивши

її кредиту довіри. Афганська – майже всім в Альянсі (включно з багатьма воєначальниками) видається нині такою, в якій перемогти неможливо [7].

Сьогодні, на думку європейської та американської громадськості, цілі, стратегія і навіть першочергові аргументи були хибними в обох війнах. Відповідними виявились і політичні наслідки. Відтепер Захід не надто горить бажанням організувати нові інтервенції в мусульманському світі. Однак є острах, що невтручання лише призведе до його непопулярності й втрати впливу.

Обама мав три випробовування: Лівією, Сирією та Північною Кореєю. Щоразу союзники Америки були стривожені: здавалося, він просто уникає викликів. Лівія задала тон. Британія і Франція, не зволікаючи, закликали до силових методів, аби зупинити Каддафі, що винищував повсталих жителів Бенгазі. Але Обама засумнівавсь, і це стало знаком, що будь-які військові операції мають узяти на себе Лондон і Париж. Зрештою, Вашингтон таки забезпечив транспорт і літаки-розвідники, а НАТО взяло під контроль кампанію підтримки ворогів Каддафі. Однак виникло безліч запитань щодо браку лідерства Обама [7].

Із Сирією все набагато простіше. Західні воєначальники кажуть, що інтервенція туди обернулася б політичною катастрофою і що матеріально вона неможлива. Але повстанці благали забезпечити їх зброєю, і тодішній держсекретар Клінтон закликала Обаму їм допомогти. Він відмовився. На словах підтримав антиасадівські війська та й по всьому. По суті, публічно у США він майже не висловлювався на тему Сирії. А його адміністрація чітко дала знати: якщо британці та французи вимагають суттєвішої допомоги для опозиції, то нехай самі про це й дбають [7].

Не менш обережно Обама поставився до миротворчого процесу на Близькому Сході. Ставши президентом, він закликав до нових відносин США з мусульманським світом. Однак потому зазнали краху всі його намагання переконати Ізраїль відмовитися від нових поселень і розпочати переговори з палестинцями. Обама не надто порозумівся з прем'єр-міністром цієї держави

Біньяміном Нетаньягу. Але знає, що відкритий конфлікт з ізраїльтянами мав би катастрофічні наслідки всередині США, де діє потужне про-ізраїльське лобі. Отож він просто відклав це питання. Візит до Ізраїлю господар Білого дому зараз організував, однак це лише жест ввічливості [7].

Міркування Обама були суто практичні. Америка вже не перебуває в енергетичній залежності від Близького Сходу. Поклади сланцевого газу незабаром зроблять її енергетично самодостатньою. Близькосхідна нафта вже не має такого значення. Тим часом Обамі добре відомо, якою катастрофою обернулося для всіх його попередників втручання в ізраїльсько-палестинський конфлікт. Клінтон змарнував час і втратив довіру, домагаючись мирної угоди. Джордж Буш - молодший майже не добився прогресу, коли зрештою підштовхнув країни до взаєморозуміння. Обидва ці президенти витратили політичний капітал, не досягнувши мети [7].

На думку більшості жителів США, європейці – багаті й байдужі жертви власних «соціалістичних» ідей. Американці обурені неодноразовим урізанням оборонних бюджетів у Європі, внаслідок чого Вашингтон нині оплачує 75% витрат НАТО. Водночас Альянс уже не слугує зовнішньополітичним інтересам США, бо європейські партнери не можуть домовитися про його цілі. Тож Обама не має особливого стимулу проявляти себе як активний північноатлантичний лідер. Америка не пропонуватиме солдатів на підмогу французам у Малі й не допомагатиме Ємену чи будь-якій іншій країні, де нині орудує «Аль-Каїда». Натомість Пентагон більше покладатиметься на безпілотники у відстеженні та знищенні підозрюваних терористів [7].

Не менш критично виглядає погляд на здобутки зовнішньої політики США Я. Бугайські. Він зауважує, що після перемоги Обама Пентагон проголосив «стратегію оборони», що передбачає переорієнтацію Америки на Східну Азію та зменшення американського військового контингенту в Європі. «Зараз Штати дедалі частіше називають себе тихоокеанською, а не атлантичною державою, а Пентагон виводить дві з чотирьох бригад, що

базуються у Старому світі. Це збільшує час, необхідний для екстреного перебазування на континент сил у разі конфлікту. Тому звичайні оборонні заходи важчим тягарем ляжуть на плечі союзників – і це коли Європа сама скорочує власні збройні сили. Криза в ЄС і переміщення сил США у майбутньому позначаться і на запобіганні сутичкам, і на гуманітарних операціях, в яких Вашингтон не обов'язково тепер відіграватиме головну роль». Оглядачі побоюються, що зі зменшенням участі Америки врегулювання місцевих збройних сутичок затягуватиметься, а жертв серед цивільного населення, ймовірно, ставатиме більше. Зважаючи на небажання ЄС включитися у будь-які воєнні дії, майбутній конфлікт десь на Балканах, у Північній Африці або Східній Європі може і не призвести до значного військового втручання Заходу [14].

Роль міжнародних інститутів залишається непевною в дедалі складнішому глобальному безладі. ООН та ОБСЄ надалі відіграватимуть певну роль у підтримуванні безпеки у світі, хоча і надалі їх блокуватимуть члени з правом вето. Корисним параметром для оцінки інституційної надійності може бути ефективність транс-атлантизму у залагодженні конфліктів.

За першої каденції президента Обама трансатлантичні відносини не виправдали початкових сподівань. Замість повного і всебічного відновлення американсько-європейських відносин відбулося поглиблення фундаментальних суперечностей. Білий дім не вважає ЄС новою силою на глобальній арені, а чимало провідних європейських держав критикують США за неувагу до Старого світу і вузькість американських інтересів у міжнародній політиці. Вашингтон дратують нескінченні внутрішні проблеми ЄС, постійні незгоди і неспроможність сформулювати зв'язну зовнішньополітичну лінію, небажання розділити з Америкою тягар оборонних заходів і невдале застосування політики «м'якої сили» [14].

Зрештою через обмежені, ресурси і перенесення інтересів за межі Європи Вашингтон не може докладати всіх зусиль, спрямованих на

розбудову конструктивних відносин із ЄС. Він більше не домагається розширення Євросоюзу і НАТО. Цей підхід Білого дому чітко простежується на економічній арені, зокрема в тому, що Америка всю свою увагу приділяє формату групи Великої двадцятки, до якої входять нові економічні гіганти, а не значно вужчій Великій вісімці, тим самим зменшуючи міжнародну роль її європейських учасників [14].

Американські політики переконані, що лідерам ЄС бракує сили волі. Вони дедалі більше зосереджуються на внутрішніх питаннях і проявляють мало зовнішньополітичної ініціативи. У Вашингтоні роздратування і розчарування викликають ті європейські політики, які не бажають відігравати вагомішу роль у глобальному масштабі, надавати підтримку США й ефективно застосовувати свої значні ресурси. Найпоказовішим у цьому сенсі є приклад війни в Афганістані, де більшість держав ЄС відмовилися збільшувати свою участь, особливо в районах партизанських бойових дій.

Саміт НАТО, що відбувся в Чикаго у травні, чітко висвітлив нові проблеми, які постали перед Північноатлантичним альянсом. Після виведення військ з Афганістану наприкінці 2014 року НАТО загрожує значне послаблення. Найдовша в його історії війна так і не стала перемогою в битві за безпеку і демократію. Натомість її наслідки для політичного життя в цій країні залишаються дуже непевними, й оглядачі побоюються, що після виведення військ НАТО нестабільність пошириться на інші регіони Середньої і Південної Азії. Дуже малоймовірно, щоб сили Альянсу у подібній ролі будуть застосовуватися ще десь у майбутньому [14].

Світ стає дедалі більш непередбачуваним через зростання транснаціональних загроз, політичні перевороти, поширення засобів масового знищення, збільшення кількості «неспроможних держав» (failed states), появу країн з регіональними амбіціями, активізацію міжнародних терористичних організацій. І кожен із цих елементів нестабільності з'явився тоді, коли сам Альянс переживає непрості часи, що, зокрема, відображається

в масштабному урізанні бюджету, внутрішніх проблемах Європи та змінах пріоритетів Америки.

Економічні й бюджетні кризи по обидва боки Атлантики підірвали оборонний потенціал Альянсу. Але якщо США можуть дозволити собі раціоналізувати свої збройні сили і при цьому зберігати свою ефективну військову присутність у кількох ключових регіонах, оборона Європи є дедалі ненадійнішою, позаяк під тиском нагальних фінансових проблем насамперед скорочується її оборонний бюджет. Кілька європейських держав різко зменшать видатки на армію. Наприклад, Велика Британія планує десять років обходитися без авіаносців, Данія відмовилася від субмарин, а Нідерланди – від танкових частин [14].

Кризу керівництва ЄС відчули і на глобальному рівні. Військову місію в Лівії можна назвати успішною лише з натяжками, оскільки в ній брала участь лише жменька союзників, тоді як американські ресурси і розвідка стали основою бомбардувальних операцій. Перед загрозою можливого скорочення єврозони охоплена конфліктами між прихильниками бюджетної економії і переважання видатків над доходами Європа звертає більше уваги на внутрішні, а не зовнішні проблеми, тож оборона відходить на другий план. Через брак фінансування Альянсу буде важче протистояти будь-яким серйозним загрозам безпеці континенту – доводить Бугайські [14].

Зважаючи на всі ці чинники, НАТО як міжрегіональна безпекова організація втратила значну частину своєї військової цінності для Сполучених Штатів. Якщо європейці не можуть у повному обсязі інвестувати у власну оборону, їм не можна довіряти під час операцій в інших регіонах, тож Вашингтон просто діятиме в односторонньому порядку, спираючись на зацікавлених і ефективних союзників. Проте ефективність самої Америки на світовій арені зрештою залежатиме від відновлення її власної економіки і від здатності вибудувати конструктивні безпекові відносини з широким спектром регіональних гравців. Отже, блок проблем, пов'язаних із зниженням уваги США до Європи, виглядає дедалі менш обнадійливим.

Серед країн БРІК очевидними пріоритетами для США як за Буша, так й за Обами, були Росія та Китай. Цікаво, що існує ціла когорта дослідників, які розглядають саме тристоронні відносини США – Росія – Китай [10, 20, 70, 75, 116, 123].

Російські дослідники схильні підкреслювати, що головною рисою зовнішньої політики Дж. Буша - мол. був унілатералізм, його схильність до односторонніх дій, без урахування думки міжнародного співтовариства. Унілатералізм був головною причиною напруженості в стосунках США з такими міжнародними організаціями як ООН й НАТО до 11 вересня 2001 р., й після цього він не дозволив Вашингтону створити широку, стійку антитерористичну коаліцію. Проявами унілатералізму стали заклики США до радикального реформування сил ООН, створення «коаліцій добровольців» в рамках діючих структур. Й зовсім не могли російські дослідники пробачити Бушу, а потім й Обамі, стремління обмежити стратегічні можливості Росії, особливо на пострадянському просторі та критику внутрішніх процесів в РФ [2; 63; 74; 93; 100].

Обамі західні аналітики дорікали за прямо протилежні позиції. М. Бініон з пафосом запитував: «Невже Америка ніяк не відреагує, якщо Путін спробує посилити російський вплив у Сирії, Східній Європі та колишніх радянських республіках? Путін, засуджуючи Вашингтон, готовий повернутися до риторики холодної війни. Світ стежитиме за США: чи вдаватимуться вони до політики «моя хата скраю» в Азії, Європі й на Близькому Сході» [7].

Звичайно, Обама викликав багато надій в Росії. Навіть досвідчені професіонали повірили, що політика США щодо РФ може радикально змінитись. «У Сполучених Штатах зрозуміли, що змусити Росію змінитися внутрішньо за західними лекалами наразі неможливо. Будь-який рух у цьому напрямку лише радикалізує російську еліту та суспільство. Зневажати особливу чутливість Москви до дій Заходу на пострадянському просторі також нераціонально - це тільки підштовхує Росію до підтримки режимів, які

сьогодні становлять практичну загрозу безпеці США та їх союзників. Відтак команда Обама вирішила відійти від політики цінностей до політики інтересів і співпрацювати з Росією. Допомога Москви необхідна Білому дому в таких чутливих для нього питаннях, як стабілізація в Афганістані, недопущення отримання Іраном ядерної зброї, контроль над ситуацією на Корейському півострові, відновлення ефективності режиму нерозповсюдження» [12, с. 78]. Але в міру того, як «перезавантаження» буксувало, російські науковці все частіше писали про глибоку глобальну кризу, до якої довів Обама США [44, с. 10].

Щодо Китаю, то погляди на нього розрізняються навіть всередині англomовних наукових кіл. Російські ж дослідники схильні розглядати американо-китайські відносини з точки зору тих вигод, що може отримати РФ в разі загострення існуючих проблем. Вони відмічають політико-ідеологічні розбіжності між Вашингтоном і Пекіном. «Традиційний антикомунізм США вже давно проявляється в дискусіях із приводу інтерпретації таких понять, як права людини, свобода слова, релігії і т. п.» - писав Ю. Галенович [27]. Досить важливою є також проблема відносин Китаю з Японією, головним союзником США в регіоні. Як США зможуть маневрувати між ними, якщо зацікавлені в підтримці обох країн – традиційних противників? Незважаючи на подальший розвиток політичного й антитерористичного співробітництва зі США в Азії, Китай все-таки не готовий вийти на той рівень взаємодії, який мають зі США Японія й Південна Корея. У практичній дипломатії Пекін всіляко уникає втягування в такі міжнародні ситуації, які могли б створити додаткові ускладнення, якщо тільки це не торкається безпосередньо інтересів безпеки самого Китаю. Росіяни вважають, що Китаю все ж не по дорозі з США, адже «стратегія превентивних ударів і новий інтервенціонізм США, які залишаються єдиною наддержавою, ведуть тільки до нових збройних конфліктів й війн» [27].

У російсько-американських відносинах більше проблем, аніж в російсько-китайських – наголошує А. Давидов. «Москва сподівається на те,

що Вашингтон буде поважати національні інтереси Росії й ставитися до неї справедливо, а США намагаються витиснути Росію із Закавказзя, Каспійського моря, із Середньої Азії й СНД» [38, с. 3]. Проти вагою є співробітництво між Китаєм і Росією, яке «активно й стабільно розвивається в області політики, економіки, військової справи, науки й техніки. Росія та Китай також все активніше співпрацюють в рамках регіональних організацій, наприклад, в Азіатсько-Тихоокеанській організації економічного співробітництва, Регіонального форуму АСЕАН, в ШОС.

При цьому російські аналітики розуміють всю складність гри на протиріччях США та Китаю, всю непевність китайської «дружби». «Нове китайське керівництво вже не має тієї особистої прихильності до Росії, яка була в покоління Цзян Цземіня, але ще не представляє й те покоління китайців, яке отримує освіту в США і Європі» [52]. Тож для Росії майбутнє виглядає похмуро, наступають останні шанси скористатись політикою, яку сьогодні провадить КНР щодо Заходу.

Аналіз оповідних джерел дозволив ґрунтовно розглянути питання, які найчастіше піднімалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, а також виділити деякі невирішені проблеми, що допомогло сформулювати мету та завдання поданого дослідження. На базі опрацьованих джерел запропоновано власне бачення розвитку зовнішньої політики США на сучасному етапі.

1.2. Концепції зовнішньої політики США періоду адміністрацій Дж. Буша – молодшого та Барака Обами.

Переходячи від наукових дискусій власне до окремих концепцій, які здійснили найбільший вплив на вироблення зовнішньополітичного курсу адміністрацій Буша – мол. та Обами, слід зазначити, що президенти насамперед схилилися (як і їхні попередники) радше до традиційних аніж до новаторських підходів.

Концептуально найбільший вплив на американські уряди завжди здійснювали представники двох напрямів – реалізму та ідеалізму. Найбільш

актуальні й продуктивні дискусії відбуваються між представниками різних наукових шкіл. Проте суттєве зближення світоглядів, швидше за все, у недалекому майбутньому не відбудеться.

В контексті дослідження зовнішньої політики США особливу увагу викликають переваги концепції світового порядку, які добре зрозумілі з досліджень школи ліберального інтернаціоналізму. Правда, сьогодні деякі вчені спростовують актуальність цієї концепції [248]. Але політолог-міжнародник Мартін Гріффітс (Ун-т Гріффіт, Австралія) у своїй дуже важливій для розвитку ТМВ монографії «Переосмислюючи теорію міжнародних відносин» більш переконливо за своїх опонентів відстоює точку зору, що саме ліберальний інтернаціоналізм залишається «найкращім засобом переосмислення теорії міжнародних відносин» [212, с.1].

Ліберальний інтернаціоналізм за Гріффітсом – це поняття, що описує тип мислення, пов'язаний з ідеями «комерційного» лібералізму (зв'язок між вільною торгівлею й миром), «республіканського» лібералізму (зв'язок між демократією й миром) і «регулятивного» лібералізму (теорії міжнародного співробітництва) [212, с.20]. Це поняття є протилежним антикапіталістичної ідеології, такій як марксизм або інші теорії, критичні відносно капіталізму.

Чотири основні ідеї ліберального інтернаціоналізму в міжнародних відносинах включають наступні. По-перше, мир може бути щонайкраще забезпечений за рахунок поширення демократичних інститутів в усьому світі. По-друге, лібералізм уважає, що переваги держави, а не її можливості, є детермінантами поведінки держав. Переваги можуть варіюватися від держави до держави, залежно від культури, економічної системи й типу керування. Однак саме уряди, а не люди, починають війни, тому демократія – це надія на мир (оскільки вона є вищою формою вираження народної волі людей, які, безумовно, роблять вибір на користь миру – очевидної переваги, заснованої на раціональності й природньому праві). По-третє, верховенство права настільки ж застосовне до держав, як і до людей, а добровільно створена система міжнародних організацій повинна існувати, виконуючи

функції законодавчої влади, виконавчої й судової, при збереженні максимально можливої поваги до свободи й незалежності країн. По-четверте, так само як завжди можна ідентифікувати агресора, повинно бути можливо створити ефективну коаліцію законотворчих держав проти подібних порушників. Тому ліберальний інтернаціоналізм є частиною ідейної основи, на якій побудовані такі організації, як ООН (а раніше – Ліга Націй) [212, с. 37].

Так само як можна виділити різні типи реалізму, можна розрізняти й напрямки ліберального інтернаціоналізму. Ключовою є відмінність між лібералами, які підтримують прагнення до посилення державного втручання в економіку й тими, хто підтримує невтручання. Перша школа вважає, як і Вудро Вільсон (президент США в 1913-1921 рр.), що війна в ім'я ліберальних ідеалів може іноді бути необхідною, щоб позбавити мир від неліберальних опонентів. Ліберальні інтервенціоністи (прихильники втручання) виступають особливо проти тоталітаризму у всіх його проявах. Друга школа, прихильники невтручання, вважає, що лібералізм повинен поширюватися тільки лише на основі історичної неминучості, без будь-якої допомоги з боку своїх прихильників, особливо таких відомих як США. Однак невтручання не слід плутати з ізоляціонізмом, оскільки останній технічно є відхиленням від створення союзів у тому числі. Замість цього, прихильники невтручання, як правило, виступають за політику стримування для нанесення остаточної поразки ворогам лібералізму, не важливо, це авторитарні держави або терористи [212, с. 5].

Ліберальний інтернаціоналізм має унікальний статус, оскільки є не тільки одною з провідних шкіл міжнародних відносин, але й офіційною ідеологією найпотужнішої держави у світі, Сполучених Штатів.

Таким чином, теорія ліберального інтернаціоналізму, що панує в американському суспільстві попри будь-які зміни в Білому домі та в Капітолії, є найкращим і найбільш природнім підходом для вивчення американської політики, у тому числі й зовнішньої. Найбільш цікавим для

актуальних досліджень є, зокрема, те, наскільки сучасні адміністрації на практиці діють відповідно до ліберального інтернаціоналізму, теорія якого не піддається сумніву жодною адміністрацією. Але в реальності відбуваються постійні коливання в межах «реалізм - лібералізм», тому, на нашу думку, найбільш продуктивним буде розгляд зовнішньої політики президентських адміністрацій з точки зору їх відповідності реалістичним (школа політичного реалізму) чи ліберальним (теорія ліберального інтернаціоналізму) принципам.

У цікавому дослідженні щодо американської зовнішньої політики, Том Фарер (Школа міжнародних досліджень, Ун-т Денвера), пояснює як саме відбувається «боротьба за панування» серед американських учених-міжнародників. На його думку за весь період після Другої світової війни США виробили й користувались загалом лише чотири основними стратегіями [193].

Перша, яка часто називається неоізоляціонізмом, призиває до відмови від заморських військових зобов'язань і відповідно до зниження витрат на оборону. У її основі лежить теза, що два океани, ядерне залякування, слабкі сусіди й регіональний баланс сил поза західною півкулею забезпечують достатні заходи безпеки, головна погроза яким – участь у суперечках інших держав. Боротьба з традиційним націонал-консерватизмом, лібертаріанцями й невеликою кількістю американських лівих практично не мала ефекту на американську зовнішню політику аж до терористичної атаки 11 вересня 2001 р. Незважаючи на те, що атаку можна було розглядати як підтвердження вимог неоізоляціонізму, що глобальне розширення створює погрози для американської безпеки, перемогу здобуло протилежне тлумачення.

Прихильники другої стратегії, яку називають «вибіркове співробітництво», оптимістично настроєні відносно довгострокової безпеки США. Проте, вони беруть до уваги регіональний баланс сил як достатньо проблематичний, що вимагає активного спостереження і якщо буде потреба -

втручання, відновлення або зміцнення балансу сил у регіонах і субрегіонах, які дійсно важливі для США.

Дві наступні стратегії – це однобічне і багатобічне глобальне співробітництво (унілатералісти та мультілатералісти). Прихильники цих двох теорій мають багато спільного. Вони вважають, що події в світі можуть мати серйозний вплив на безпеку й добробут американського народу, тож постійної участі вимагають відносно вигідна глобальна політика, економічне й військове середовище. Однак вони розходяться як мінімум у двох тезах: у тому, як вони розставляють пріоритети відносно погроз, і щодо основних ідей про засоби правового захисту.

Унілатералісти наголошують на класичних військово-політичних погрозах, саме тих, які піддаються зменшенню за допомогою військової сили, ресурсу, який США можуть виробляти у великій кількості. Мультілатералісти не вважають класичні погрози більш важливими ніж пандемія, глобальне потепління, знищення морської фауни й вирубка тропічних лісів, нестабільність світової економіки, які не можна виправити військовим шляхом.

Рішення США про вторгнення в Ірак без дозволу Ради Безпеки ООН зміцнило широко поширену думку, що унілатералісти виграли суперечку з приводу великої стратегії й міцно тримаються в «сідлі» влади. Така думка випливає з риторики і практики адміністрації Дж. Буша, включаючи її неприйняття різних міжнародних угод, у тому числі тих, які стосувалися боротьби із глобальним потеплінням, біологічною зброєю (по іронії долі), й Міжнародного кримінального суду. Відмова видавалася частиною великої стратегії мінімізації нормативних і інституціональних обмежень на здійснення американської влади, драматичним відходом від моделі поведінки після Другої світової війни. Тоді США виступали в якості головного архітектора ООН й міжнародних фінансових механізмів (Всесвітній банк, Міжнародний валютний фонд і ГУТТ (у цей час СОТ), які являють собою основи системи глобального керування. Однак, коли високопоставлених

чиновників з адміністрації Буша обвинувачували в унілатералізмі, вони не визнавали себе винними. Вони посилалися на свої спроби створити різні коаліції для розв'язання різних завдань. У випадку з Іраком вони акцентували увагу на великій кількості держав, що співробітничали, на їх спроби одержати однозначний дозвіл від Ради Безпеки [193].

На думку Буша провідна роль США у світі полягала в забезпеченні миру й свободи. У своєму останньому виступі в Конгресі він підтвердив ці принципи: «Америка використовує свій вплив для того, щоб побудувати більш вільний мир, сповнений надій і співчуття, що є відображенням наших національних інтересів і до чого призиває наша совість». Коли слів було недостатньо для переконання американських громадян, виконавча влада була готова нав'язати свої рішення поза Конгресом і публічним обговоренням, як це відбулося у випадку з Патріотичним актом [306].

М. Дорн вважає необхідним відновлення довіри до США на світовій арені, розширення мультилатералізму, дотримання норм міжнародного права. «Патріотичний акт США, який був прийнятий в 2001 р. після терористичної атаки 9/11, привів до найбільш значного обмеження громадянських свобод у Сполучених Штатах ніж будь-який інший законодавчий акт до або після нього... Акт про спостереження за іноземною розвідкою дозволяв державним установам використання звукозаписувальних і відеозаписувальних пристроїв в інших державах. Акт про введення виправлень до Акту про спостереження за іноземною розвідкою, підписаний 10 липня 2008 р., став компромісом стосовно бажання адміністрації Буша продовжити незаконну програму телефонного прослуховування» [176].

Ідеалістичне трактування принципів республіканської зовнішньої політики, як такої, що відрізняється від політики демократів, знаходимо у праці Чака Хейгела, більшого республіканця, аніж сам президент Буш.

Перш за все він відстоював точку зору, що республіканці виходять з положення: сила в зовнішній політиці вимагає сильної економіки. Ресурсами США слід управляти обачно й розсудливо. Дефіцит бюджету й програми

субсидування, вийшовши з-під контролю, можуть послабити довіру до американської економіки, сповільнити економічний ріст і ріст інвестицій, знизити конкурентоспроможність Сполучених Штатів і підірвати їх позиції як світового економічного лідера. У цьому випадку американські політики змушені будуть робити важкий вибір між національною безпекою й внутрішніми пріоритетами [215].

На думку Хейгела, «американці повинні усвідомлювати реалії глобальної економіки й розуміти, яка відповідальність лежить на нас, як на світовому лідерові». Освітня політика повинна приділяти особливу увагу іноземним мовам, культурам і історії, створювати більше стимулів та програм для навчання за рубежом. Треба готувати співробітників для тих сфер і галузей, які будуть забезпечувати Сполученим Штатам порівняльну перевагу в глобальній економіці в першій половині 21 ст. [215].

Республіканська зовнішня політика повинна бути не тільки сильною, але й послідовною. Для початку президент повинен бути сильним лідером і мати чіткі уявлення про роль США у світі. Крім того президентська команда в області національної безпеки повинна бути єдиною й згуртованою. Це не означає, що в ній не повинне бути розбіжностей - навпроти, без різних точок зору неможливо сформулювати діючу політику. «Однак коли рішення вже прийняте, палацові інтриги не повинні спотворювати політичний курс і ускладнювати його проведення - і це може забезпечити тільки президент. Втім, Конгрес теж зобов'язаний допомагати формувати зовнішню політику. Без його участі й підтримки їй буде не вистачати легітимності й стійкості». Відсутність консенсусу усередині країни означає політичні труднощі за рубежом. «Це стало одним з уроків В'єтнаму. Невдача, яку Сполучені Штати потерпіли в Південно-Східній Азії, була зв'язана саме із внутрішнім розколом і зовнішньою ізоляцією» [215].

Важливе місце в теорії Хейгела посідають збройні сили: «Структура й ресурси американських збройних сил повинні відповідати тем завданням, які будуть стояти перед наступним поколінням в областях зовнішньої політики й

безпеки. Це може зажадати введення обов'язкової національної служби в тій або іншій формі. Тому що США, фактично, вступили у війну такого масштабу, що вистачить на покоління» [215].

Отже, головний й важливий в контексті нашої роботи висновок Хейгела був такий: республіканська зовнішня політика в ХХІ ст. не може зводитися до традиційної «реальної політики» і до підтримки «балансу сил». При цьому успіх політики США буде залежати не тільки від того, наскільки великі будуть американські сили, але й від того, наскільки добре вони усвідомлять їхні межі. «Історія вчить нас, що зовнішній політиці не слід підпадати під вплив месіанських ідей. Напроти, наш зовнішньополітичний курс повинен надихати наших союзників брати на себе частину тягаря поліпшення миру» [215].

Для цього він повинен зберігати вірність семи принципам. В трактовці Хейгела, принципи й практика США мають бути такими.

По-перше, Сполучені Штати повинні прагнути зберегти за собою лідерство в глобальній економіці. Верховенство закону, захист прав власності, досягнення в галузі науки й технології й сильний ріст продуктивності праці забезпечили Сполученим Штатам передові позиції на глобальних ринках. Зростаюча продуктивність праці може знизити зайнятість у деяких секторах - наприклад, у виробничому. Однак ці досягнення означають, що згодом збільшиться кількість більш привабливих робочих місць у високотехнологічних секторах, що швидко ростуть. Як писав Майкл Портер (Michael Porter) у своїй класичній роботі «Конкурентні переваги країн» (The Comparative Advantage of Nations), «у довгостроковій перспективі стандарти життя кожної конкретної країни залежать від її здатності домагатися високого рівня продуктивності в тих галузях, у яких працюють її компанії» [215].

Це означає, що Сполученим Штатам слід розширювати угоди про вільну й взаємовигідну торгівлю й заохочувати міжрегіональну торгівлю й інвестиції у світі, що розвивається. Торгівля - рушійна сила стійкого

економічного процвітання, безпеки й росту зайнятості як у Сполучених Штатах, так і по усьому світу. У періоди змін і невизначеності країни іноді закривають свої ринки, намагаючись захистити своїх виробників. Американці теж не є виключенням. «У минулому ми не раз зверталися до політичної традиції відокремлення, що підштовхувало країну до ізоляціонізму й дестабілізувало ситуацію за рубежем. Нам не слід забувати ці дорогі уроки й знову піддаватися цій спокусі» [215].

Зовнішня політика США повинна сприяти поширенню сумлінного керування, законності, інвестицій у людський капітал, економічної свободи й прав приватної власності. Сполучені Штати можуть продовжувати подавати світу приклад - без зарозумілості, з опорою на лідерські якості, партнерство й співробітництво. Розумна економічна політика й стратегії розвитку, засновані на торгівлі, ідуть на користь усім країнам [215].

По-друге, американська зовнішня політика не може ігнорувати проблеми глобальної енергетичної безпеки. Політику США в області енергетики часто обговорюють у відриві від питань економіки й зовнішньої політики. Сполучені Штати зацікавлені в стабільній і гарантованій пропозиції на ринку нафти й газу. За даними Міністерства енергетики, Америка на початку нового століття імпортувала майже 60% споживаної нею нафти. 20% американського нафтового імпорту виходило із країн Перської затоки. До 2025 р. частка цього регіону в імпорті США зросте приблизно до 26%. Частка американського імпорту із країн ОПЕК повинна зрости з 40% до 53%. В будь-якому разі, нестабільність і конфлікти в Перській затоці однаково позначалися б на США через глобальний характер нафтових ринків. Відповідно, національна безпека США залежить від політичної стабільності на Близькому Сході й в інших потенційно нестійких нафто- і газодобувних регіонах. Сполучені Штати повинні допомагати забезпечувати цю стабільність, але крім цього їм слід шукати альтернативні джерела палива, розширювати видобуток газу, мережу газопроводів і газосховищ,

активніше використовувати ядерну енергію й технології чистого вугілля, а також розбудовувати програми економії енергії.

По-третє, довгострокові інтереси США в області безпеки пов'язані з альянсами, коаліціями й міжнародними структурами. Республіканська зовнішня політика повинна розглядати союзи й міжнародні інститути як засоби для поширення впливу США, а не як обмежуючі фактори. Жодна країна, включаючи Сполучені Штати, при всій їхній величезній військовій і економічній моці, не здатна поодиноці успішно протистояти викликам 21 ст. Наприклад, для перемоги у війні з тероризмом необхідна розвинена система міжнародного співробітництва [215].

У зв'язку із цим Сполученим Штатам необхідно зміцнювати міжнародні інститути й альянси, починаючи з ООН. «Як і в будь-якого інституту в ООН є свої обмеження. Вона, безперечно, потребує реформ і занадто часто - особливо це стосується Генеральної асамблеї - виявляється вразливою для гірших різновидів політичних ігор і для безвідповідальних кроків. Але проте зараз ООН значить більше, ніж будь-коли». Такі глобальні проблеми, як тероризм, поширення зброї масового знищення, голод, хвороби й бідність вимагають міжнародних зусиль і ініціатив. Крім того ООН може відігравати важливу роль у перехідній ситуації після конфліктів. Вона здатна забезпечити легітимну міжнародну присутність і надавати кваліфіковану допомогу в таких місцях, як Східний Тимор, Балкани, Афганістан і Ірак. Стабілізація й демократизація цих проблемних регіонів вимагає значних міжнародних зусиль. «Часом Сполучені Штати можуть брати на себе лідируючу роль - і повинні робити це, - однак з нашої сторони було б краще ділитися повноваженнями (а також відповідальністю, витратами й ризиками) з іншими країнами» [215].

Сполучені Штати повинні разом із союзниками боротися з бідністю й хворобами по усьому світу. Пташиний грип, атипічна пневмонія, ВІЛ/СНІД, туберкульоз, малярія та інші потенційні пандемії не тільки викликали кризи в Африці й Азії, але й швидко набували глобального значення, позначаючись

на усьому світі. Історик Вільям Макніл (William McNeill) у своїй книзі «Епідемії й народи» («Plagues and Peoples») називав заразні хвороби «одною з фундаментальних обставин, що визначають історію людства». Сучасна швидкість міжнародних подорожей скорочує той час, за який доводиться вживати заходів у випадку чергового спалаху пташиного грипу або атипичної пневмонії. Крім того Африка не зможе перейти до сталого розвитку без масштабної ініціативи по викорінюванню СНІДу - головного вбивці в країнах на південь від Сахари [215].

Свою програму, вироблену через рік після приходу до влади Буша - молодшого, Чак Хейгел вважав не тільки практично можливою, але й такою, що не має альтернатив. Однак, дуже скоро голоси критиків республіканської політики як далеко не «ідеальної» стало чути значно голосніше.

З 11 вересня критика адміністрації Буша, наприклад в працях Дж. Ная [275, 276], оберталася навколо заміщення концепції стримування й багатополярності нібито новими стратегіями однополярності й військового попередження. Однак, навіть якщо Сполучені Штати зайняли б більш конструктивну позицію у своїй спробі уникнути дилем, якими стали Ірак і Афганістан, вони зустрілися зі значно глибшою проблемою. На думку Гріффітса, це «фундаментальне протиріччя між їхньою риторичною прихильністю державному будівництву через поширення виборчої демократії і їх постійною підтримкою неоліберальної економічної реструктуризації на глобальному рівні» [212]. У цьому контексті, те, що відбувалося в Іраку, було симптомом більш широкого протиріччя по лінії відносин центр - периферія.

З 1980-х рр. Сполучені Штати пропагували модель розвитку, засновану на приматі індивідуалізму, ринкового лібералізму, орієнтації на зовнішні ринки й скороченні ролі держави. Організаційний принцип, який став відомий як Вашингтонський консенсус, мав на увазі поняття мінімального державного втручання, чия головна роль зводилася до того, щоб забезпечувати безпеку й порядок, макроекономічну стабільність і

матеріальну інфраструктуру Це в свою чергу відвело ключову роль інститутам Бреттон-Вудської системи, таким як МВФ і Світовий банк. На думку Гріффітса, відносини між США й ключовими міжнародними організаціями найбільш прийнятно описувати терміном «двоїсте залучення» [212]. З одного боку, США не бажають бути зв'язаними нормами й організаціями, які обмежують їхню свободу дій у короткостроковій перспективі - особливо, у питанні безпеки. З іншого боку, вирішення глобальних проблем, від тероризму до кліматичних змін і проблеми бідності, вимагає тісного міжнародного співробітництва.

Щоб краще зрозуміти критику зовнішньої політики США за адміністрації Буша - молодшого, звернемось до відомої праці Чарлза Капчана та Пітера Трубовіца (2010). На їхню думку за останні два десятиліття політична поляризація потрясла основи стратегії США. Закінчення «холодної війни», терористична атака 11 вересня 2001 р., війни в Афганістані й Іраку – були основними джерелами стратегічних змін. Політична поляризація розхитала внутрішні основи американської великої стратегії, випробовуючи на міцність двопартійну підтримку ліберального інтернаціоналізму – великої, «грандіозної» стратегії, яка направляла Сполучені Штати з періоду Другої світової війни до закінчення «холодної війни» [249].

Стівен Чодойн, Хелен Мілнер, Дастін Тінглі та багато інших, однак, не погоджуються із цією думкою, стверджуючи, що підтримка ліберального інтернаціоналізму в США досі процвітає й причин списувати її з рахунків немає. Якщо його підтримка в суспільстві дійсно впала після 1991 р., то в часи адміністрації Дж. Буша - молодшого й особливо Б. Обама – вона знову зросла.

Одною з необхідних ознак ери ліберального інтернаціоналізму в американській зовнішній політиці завжди було існування помірного двопартійного центру в Конгресі. Капчан та Трубовіц визначили об'єднання в рамках ліберального інтернаціоналізму як комбінацію великих інвестицій у збройні сили з зобов'язаннями перед міжнародними організаціями. По-друге,

суспільна підтримка втручання США у світові процеси становить ядро ліберального інтернаціоналізму й політики участі в міжнародних справах. По-третє, закінчення «холодної війни» не стало причиною спаду двопартійного співробітництва в законодавчій сфері зовнішньої політики – а це доказ того, що життєво необхідний центр у Конгресі усе ще тримається [249]. Отже, науковці самі наводять аргументи на користь життєздатності ліберального інтернаціоналізму.

В ще ширше відомій монографії Чарльза Капчана «Занепад Америки. Вже скоро» автор робить акцент на проблемі незгоди як всередині Республіканської партії в цілому, так і у вузькому колі радників президента, що, зокрема, негативно впливало на вироблення основ зовнішньої політики [248].

По одну сторону перебували неоконсерватори – політики Дік Чейні, Доналд Рамсфелд, Пол Вулфовіц, і аналітики Вільям Крістол, Роберт Каган і Річард Перл (директор Ради оборонної політики, офіційного органа, що надає консультаційні послуги Міністерству оборони). Вони підтримували міжнародну політику, що сприяла однобічному використанню збройних сил США з метою захисту американського панування на невизначений час в умовах росту політичної й військової могутності інших країн.

Із протилежної сторони перебували консерватори-традиціоналісти на зразок Кондолізи Райс й Коліна Пауелла. Вони були більш стримані в оцінці могутності Сполучених Штатів і вважали, що Америка повинна уникати участі в локальних конфліктах на периферії, берегти ресурси й приділяти увагу винятково основним гравцям – ЄС, Росії й Китаю. Президент Буш схилився до традиціоналістського табору [247]. Протягом усієї своєї політичної кар'єри він пропагував невтручання в справи інших країн. У передвиборній гонці Буш обіцяв: «Я віддаю перевагу зваженому підходу». У ході теледебатів у Бостоні він заявив: «Не думаю, що мені вдасться догодити всім на світі. Мені здається, нам слід бути обачніше у використанні нашої

армії» [247]. Але через фактичну відсутність міжнародного досвіду й невизначеність власних поглядів Буш не знав, кому віддати перевагу.

Політичний курс Буша був зосереджений на «безпеці», але посилення на демократичні принципи було також постійним. Це виявляє правонаступність політичних курсів, реалізованих у роки «холодної війни», спрямованих на об'єднання ідей реалізму й лібералізму так, щоб узаконити силові втручання за межами країни, а також посилення нагляду всередині США. На думку відомого російського політолога Анатолія Уткіна, така поведінка ґрунтувалася на зв'язку між генеральними директорами компаній, високопоставленими військовими чинами й урядовими чиновниками. Їхній зв'язок відігравав важливу роль у процесі прийняття рішень як у зовнішній, так і внутрішній політиці. «У цьому випадку виборчий процес відтворює систему, яка досягає кульмінації, законно защемляючи демократичні свободи власних громадян, що неухильно сприяє ослабленню «історичної легітимності» ліберального демократичного курсу» [109].

Буш не зумів вибрати золоту середину в своїх зовнішньополітичних коливаннях. Отже, у керма в Вашингтоні стали неоконсерватори: перший заступник міністра оборони Пол Вулфовіц; заступник міністра оборони з вироблення політики Дуглас Фейт; начальник штабу віце-президента Льюїс Ліббі; відповідальний в Раді національної безпеки за політику на Близькому Сході, у Південно-Західній Азії й Північній Африці Еліот Ебрамс; член Ради з вироблення оборонної політики Річард Перл. Інші неоконсерватори – аналітики, що в значному ступені формували громадську думку, отже, впливали на вироблення політики – Макс Бут в «Уолл-Стріт джорнел», Вільям Крістол в «Уіклі стандарт», Чарлз Краутхаммер в «Паблік інтерест» і «Комментарі». До них можна додати науковців, таких як Сідні Хук, Ірвінг Крістол і Роберт Кайен, Джин Кіркпатрік, экс-директор ЦРУ Джеймс Вулсі, Майкл Новак. Найбільші аналітичні центри неоконсерваторів - це Американський підприємницький інститут, проект Нове американське століття, фонди Бредлі, Джона Оліна, Сміта Річардсона [109].

Кредо неоконсерватизму - відкрите проголошення першості США в міжнародних справах, зниження ролі міжнародних організацій, превентивні удари по потенційних супротивниках, будь-які дії, що запобігають поширенню зброї масового знищення [109].

За Уткіним, Буш проявляв «твердокам'яний» реалізм тільки в тих регіонах, де прийнята традиційна доктрина безпеки, наприклад у Північно-Східній Азії. Однак, у Європі геополітичні розмежувальні лінії зникли назавжди. Латинська Америка й Південно-Східна Азія прагнуть до регіональної інтеграції, а не до балансу сил. У всіх цих регіонах править багатосторонність, тому до Америки з її манерою демонструвати самостійність відношення було все більш насторожене.

Випробовуючи межі оновленого американського інтернаціоналізму, Сполучені Штати зіштовхнулися з викликом, перед яким спасували багато великих держав: їм треба було визнати піднесення нових центрів сили й добровільно поділитися своїм впливом. Одна з головних перешкод на цьому шляху – побоювання виявити слабкість і зговірливість, адже конкуренти завжди напоготові, з обвинуваченнями в зрадництві національних інтересів. Уткін був впевнений, що Америка й надалі буде прагнути до збереження пануючого статусу [109].

Проблема Буша в цілому полягала в тому, що йому, як і всім американським президентам, треба було влагоджувати конфлікт між реалістами й ідеалістами, «імперцями та демократами» [25, с. 34].

На думку Ч. Капчана, він дотримувався реалізму, не відволікався на «ідеалістичні ілюзії», а тому проводив монолітну зовнішню політику, що зовсім не гармоніювало із порядком денним. Адміністрація Буша спочатку зосередилася на традиціоналістській концепції: відновлення американської військової моці, обмеження поширення ядерної зброї, зміцнення давніх союзів з Європою, Японією, Тайванем, підготовка до боротьби з Китаєм [247].

Однак, хід подій змусив Буша змінити політику й зробити пріоритетом боротьбу зі світовим тероризмом. Реалізм тріумфував. Вулфовіц пообіцяв «покінчити» із країнами, що підтримують тероризм. Адміністрація попередила всіх, хто захотів почути, що їм треба визначитися – з Америкою вони або проти неї. У розпал пошуків зовнішнього ворога сатирична газета «Онйон» писала: «Президент Буш звернувся до Усами Бен Ладену із проханням створити державу, на яку США могли б напасти» [248].

Вибір Дж. Бушем – молодшим концептуальних основ зовнішньої політики для США в той період проясняється, якщо ми звернемося до інтересів «клану Бушів», поняття, яке знайшло постійне місце у літературі [125]. Було б неправильно уникнути більш детального розгляду цього питання, оскільки саме під час правління Буша – мол. вплив закритого стабільного угруповання політиків та бізнесменів на вироблення політики президентської адміністрації був великим як ніколи, принаймні в постбіполярний період.

Отже, під «кланом Бушів» розуміється стійка, взаємозалежна група американських державних діячів, політиків, бізнесменів, що мали загальні політичні, економічні й фінансові інтереси, й займали значні позиції в американському соціально-політичному процесі в 1970-х рр. – на початку ХХІ ст.

Серед основних джерел формування адміністрації Дж. Буша - молодшого можна виділити колишніх співробітників адміністрації Дж. Буша - старшого; т. зв. «техасців»; «неоконсерваторів»; «неоконсервативних» «мозкових центрів». До останніх відносяться: Американський інститут підприємництва, Комітет з існуючої погрози (КСУ), Проект за американське сторіччя, Центр з етики й публічної політики, Центр політики безпеки. В «клану Бушів» в 2001 – 2009 рр. були стійкі зв'язки із цілою низкою бізнес - структур, таких, як «Голдман Сакс», «Халлібертон», «Монсанто», про що свідчить непропорційно велике представництво вихідців із цих організацій серед вищих «політичних призначенців» [125].

Ця мережа влади стала явною після подій 9/11, коли групи, що володіють більшим впливом на процес прийняття рішень, посприяли швидкому росту «військово-промислового комплексу» і закріпили зв'язок Пентагона з компаніями, що надають товари й послуги, необхідні для ведення війни й забезпечення національної безпеки [309]. Більше 70 компаній були задіяні у війнах в Афганістані й Іраку, співробітники й члени рад директорів 60 із них мали тісні зв'язки з державними чиновниками, членами Конгресу, і представниками військової еліти [350].

Великі компанії не тільки «спонсорували» війну, але також підтримували й фінансували виборчі компанії, інвестували в політичне лобі. Джордж Буш, починаючи свою виборчу кампанію, зібрав 4,5 млн. дол. від 737 провідних компаній, що займаються виробництвом продукції й послуг військового призначення. Політики з «привілейованої меншості» одержують підтримку від великих компаній і становлять групу громадян, які можуть балотуватися на пост президента й, як правило, є частиною економічної еліти нації. Однак, було б помилкою вважати це «привілеєм» тільки республіканців. Демократ Барак Обама, статок якого «ледь досягає» мільйон доларів, зібрав близько 32 млн. дол. на виборчу кампанію в січні 2008 р. [84, с. 40].

Іншим важливим аспектом є те, що деякі офіційні особи, що володіли впливом у адміністрації Джорджа В. Буша, такі як Чейні й Рамсфелд, також були в адміністрації Джорджа Буша - старшого, і в попередніх, таких як адміністрація Джеральда Форда (1974-1977). Водночас вони були (і залишаються) членами неурядових політичних організацій, таких як «Нове американське століття», яка з 1997 р. займалася діяльністю по створенню «нових моделей безпеки» [121].

Наступним важливим прикладом є бюрократи з Корпорації РЕНД. Ці «незалежні» організації, за звітом 2004 р., проводили половину своїх досліджень винятково з національної безпеки. У «незалежні» організації входили посадові особи, такі як Кондоліза Райс, яка була членом

Адміністративної ради в 1991-1997 рр., і сам Дональд Рамсфелд, генеральний директор РЕНД в 1981-1986 рр. [89, с. 17].

До особливостей кадрового аспекту формування зовнішньої політики США можна віднести відсутність досвіду в президента в питаннях зовнішньої політики на початковому етапі, опору на «команду» Дж. Буша - старшого. В адміністрації президента Буша виникали неформальні «центри сили» для прийняття зовнішньополітичних рішень, які можна вважати однією з характерних рис президентства [89, с. 24]. Такі «центри сили» відрізнялися значною кількістю функцій і розмитою відповідальністю.

У сфері розподілу повноважень між виконавчою й законодавчою галузями влади в області зовнішньої політики в період президентства Буша відбулися серйозні зміни. Делегування значних повноважень у сфері формування зовнішньої політики віце-президентові США є серйозною новацією Дж. Буша - мол. При цьому роль керівника апарату Білого Дому була скромною; він обмежувався роллю «модератора» інтересів різних груп в адміністрації президента США у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень [62, с. 47].

Державний департамент США в 2001 – 2009 рр. характеризує висока питома вага політичних призначенців в апараті (більш 70%); постійні масштабні відставки протягом усього президентства Дж. Буша - мол.; присутність на керівних постах «неоконсерваторів» аж до кінця другого строку; значна кількість колишніх чиновників адміністрації Дж. Буша - старшого (25% керівного складу); призначення на керівні дипломатичні посади людей з «техаської команди», особисто близьких Бушу - мол.; перехід співробітників Ради національної безпеки в Держдепартамент слідом за К. Райс в 2005 р. Масштабна реорганізація Державного департаменту відбулась у 2006 – 2008 рр. відповідно до заявленої Дж. Бушем і К. Райс нової зовнішньополітичної концепції «трансформаційної дипломатії» [21]. Але реформа не допомогла розв'язати проблему кризи зовнішньої політики США в 2006 – 2009 рр.

Чи не вирішальну роль у формуванні ідеології зовнішньої політики й прийнятті зовнішньополітичних рішень відіграло в 2001 – 2009 рр. міністерство оборони США. Це було пов'язано з низкою суб'єктивних і об'єктивних факторів.

До об'єктивних факторів можна віднести: участь США в 2001 – 2009 рр. у двох повномасштабних регіональних війнах; проведення масштабної військової реформи, на якій наполягав один із ключових помічників президента – Д. Рамсфелд; необхідність переосмислення оборонної концепції як складової частини зовнішньої політики після терористичних атак 11 вересня 2001 р.; зміна геополітичного й військово-політичного балансу сил (підвищення ролі Росії й Китаю, масштабна терористична погроза) в 2001 – 2009 рр.

До суб'єктивних факторів належать: особистість міністра оборони США Д. Рамсфелда, що був одним із самих впливових чиновником адміністрації Буша; сильний ідеологічний вплив «неоконсервативної» групи політиків у Міністерстві оборони США. У Міністерстві оборони США був створений цілий ряд експертних і інформаційно-аналітичних структур, які контролювалися консервативно настроєними чиновниками й політиками. Їхні висновки й рекомендації пізніше навіть самою адміністрацією Дж. Буша - молодшого були визнані неадекватними.

Рада національної безпеки (РНБ) служила основним інструментом для інтеграції зовнішньої й оборонної політики. Структурні й персональні зміни в РНБ відбивали насамперед особисті пристрасті Буша і його розуміння проблем керування й міжнародних викликів, з якими зустрічалися США [21].

Антитерористична політика адміністрації Дж. Буша - молодшого встановила нове співвідношення між демократією й безпекою. Вона мала на увазі обмеження демократії як необхідну умову для досягнення цілей безпеки. Ця стратегія за допомогою законних засобів привела до порушення основних свобод, що лежать в основі ліберальної демократії, задля безпеки американських громадян [5, с. 75].

Зовнішньополітичні стратегії адміністрації Буша 2001 – 2009 рр. можна умовно поділити на наступні етапи: 1) з початку 2001 р. до подій 11 вересня 2001 р. – в ідеології зовнішньої політики переважали підходи «політичного реалізму»; 2) від 11 вересня 2001 р. до поразки республіканців на виборах у Конгрес у листопаді 2006 р. – панування радикальних «неоконсервативних» підходів; 3) з кінця 2006 р. по 2009 р. – адміністрація Дж. Буша частково відмовляється від ідеологічних постулатів неоконсерватизму і вирішує проблеми виходячи з поточних прагматичних інтересів.

Отже, переломним моментом був рубіж 2006 – 2007 рр., коли американські еліти усвідомили безперспективність «неконсервативних» доктрин. Нових концепцій запропоновано не було, що привело до «вакууму ідеології». Адміністрація Дж. Буша - мол. намагалася знайти рішення, керуючись виключно прагматичними принципами, але це тільки збільшувало кризу.

В результаті проведеного аналізу можна дійти висновку, що реалізм Буша не годився й для врегулювання кризи на Близькому Сході, у тому самому регіоні, з якого виходила основна погроза безпеки Сполученим Штатам. Хоча більшість населення на Близькому Сході не підтримує тероризм, там сильні антиамериканські настрої, а багато режимів зустрічаються з погрозою ісламського екстремізму. Політичне життя Близького Сходу неможливо розділити на чорне й біле; близькосхідні держави просто змушені проводити політику балансування, то підтримуючи Америку, то старанно від неї дистанціюючись. Точно так само й Америка, коли знаходить для себе зручним, поблажливо ставиться до режимів, що виявляють допомогу терористам, – наприклад, до Палестинської автономії. Схожі соціально-політичні катаклізми були в Африці, проблеми якої виникають із релігійної й етнічної ворожнечі, убогості й антисанітарії, а не із традиційного геополітичного суперництва. У регіонах, що розвиваються, війни неминучі, але найчастіше вони мають форму локальних етнічних і цивільних конфліктів, у яких, за словами Буша, Америка брати участь не

бажала. Іншими словами, адміністрація Буша сприймалася як анахронізм. Надмірна «реалістичність» заважала адміністрації сформулювати принципи нового американського інтернаціоналізму.

Реалізм як система зовнішньополітичних поглядів залишався досить привабливим для широкої публіки. Його легко зрозуміти, оскільки він описує світ у термінах «друг» і «ворог». І в силу цього чорно-білого підходу до глобальних проблем він легко знаходить собі політичну підтримку. Периферійні погрози, нова доктрина безпеки – навколишнє середовище, миротворчі операції, охорона здоров'я, економічний розвиток – Америки не стосуються, вона цілком може без них обійтися. Уваги націй гідні винятково серйозні погрози; коли такі виникають, вони приковують до себе увагу публіки, готової жертвувати собою.

Але у нинішньому світі, що ускладнився, політика «крок уперед – крок назад» була неприпустима. Реалізм міг послужити основою нового американського інтернаціоналізму, але результат виявився не надто вдалим. Питання полягало не в тому, брати участь чи ні в міжнародній діяльності, а в тому, як брати участь і до якого ступеня утягуватися в міжнародні справи.

Переходячи до новацій нової демократичної адміністрації Барака Обами, можна зауважити, що у галузі зовнішньополітичної стратегії, як і в інших, вона намагалася запропонувати якісно новий підхід, що отримав назву «розумної сили» (smart power).

Назва цієї нової концепції – smart power («влада інтелекту») – вперше прозвучала в промові Хілларі Клінтон в Сенаті 13 січня 2009 р. перед затвердженням її кандидатури на посаду держсекретаря демократичної адміністрації.

Цей термін був запропонований й концептуально затверджений у докладі 2007 р., який підготував Центр стратегічних та міжнародних досліджень (Center for Strategic and International Studies, CSIS). В його основу ліг звіт двопартійної комісії з інтелектуальної влади («Bipartisan Commission on Smart Power»), ствереної CSIS у 2006 р. й очолоюї Джозефом Наєм та

Річардом Ермітеджем. Метою комісії було розроблення концепції нової міжнародної участі США, яка дозволила б країні зберегти роль лідера в світі. Ключем до нового лідерства повинна була стати «розумна влада» чи влада інтелекту, «велика ідея, яка збалансувала б мудрий інтернаціоналізм та стремління забезпечити внутрішню безпеку» [127].

Отже, витoki концепції smart power вочевидь знаходяться в концепції «гнучкої влади», вперше сформульованої Дж. Наєм ще у 1990 р. й популярної після виходу його книги «Soft Power» (2004) [277]. В основі ідей Ная була можливість досягнення цілі через залучення, а не через примус, у тому числі економічний (санкції). Отже, основними інструментами гнучкої влади є соціокультурні та політичні цінності та ідеали суб'єкта влади, які можуть бути привабливими для об'єкта й змінити його поведінку згідно з цілями суб'єкта. Суб'єкт повинен представляти собою образ «прекрасного майбутнього», дарити надію й пропонувати орієнтири розвитку.

Концепція розумної влади була сприйнята самим президентом Обамою одразу після приходу до влади не просто як нова зовнішньополітична стратегія для США, а як концепція комплексного розвитку країни на новому історичному етапі.

По-перше, Обама рішуче заявив про прихильність США до багатостороннього рішення всіх глобальних питань та конфліктів, отже зовнішньополітична лінія Буша мала бути повністю переглянута.

По-друге, Обама намагався більш активно використовувати публічну дипломатію як інструмент нового американського лідерства. Обама ініціював реорганізацію Державного департаменту з метою розширення його функцій в стратегічно важливих напрямках. За першим звітом щодо дипломатії «Лідерство через суспільну владу» (це стало обов'язковим звітним документом для Держдепартаменту США), були створені посади: наступника держсекретаря з економічного розвитку, енергетики й навколишнього середовища; наступника держсекретаря з громадянської безпеки, демократії й прав людини. Крім того, в рамках Держдепартаменту з'явилися Бюро щодо

енергетичних ресурсів, Бюро з контролю за озброєннями й Бюро з протидії тероризму. Було розширено повноваження Агентства з міжнародного розвитку (АМР), збільшено штат й фінансування, проведено розмежування сфер відповідальності АМР (операції у відповідь на гуманітарні кризи) та Держдепу (операції з реагування на політичні кризи й кризи безпеки).

Уряд Обама заявив також про своє бажання відродити міжпартійне співробітництво, але зіштовхнувся з деякими проблемами при відродженні ліберального інтернаціоналізму, ліквідуючи наслідки невдалої політики Буша - молодшого.

Серед питань на який новий президент відразу звернув увагу були Кіотський протокол, американо-російська система контролю озброєнь, американське представництво в Міжнародному кримінальному суді. Обама прагнув укласти міжнародний договір, щоб обмежити викид парникових газів в атмосферу, підписав з Росією новий договір СНВ-3, опублікував огляд стратегії застосування ЯО, що обмежив умови, при яких США могли використовувати ядерну зброю, направив роботу свого уряду на те, щоб Сенат ратифікував договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, а також позначив образ світу без ядерної зброї й схвалив участь США в процесах Міжнародного кримінального суду у якості спостерігача.

У той час як Буш остерігався зв'язків з агресивними державами, Обама встановив контакти з Бірмою, Кубою, Іраном, Північною Кореєю, Сирією [15, с. 108]. Він мав намір вивести війська з Іраку.

Продовжуючи підтримувати рівень американського впливу за кордоном і одночасно обновляючи політику Вашингтона в сфері міжнародних відносин, Обама відроджував важливі елементи ліберального інтернаціоналізму – комбінацію сили й партнерства. Такий поворот в американській системі керування нікого не здивував: центристи демократичної партії, із числа яких вийшов Обама, являли собою на той час головний оплот ліберального інтернаціоналізму.

Отже, мова йшла про те, що в сучасному світі на передній план виходять невійськові механізми просування американських інтересів на міжнародній арені. Серед інших пріоритетних цінностей Обами можна виділити такі: 1) оновлення міжнародних союзів та інститутів; 2) підвищення ролі інструментів розвитку у зовнішній політиці США; 3) розвиток громадської дипломатії; 4) економічна інтеграція; 5) увага до технологій та інновацій, особливо в енергетичній та екологічній царинах.

Вашингтон не відмовився від військової сили як інструменту зовнішньої політики, але мав на меті застосовувати її обмежено й вибірково [26, с. 70]. Адміністрація Обами намагалася очолити багатосторонні зусилля для зміцнення єдності західного співтовариства, яка ослабла за його попередника [19, с. 12]. Особлива увага приділялася тіснішій співпраці з американськими союзниками в Європі, насамперед з Німеччиною і Францією, переборенню розходжень з таких питань, як війна в Іраку, розширення НАТО за рахунок пострадянських республік, розгортання ПРО у Центрально-Східній Європі.

Можливо головне місце в новій стратегії Обами зайняв Афганістан. Як зазначалося в матеріалах вашингтонського Центру стратегічних і міжнародних досліджень, з початку війни в Афганістані було підготовлено п'ять стратегічних оглядів. Документ, на основі якого базувалися звернення президента, визначав засоби та цілі нової стратегії - «Очищення, утримання, побудова і передача» (Clear, Hold, Build and Transfer) [126, с. 57].

Нова стратегія президента Обами насамперед була спрямована на захист афганського населення і створення умов максимальної безпеки його життя. Вона також визначала своєю ключовою метою регіональну стабільність, що відкривало б перспективи успішної боротьби з ісламським тероризмом в усьому світі, а також нове утвердження США як надійного стратегічного союзника.

Керівництво США мало намір діяти рішуче, швидко і жорстко. А це передбачало досягнення серйозних успіхів у південних та східних провінціях

Афганістану у 2010 р. За планом кількість американських солдатів зростала приблизно до ста тисяч, а у разі потреби адміністрація Обама запланувала відправити ще понад тридцять тисяч американських вояків. Основна стратегія полягала у так званому переміщенні точок: сили, які визволили певну територію, передавали контроль над нею національним силам, а самі перебазувалися в інші райони [138, с. 831].

Вперше військове командування США віддало наказ про взаємодію з афганськими національними силами безпеки як із партнерами, а не помічниками. За стратегією Обама, чисельність афганської армії у 2010 р. мала сягнути 134 тис. В цей же час 1,5 млрд. дол. були виділені Вашингтоном як фінансова допомога уряду Пакистану на п'ять років, щоб підтримати там стабільне управління та підтримку американської стратегії в регіоні [248].

Уразливою точкою стратегії було зростання витрат. 2005 фінансового року витрати на операцію в Афганістані становили 20 млрд. дол., 2009 - 55,2 млрд., а з 2010 - 73 млрд. Іншим уразливим моментом був запланований Бараком Обамою скорий вихід із Афганістану - липень 2011 р. З одного боку, встановлення певної дати можна було б розглядати як свого роду «стимулятор» для Сполучених Штатів, НАТО, ISAF (Міжнародних сил зі сприяння безпеці в Афганістані). З іншого, це дало Талібану та Аль-Каїді небажано чітке уявлення про справжні наміри й навіть можливості США [248].

Переходячи від перших заяв та реформ президента, до його подальшої еволюції, можна зазначити, що події розвивалися не так, як спочатку вважала більшість експертів.

Перемога Барака Обама, першого афро-американського президента США, здавалося ознаменувала зміну у внутрішньополітичному курсі Сполучених Штатів, і в той же час розглядалася багатьма як зміна напрямку на світовому рівні. Більшість країн світу сприйняла цю новину з радістю й надією, що відбудуться важливі зміни в участі Сполучених Штатів у

міжнародному порядку. Деякі порівнювали цю перемогу з перемогою на початку 1960-х рр. Джона Ф. Кеннеді.

Ця демократія виступала із завіреннями, що «так, ми можемо», що вона існує насправді, і саме з її допомогою можуть відбутися важливі зміни. Але незважаючи на той факт, що Обама афроамериканець, що без перебільшення є великим досягненням расової рівності в Сполучених Штатах, це не виключає той факт, що Обама є вихідцем з того ж середовища, що і будь-який представник верхівки середнього класу, що одержав освіту у Гарварді, місці привілейованої білої еліти.

Насправді, він заручився значною фінансовою підтримкою великого бізнесу для того, щоб провести свою виборчу компанію. Навіть якщо в Обама були наміри здійснити значимі реформи, то сама система гарантувала, що його дії були обмежені мережами влади, сплетеними державним і приватним секторами. Саме тому аргентинський теоретик Борон твердив, що існує відмінність між «приходом в уряд» і «приходом до влади» [248].

На зовнішньополітичній арені ці обмеження були найбільш явні, тому що правонаступність у цій сфері «нав'язана набором силових факторів, внутрішніми й зовнішніми явищами, які обмежують можливість дій і нововведень особою, що володіє владою, незважаючи на те, що він є президентом Сполучених Штатів». Навіть якщо виходити з винятково ліберальної точки зору, представлені в праці Ескюде (2008 р.), віра в кандидата від Демократичної партії, який займає менш про-військову позицію, ніж його республіканський опонент, була б просто наївною. «Якщо Обама призначить 16-місячний строк для виведення військ з Іраку, це означає просто уведення додаткових військ в Афганістан» [248].

Науковий та суспільний аналіз політики Обама був на 90% зосереджений на тому, що він афроамериканець, що саме по собі мало на увазі зміни на внутрішньополітичному і зовнішньополітичному рівнях. Однак, мало уваги приділялося тому, як Обамі вдалося стати кандидатом від Демократичної партії, як йому вдалося здобути фінансову підтримку на

попередніх виборах і обігнати Хілларі Клінтон. Насправді системі впливу, що лежить в основі виборчих компаній, було приділено недостатньо уваги, не дивлячись на значимість цього фактору в Сполучених Штатах. Ще менша увага була приділена правонаступності працівників штабу Клінтон і членів адміністрації Буша.

Ця правонаступність може частково пояснюватися присутністю на ключових посадах в адміністрації Обама членів попередніх урядів: Хілларі Клінтон на посаді держсекретаря; Рам Еммануель - голова адміністрації Обама, був старшим радником в адміністрації Клінтона; Сьюзан Райс - представник США при ООН, працювала протягом восьми років в уряді Клінтона; Лоуренс Саммерс – директор Національної економічної ради, був міністром фінансів при Клінтоні (1999-2001); Джанет Наполітано - міністр внутрішньої безпеки США, була федеральним прокурором США в штаті Арізна при Клінтоні; Грегорі Б. Крейг - юрисконсульт Білого Дому, був директором Департаменту політичного планування при Держдепартаменті США при Клінтоні; Керол М. Браунер – глава Управління Білого дому по енергетиці й кліматичним змінам, була Головою Агентства по охороні навколишнього середовища при Клінтоні; Пітер Орсаг – глава Адміністративно-бюджетного управління, був Спеціальним помічником президента Клінтона по економічній політиці (1997-1998), потім старшим економістом і старшим радником Ради економічних консультантів. Штат співробітників у більшості складався із учених провідних університетів США й політиків з Демократичної партії [318, с. 132].

Однак найбільш вражаюча правонаступність спостерігалася серед посад, зв'язаних зі сферою забезпечення безпеки й обороною; деякі з них займали особливо впливові чиновники адміністрації Джорджа Буша, такі як: Роберт Гейтс - міністр оборони, був директором ЦРУ й членом Ради Безпеки протягом дев'яти років; Дональд Вінтер, міністр військово-морських сил, був Генеральним директором Нортроп Грумман, один з найбільш важливих клієнтів Пентагона; Піт Джерен, міністр сухопутних військ США; Майкл

Донлі - міністр військово-повітряних сил, був Головою відділу державно-адміністративної діяльності й керування розвитком департаменту штабу оборони Вашингтона, що входить до складу Пентагона [318, с. 138]. Наступність деяких посадових осіб в адміністраціях Буша – мол. й Обами не обов'язково означає, що вони не прагнули проводити різну політику, але припускає те, що кардинальні зміни мало ймовірні, що завдяки перебуванню цих посадових осіб у сфері безпеки й оборони США залишаються найбільшою військовою державою у світі.

Офіційні особи одночасно були прямо пов'язані з неурядовими організаціями. Наприклад, Джон Подеста, радник адміністрації Обами, також займав пост президента Центру за американський прогрес. Мелоді Барнс, голова Ради з внутрішньої політики при Обамі, й Деніс Макдоно, заступник радника по національній безпеці, також працювали у цьому центрі. Цікаво, що Руді де Леон, колишній заступник міністра оборони США (2000-2001) і колишній генеральний директор компанії Боїнг, став старшим віце-президентом із питань національної безпеки й міжнародної політики Центру за американський прогрес у Вашингтоні [318, с. 142].

Також можна виділити зв'язок з великими компаніями інших державних службовців, таких як колишній радник Обами з питань національної безпеки Джеймс Л. Джонс, який входив у Корпус морської піхоти протягом більше 40 років, і займав пост Верховного головнокомандуючого ОВС НАТО. Пізніше в 2007 р. він входив до складу спеціальної групи, відправленої Джорджем Бушем в Ірак, для забезпечення безпеки на Середньому Сході. Джонс заробив більш 1,1 млн. дол. управляючи такими компаніями, як Боїнг і Шеврон Корпорейшн, які підписали контракти з Міністерством оборони. Ще одним прикладом зв'язку з великими компаніями може послужити Девід Ліптон – помічник з спеціальних питань президента Обами Національної економічної ради й Ради національної безпеки. Він в 2008 р. одержав премію в розмірі 1,3 млн. дол. від корпорації Сітігруп, і ще 225 тис. дол. отримав як голова Всесвітньої

групи з економічних ризиків. Подібним чином можна виявити ще багато прямих зв'язків з міжнародними фінансовими інститутами: міністр фінансів Сполучених Штатів - Тімоті Ф. Гейтнер, був вищою керівною особою у МВФ (2001-2003 рр.); Лоуренс Саммерс - колишній голова Національної економічної ради при Обамі, раніше займав пост головного економіста Всесвітнього банку (старшого віце-президента з питань економічного розвитку) [318, с. 139].

Питання структури влади в Сполучених Штатах, звичайно, виходить за рамки адміністрацій Обами й Буша. Це система, яка була узаконена різними інститутами, урядом Сполучених Штатів і урядовими закладами в першу чергу, але й багатьма іншими організаціями, у тому числі й неурядовими, до складу яких входять колишні впливові чиновники й глави великих компаній. Це є мережею, що об'єднує членів уряду, військових і керівників великого бізнесу [249].

Тепер більшість фахівців вже заперечують, що стратегії зовнішньої політики Обами в основному базуються на політиці «м'якої сили». Але прихильники Обами пишуть, що політика м'якої сили ніколи не виключає необхідність застосування військової сили при певних обставинах. «Доки демілітаризація міжнародних відносин залишається лише в перспективі, важливо не відмовлятися від готовності збройних сил США забезпечити безпеку Сполучених Штатів і вступити в бій з ворожими акторами, на яких не можна вплинути політикою м'якої влади» [138, с. 490].

Національна стратегія безпеки США 2010 р. починалася словами: «Америка перебуває в стані війни ... через погрозу тероризму, необхідно повернутися до стратегій «стримування» і «заякування» часів «холодної війни», зосередивши наші зусилля на зборі розвідувальної інформації й застосуванні законів, спрямованих на викорінення ворога, який порушує традиційні правила ведення війни... Пріоритетною для національної безпеки США була підтримка стабільності на Близькому Сході, протягом довгого часу спрямована на забезпечення безперешкодного доступу на світові

енергетичні ринки викопного палива». Таким чином, тероризм усе ще був ворогом, і навіть незважаючи на те, що оточення Обама ідентифікувало себе з ліберальним і демократичним підходом до міжнародних відносин, «якщо прийде час вибирати між демократичними реформами і наданням допомоги в боротьбі з боєздатними терористичними організаціями, Сполученим Штатам замість підтримки обох варіантів слід вибрати підтримку боротьби з терористичними організаціями» [338].

У підсумку слід зауважити, що, не дивлячись на очевидні зміни політичного курсу, проголошені першою адміністрацією Обама, у більшості випадків й у внутрішній політиці, й у міжнародних відносинах вона не так сильно відрізнялася від концепцій, розроблених попередньою адміністрацією Джорджа Буша – мол.

Висновки до Розділу 1.

Аналіз еволюції американської політики потребував вивчення методів обробки даних та акумулювання доробок вітчизняних та зарубіжних науковців, тобто створення основ, на яких можна будувати власну роботу. Авторка використала наступні джерела: документальні (законодавчі, дипломатичні), періодику, а також оповідні (публіцистика, наукова та навчальна література). Основний масив джерел склали оригінальні американські документи, статті та монографії, які вперше введено в науковий обіг української політології. У результаті дослідження концептуальних основ зовнішньої політики США за Дж. Буша – мол. та Б. Обама були зроблені наступні висновки.

Головними течіями в теорії міжнародних відносин залишались реалізм та лібералізм, але з 1980-х рр. вони поступово змінювали свою «класичну» форму як відповідь на появу нових напрямів дослідження. Ліберальний інтернаціоналізм має унікальний статус, оскільки є не тільки одною з провідних шкіл міжнародних відносин, але й офіційною ідеологією США. Дослідження школи ліберального інтернаціоналізму дають змогу

вивчати різновиди концепції світового порядку, що панує в американському суспільстві попри будь-які зміни керівництва. Тому це найкращий шлях для вивчення сучасної американської політики.

Рішення США про вторгнення в Ірак без дозволу РБ ООН зміцнило наукову думку, що при владі знаходилися прибічники унілатералізму. Адміністрація Буша керувалася стратегіями однополярності й військового попередження, нехтуючи міжнародними угодами. Однак, навіть якщо Сполучені Штати зайняли б більш конструктивну позицію у своїй спробі уникнути дилем, якими стали Ірак і Афганістан, в той момент вони об'єктивно стикнулися з протиріччям по лінії відносин центр - периферія.

Через фактичну відсутність міжнародного досвіду й невизначеність власних поглядів Буш – мол. не знав, кому віддати перевагу, тому схилився до консерваторів-традиціоналістів, таких як К. Райс й К. Пауелл. Хід подій змусив Буша зробити пріоритетом боротьбу зі світовим тероризмом, яку він здійснював у дусі реалізму; більш всього адміністрація побоювалася виявити слабкість і зговірливість. Але на межі 2006 – 2007 рр. думка щодо безперспективності неконсервативних доктрин широко просякнула американське суспільство. Нових концепцій запропоновано не було, що привело до «вакууму ідеології». Адміністрація Дж. Буша - мол. намагалася знайти рішення, керуючись виключно прагматичними принципами, але це тільки збільшило кризу й коштувало республіканцям місця в Білому Домі.

Демократична адміністрація Б. Обама намагалася запропонувати якісно новий підхід до зовнішньої політики, що отримав назву «розумної сили» (Smart Power). Її витoki знаходяться в концепції «гнучкої влади», вперше сформульованої Дж. Наєм. Концепція розумної влади була сприйнята президентом не просто як нова зовнішньополітична стратегія для США, а як концепція комплексного розвитку країни на новому історичному етапі. Обама рішуче заявив про прихильність США до багатостороннього рішення всіх глобальних питань та конфліктів, отже зовнішньополітична лінія Буша мала бути повністю переглянута. Обама намагався більш активно

використовувати публічну дипломатію як інструмент нового американського лідерства; на передній план висунулись невійськові механізми просування американських інтересів на міжнародній арені. Серед інших пріоритетних цінностей Обами були: 1) оновлення міжнародних союзів та інститутів; 2) підвищення ролі інструментів розвитку у зовнішній політиці США; 3) розвиток громадської дипломатії; 4) економічна інтеграція; 5) увага до технологій та інновацій, особливо в енергетичній та екологічній царинах. Але він не відмовився від військової сили як інструменту зовнішньої політики, тільки спробував застосовувати її обмеженіше.

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. БУША – МОЛОДШОГО

2.1. «Доктрина Буша»: витоки, сутність, наслідки.

Під час виборчої кампанії 2000 р. Дж. Буш - молодший заявив: «Метою Америки є побудова світу, сформованого американською могутністю, мужністю і мудрістю» [168, с. 56]. У січні 2001 р. він прийняв президентські повноваження та став 43-м президентом США. Перемога республіканців і початок президентства Буша започаткував формування нової зовнішньополітичної стратегії, суть якої полягала у тому, що відповідно до неї Штати все менше будуть рахуватись з універсальними правилами та глобальними інституціями. Однак, не слід спрощувати політику США й вважати, що республіканська адміністрація прийшла до влади вже налаштованою на розв'язування збройних конфліктів.

Цікавим для розуміння еволюції зовнішньої політики республіканської адміністрації є дискурсивний аналіз виступів Буша, проведений А. Худолієм (Острозька академія). Виявляється, що в 2001 р. президент розглядав поточну ситуацію як спокійнішу у порівнянні з періодом холодної війни. Виступаючи перед Конгресом, він зазначив, що США будуть поширювати свої демократичні цінності, найвагомішою з яких є мир. Проте для збереження миру США потребують сучасну зброю, підготовлені війська та чітку стратегію, щоб протистояти загрозам ХХІ ст. Для власного захисту Америка посилить ефективність ракетного захисту [114, с. 486].

Протягом 2002 р. республіканці розбудовували «доктрину превентивного удару», тобто експорт демократії шляхом застосування військової сили на регіональних рівнях (в Афганістані та Іраку). До небезпек Буш у своїх промовах відносив зброю масового знищення, війну з терором, ворогів, гніт, режими та зло [114, с. 487].

Іншим аспектом зовнішньої політики виступали безпека і контроль у світі, репрезентовані поняттями безпека, військова міць, захист, збройні сили, мир, вільний Афганістан. Група понять терору зайняла окреме місце у світосприйнятті Буша. Світ терору охоплює такі поняття, як: терористи, іракський режим, терористичні режими, тиранія, біотероризм, ворожий Іран, вісь зла, іранська агресія, північнокорейський режим [114, с. 488].

Цікаві зміни відбулися протягом першого року президентства Буша у погляді на ядерне питання. «Ядерний огляд» 2001 р., який подається конгресові міністерством оборони кожні 4 роки, засвідчив такі підходи: 1) пріоритет в оборонній стратегії відводиться ядерній зброї; 2) використання високоточної тактичної ЯЗ (5 кілотонн у тротиловому еквіваленті); 3) вдосконалення засобів, які здатні знищити зброю масового ураження (ЗМУ) до того, як її буде використано; 4) анулювати заборону на дослідження, які стосуються ЯЗ малої потужності. У травні 2003 р. конгрес скасував цю заборону, яка була запроваджена 1994 р.; 5) інвестувати технології, які дозволяють руйнувати запаси ЗМУ у країнах, дії яких суперечать американським інтересам; 6) покращити програми ядерного нерозповсюдження, посилити контроль разом з союзниками над ядерними матеріалами та їхньою розробкою; 7) підтримати модернізацію лабораторій [97].

Найголовніше, виходячи із «доктрини превентивних дій» адміністрації Буша, полягало у розробці ядерних боєприпасів нового покоління: міні-нюки (ЯЗ надмалої потужності для регіональних операцій); бункер-бастери - це бомби вагою 2200 кг, які призначені для знищення підземних цілей, зокрема, бункерів з товщиною залізобетонних стін до двох метрів, в яких зберігаються ЗМУ; нейтронні боєприпаси для знищення наземних сховищ хімічної і біологічної зброї [97].

Так само Буш оголосив 13 грудня 2001 р. про вихід із Договору про ПРО від 1972 р. США офіційно розпочали створення національної протиракетної парасольки, яка мала накрити всю територію США і країн-

союзниць. Система Національної протиракетної оборони (СОІ) повинна була складатись з двох бойових ешелонів: орбітального і наземного. На орбіті планувалось 58 бойових космічних станцій, оснащених самонавідними ракетами і апаратурою, яка фіксувала б факели старту ворожих міжконтинентальних балістичних ракет (МБР). Бойові космічні станції повинні збивати ворожі МБР ще до виходу їх у відкритий космос. Наземний ешелон – знищувати вцілілі боєголовки противника, коли вони підлітатимуть до цілей. Наземний ешелон НПРО мав також прикривати американські війська на театрі військових дій [168].

Після подій 11 вересня 2001 р. новий зовнішньополітичний курс американської адміністрації поступово опрацьовувався протягом року.

Так, 29 січня 2002 р. президент Буш у посланні до конгресу вперше застосував термін «вісь зла», до якої він відніс країни, які, за даними американських розвідувальних структур, займаються виробництвом хімічної зброї, підтримкою тероризму, мають зв'язки з терористичною організацією Аль-Каїда і шантажують світове співтовариство. Згодом США опублікували список «недружніх» країн (Іран, Ірак та КНДР; згодом до країн «вісі зла» було зараховано також Кубу, Лівію, Сирію, Судан). США за Бушем прагнули до одноособової і випереджаючої ролі у боротьбі з загрозою тероризму і країнами «вісі зла». США мали використовувати свою неперевершену військову силу для встановлення глобального порядку [144].

На початку 2002 р. помічник президента з національної безпеки Кондоліза Райс оприлюднила у серії своїх виступів так звану стратегію зміни режимів, яку стали реалізовувати США. Суть стратегії полягала у тому, щоб шляхом заходів тиску на ту чи іншу країну домагатися усунення від влади її уряду, якщо його політика представляє собою загрозу міжнародній безпеці.

Нова концепція являла собою переробку концепції «гуманітарної інтервенції», яка застосовувалася у 1996-1999 рр. в Югославії. Там іноземне силове втручання здійснювалося під приводом захисту прав людини і теоретично було обмежене наявністю або відсутністю гуманітарного приводу

для інтервенції [11, с. 116]. Тепер же, відповідно до американського тлумачення, достатнім приводом для втручання був висновок, що політика тієї чи іншої держави загрожує безпеці США.

«Доктрина Буша» представляє собою цілісну стратегію щодо забезпечення безпеки національних інтересів США і пошуків розв'язання нових викликів і загроз національній та міжнародній безпеці, зокрема тероризму.

Її перші ідеї були обнародовані у виступі Буша перед випускниками Військово-повітряної академії у Вест-Пойнті 1 червня 2002 р., потім розвинені в «Стратегії національної безпеки США» (2002 рік), «Національній стратегії боротьби з тероризмом» та інших документах.

«Доктрину Буша» можна умовно розділити на декілька структурних ланок. Перша частина доктрини - найбільш масштабна і деталізована - програма щодо поширення базових американських цінностей і демократизації Великого Близького Сходу. Друга складова - акцент на превентивні дії у забезпеченні національної безпеки. Третя ланка - модель односторонніх дій (так званий унілатералізм), опора на власні сили у зовнішній політиці США і свобода від зобов'язань на міжнародній арені. Четвертий, об'єднуючий всю концепцію елемент, - домінування США у світовій політиці, важливою частиною якого є ставка на абсолютну першість у військово-технічній сфері [129, с. 511].

Виступаючи у Вест-Пойнті, Буш сформулював положення про можливість здійснення «оборонної інтервенції і попереджувального удару» як засобу захисту американських інтересів, у тому числі у будь-яких віддалених районах планети. На думку американського президента, при цьому можна застосовувати ядерну зброю, наприклад, для знищення об'єктів біологічної зброї на території недружніх країн. Президент Буш заявив, що «Америка не має ні імперських амбіцій, ні утопії, яку необхідно нав'язувати. Єдине, що ми хочемо для інших - теж саме, що хочемо для самих себе, а саме: свободи від насильства, дарів свобод і надії на краще життя». У цій

промові Буш зробив важливу заяву, яка віддзеркалює його погляд на роль американського військового потенціалу у недалекому майбутньому: «Америка володіє і має намір зберегти недосяжну військову могутність, позбавляючи таким чином гонку озброєнь сенсу» [132].

Свобода дій США у світі за адміністрації Буша є єдиною можливою лінією поведінки у заданій системі координат (превентивні дії, недотримання принципу державного суверенітету і т. д.). Коопераційний метод у зовнішній політиці США став відходити на задній план одразу після приходу до Білого дому Дж. Буша: упродовж перших місяців його президентства Сполучені Штати виступили проти або вийшли з декількох міжнародних угод, які стосувалися обмеження озброєнь, екології і міжнародної карної відповідальності.

Ставка на односторонні дії при прийнятті рішень з найбільш ключових питань зовнішньої політики викликала немало дебатів як всередині самої адміністрації, так і у відносинах з союзниками. Революційно налаштовані члени республіканської адміністрації запропонували, по суті, новий порядок справ: модель прямих і неузгоджених дій, котрі пояснювались інтересами безпеки і привілейованого становища США на вершині світової ієрархії великих держав. Врешті-решт, президент Буш прийняв сторону апологетів односторонніх дій, що спричинило погіршення відносин зі союзниками.

У вересні 2002 р. було опубліковано документ під назвою «Стратегія національної безпеки США» (саме він дістав у ЗМІ назву «Доктрина Буша»).

В документі зазначалося, що боротьба з тероризмом залишається головним пріоритетом у діяльності адміністрації, і в цій війні проти ворога нового типу попередні стратегії стримування або застрашування, застосовувані в роки «холодної війни», вже не є дієвими і тому мають бути замінені стратегією випереджувальних дій. Таким чином, Вашингтон зарезервував за собою право першим завдати удару по терористичних угрупованнях, які одержали би доступ до зброї масового винищення, а також по окремих державах, ворожих США. «Ми не можемо дозволити нашим

противникам завдати удару першими», - підкреслено у документі. Врешті, «Доктрина Буша» проголошувала готовність США до односторонніх дій проти потенційних противників, незалежно від схвалення цих акцій міжнародним співтовариством. Справа в тому, що Сполученим Штатам було дедалі важче одержати підтримку своїх союзників, а тим більше ООН, у міру того як війна проти терору виходила за межі Афганістану [329].

У «Стратегії національної безпеки США» 2002 р. йдеться про право США у превентивному порядку застосовувати силу (у тому числі військову) проти терористів і держав - спонсорів тероризму. «Виходячи з логіки здорового глузду і міркувань самооборони, Америка буде здійснювати дії проти подібних виникаючих загроз перш, ніж вони повністю сформулюються» - говориться у документі. Превентивне застосування сили перед обличчям неминучої загрози, стверджують автори Стратегії, вважається виправданим і підкріплене «міжнародним правом і традицією справедливого ведення війни» [329].

Отже, превентивні дії слугували обґрунтуванням війни проти Іраку, вони розглядалися стратегами Вашингтона як одна із опцій сучасного зовнішньополітичного арсеналу. Головною ознакою превентивності як моделі дій у порівнянні з попередньою практикою є те, що вона заперечує фундаментальну основу попереднього етапу забезпечення національної безпеки - політику стримування. Ставка на домінування на світовій арені стала складовою частиною нової зовнішньополітичної парадигми США (унілатералізм, превентивні дії, військові інтервенції, оперативність і свобода рук при прийнятті рішень, глобальний масштаб контр-терористичної кампанії) [30].

Таким чином, перша адміністрація Буша виділила як ключове завдання у зовнішній політиці зруйнування терористичних баз і попередження наступних кроків терористів та режимів, що намагаються здобути хімічну, біологічну та ядерну зброю. Політику боротьби з терористами підтримав президент Пакистану у 2001-2008 рр. Первез Мушарраф; але якщо він

відступив би, США були спроможні продовжувати свою боротьбу [31, с. 78]. Наступна мета була – контроль режимів, що підтримують терористів (Іран, Північна Корея, Ірак, Афганістан).

В обох Стратегіях національної безпеки США (2002 і 2006 рр.) є посилення на поняття «національна безпека» і «демократія». Вони усе ще залишалися основними складовими щодо планів по забезпеченню безпеки США. Це призводило до зростаючого процесу злиття принципів реалізму (таких як безпека, значення однобічного військового втручання і т.п.) і лібералізму (поширення демократії, процес багатобічного прийняття рішень, мирні переговори). Було заявлено, що демократичні режими є «найбільш свідомими учасниками міжнародного співтовариства», сприяння цьому режиму правління є найбільш ефективним засобом зміцнення стабільності усередині країни, запобіганню регіональних конфліктів і протидії тероризму (у тому числі в державах, які підтримують стратегію США), а також поширення миру й добробуту. Принцип «демократії» було сформульовано як «ефективна демократія», яка зводиться до формальних процесуальних аспектів ліберальної демократії. Це означає проведення чесних виборів; систему керування, що припускає прозоре функціонування інститутів у рамках закону; незалежну законодавчу й судову гілки влади; стійке вільне громадянське суспільство; свободу слова ЗМІ, яка сприяє підтримці чесності уряду; участь громадян; заохочення реформ [336].

Необхідність поширення демократичної форми державного устрою заснована на твердженні про те, що «демократія Сполучених Штатів і їх безпека залежить від можливості поширення цього політичного режиму на інший мир». Найголовнішою цінністю демократії є лібералізм (особливо після розпаду СРСР), який відіграє важливу роль в «зміцненні американської національної безпеки, метою якої є така організація міжнародних відносин, яка б відповідала політичним, економічним і культурним інтересам Сполучених Штатів» [336]. Тому одним з найбільш значимих аспектів Стратегії національної безпеки США було збереження економічних вигід,

похідних з демократичного режиму. Враховуючи це, виявляється що «демократія» особливо «ефективна», тому що вона менш дорога, ніж проведення війни, тому що вона спрямована на поширення доктрини «вільного ринку», на більш широкий й вільний доступ до ресурсів інших країн.

Вертаючись до Стратегії національної безпеки США 2002 р., стає зрозумілим, що тероризм є головним ворогом, що необхідна «тотальна всеосяжна війна», яка не обмежується ні тимчасовими, ні просторовими рамками. Ядром антитерористичної політики є «превентивна війна», яка має на увазі атаку на тероризм на тій території, де він з'явився, «перше ніж буде зроблена атака на територію США». Виправдання «превентивного» удару є результатом того, що «з розпадом СРСР і закінченням «холодної війни», система безпеки Сполучених Штатів підлягала глибокому трансформуванню»; сфера безпеки стає «усе більш складною й небезпечною» [335].

Не існує впевненості в тому де, як, і хто здійснить дії, «що представляють погрозу», і які дії можуть бути початі для того, щоб їм запобігти. «Деякі конфлікти за межами країни представляють таку погрозу нашим інтересам і цінностям, що втручання з метою відновлення миру й стабільності може стати необхідним». Неоднозначність подібного трактування не була новою для політичних еліт Сполучених Штатів, тому що проведення превентивних операцій властиво їхній системі оборони. Уряд США усвідомлював сховану погрозу, пов'язану з нечітким поділом на «превентивну війну» і війну, яка ведеться з будь-яких інших причин, але стверджував, що єдиним урядом, здатним відрізнити «превентивний напад» від «агресії», є саме уряд США [336].

Незважаючи на особливу увагу, приділену «новій» доктрині «превентивного удару», дослідження, проведене корпорацією РЕНД для Міністерства оборони, сформулювало необхідність повернення до стратегій «повалення» і «заколоту» з метою ослаблення (як в «доктрині стримування»).

На думку Сільвіни Романо, «мислення часів «холодної війни» виявляє те, що зовнішня політика США усе ще ґрунтується на реалістичному підході. Національна безпека й унілатералізм вийшли на передній план, явно всупереч ідеалізму вільсоніанства у поширенні демократії й підтримці миру за допомогою міжнародних організацій» [309].

Розвідувальні й контр-розвідувальні операції, проведені адміністрацією Дж. Буша - молодшого, очевидно не були чим-небудь новим, але ця адміністрація розширила масштаб механізму, створеного для боротьби з «міжнародним тероризмом». Відразу ж після подій 9/11 Бушу вдалося досягти національної одностайності відносно реформ. Так було створене Управління директора національної розвідки, якому було призначено високий бюджет, надано великий штат співробітників; був створений Національний антитерористичний центр; подальші зміни були спрямовані на розширення ФБР.

Адміністрація Буша визначила пріоритетний регіон, який насамперед підлягає демократизації - Близький Схід, демократизацію якого Буш назвав «викликом епохи». Демократизація країн цього регіону розглядалася кабінетом Буша не тільки в аспекті національної безпеки, але як історичний шанс вивести американський вплив в регіоні на новий рівень, який виходить за межі арабо-ізраїльського конфлікту. Обґрунтовуючи безпосередній зв'язок між терористичною загрозою, яка існує з боку держав Близького Сходу, і її усунення шляхом утвердження демократичної форми правління, США апелюють до наступної тези: демократія як форма організації суспільно-політичного життя знижує терористичну активність, надаючи більше можливостей для самореалізації і діалогу між владою і суспільством, створюючи механізм «приглушення» екстремістських настроїв [45].

Конкретним зовнішньополітичним продуктом адміністрації Буша у цьому контексті став план перетворення близькосхідного регіону, запропонований у червні 2004 р. для обговорення «великої вісімки» в Сі-

Айленді під назвою «Партнерство заради прогресу і спільного майбутнього з регіоном Великого Близького Сходу і Північної Африки» [172, с. 35].

В 2001 – 2007 рр. були прийняті закони, що делегували ряд надзвичайних в історії країни повноважень президентові США в сфері зовнішньої політики: Патріотичний Акт (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001), Іракська резолюція Конгресу США 2002 р., Резолюція про дозвіл застосування військової сили проти терористів (The Authorization for Use of Military Force Against Terrorists), Закон про захист Америки (Protect America Act), Закон про міжнародну розвідку (The Foreign Intelligence Surveillance Act - FISA), Закон про реформу розвідки й запобігання тероризму (Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act - IRTPA) [176].

У результаті прийняття Патріотичного акту, закону, який обґрунтовує «утиск» громадянських свобод у Сполучених Штатах (в основному стосовно іммігрантів), головним став осуд будь-яких дій, пов'язаних із внутрішнім або міжнародним тероризмом.

Важливо згадати, що боротьбу з тероризмом фактично почав президент Рональд Рейган, який паралельно із цим був першим, хто проголосив поновлення демократичних принципів Вільсона. Продовження цієї політики ґрунтувалося на антитерористичних нормативних актах, таких як «Про боротьбу з незаконною імміграцією й відповідальність іммігрантів» та «Акт про анти-тероризм і ефективність смертної кари» 1996 р. Антитерористичний Акт в основному стосувався іноземців і дозволяв їх негайну висилку із країни й депортацію. Також він санкціонував використання секретних даних і прослуховування телефонних розмов спеціально призначеними держслужбовцями для забезпечення безпеки країни і її громадян. Патріотичний акт містив норми, схожі з вищезгаданими, однак у поле його дії попадав будь-який американський громадянин. Не дивлячись на прагнення уникнути дискримінації, його метою залишалися іммігранти, які були мусульманами, арабами або азіатами, як уточнюється на початку тексту

Акту. У параграфі 202 Патріотичний акт наділяє повноваженнями державних службовців здійснювати «використання обладнань, що прослуховують, за особливим дорученням», що означає прослуховування будь-якої телефонної розмови, яка нібито пов'язана з терористичною діяльністю, і обмін інформацією карного розслідування з органами зовнішньої розвідки й контррозвідки. Подібні норми пояснюють масштаб цих заходів з тих пір як стало можливим їхнє застосування до кримінальних справ і справ, пов'язаних з «внутрішнім тероризмом» [295].

До поняття внутрішнього тероризму відносяться «дії, які: 1) являють загрозу людському життю й порушують карне законодавство Сполучених Штатів або будь-якого Штату; 2) спрямовані: (а) на залякування й примус цивільного населення; (б) на вплив на політику уряду шляхом залякування й примусу; (в) на вплив на уряд масовими руйнуваннями, політичними вбивствами або викраденням людей; 3) відбуваються безпосередньо на території під юрисдикцією Сполучених Штатів» [295].

Це визначення (як і інші: «тероризм», «федеральний тероризм», і «терористична діяльність») демонструє неоднозначність поняття «терористична діяльність». З тих пор будь-яке «злочинне» діяння може вважатися таким. Це розширене поняття також підкреслює «глобальний масштаб» заходів, застосовуваних за межами країни, без урахування суверенітету інших держав і постанов міжнародних організацій [295].

У підсумку обсяг виконавчої влади федерального уряду був розширений ще більше «для забезпечення національної безпеки» законом «Про підвищення заходів безпеки» 2003 р., більш відомим як Патріотичний акт II.

Спочатку не передбачалося, що його текст буде опублікований, однак він випадково потрапив у руки організації незалежних журналістів («Центр за чесність у суспільстві»), яка опублікувала його в Інтернеті. Необхідно відзначити, що на відміну від Патріотичного акту I потреби в його публічному обговоренні не було. Як виразився Білл Еллісон з «Центру за

чесність у суспільстві», «цілком можливо, що уряд очікував ще на один терористичний акт для того, що пустити в хід цю нову частину законодавства». Більшість заходів, викладених у Патріотичному акті II, спрямована на іноземців, на посилення й поглиблення переслідування й нагляду з боку державних органів, надавши більший доступ до прослуховування всіх засобів комунікації, архівів споживчих або будь-яких підприємницьких об'єднань, доступ до електронної пошти й телефонних списків і т.п. Крім того, закон дозволяє впізнання іноземців по ДНК, прискорений процес аутопсії і депортації. ФБР і інші державні органи збирали інформацію без судової постанови. Отримана інформація про тисячі людей, які були визнані невинними, не була стерта й залишається доступною для державних органів і компаній. Більш того на початку 2008 р. було опубліковано підтвердження використання цієї інформації ЦРУ [172].

Однак Патріотичний акт II так і не придбав сили, на відміну від «Protect America Act». Цей закон вносить зміни в Акт про спостереження за іноземною розвідкою (1978), і одночасно припускає розширення функцій і компетенції органів державної безпеки. Адміністрація Буша мала намір додати цим реформам «постійний» характер, тому що віце-президент США Дік Чейні прагнув звільнити від судових позовів телекомунікаційні й інформаційні компанії, в обмін на надання ними особистих номерів телефонів і записів електронної пошти американських громадян [172].

В 2001 – 2009 рр. президент США видав 59 президентських директив про національну безпеку. В 2001 – першій половині 2008 р. Дж. Буш - молодший видав 270 президентських указів, з яких 67 стосувалися питань зовнішньої політики. Треба відзначити, що адміністрація Буша за зазначений період 17 разів вводила економічні санкції щодо різних держав (Ірану, Іраку, Лівії, Сирії, Судану, Конго) [183].

Для позначення широких або навіть надзвичайних повноважень виконавчої влади в сфері зовнішньої політики в американській політичній науці використовується поняття «імперське президентство» [124, с. 61]. В

2001 – 2004 рр. виконавча влада одержала право використовувати війська в будь-якому куточку миру для запобігання погрози нападу терористів, необмежено вести розвідувальну діяльність як у країні, так і за рубежем, затримувати й інтернувати осіб, підозрюваних у тероризмі без санкції суду, використовувати будь-які засоби для усунення режимів, підозрюваних у зв'язках з терористами. У цьому контексті можна говорити про «імперське президентство» Дж. Буша - молодшого.

Підсумовуючи вищесказане, можна наголосити, що особливими його рисами були: ігнорування міжнародних організацій і інститутів, думки союзників і інших держав, що дозволяє говорити про глобальний характер американського «імперського президентства» в 2001-2009 рр.; «клановий» характер прийняття зовнішньополітичних рішень; відносна «пасивність» у відносинах із законодавчою владою (Дж. Буш тільки п'ять раз блокував законопроекти, прийняті Конгресом США); наявність «сильного» віце-президента США із широкими зовнішньополітичними повноваженнями; відносно скромна роль керівника апарата Білого дому в процесі прийняття зовнішньополітичних розв'язків; створення нових (не охоплених законодавчим полем), органів керування, збору інформації, експертизи з великим колом повноважень і нечіткою сферою відповідальності, що мали негативний вплив на реалізацію зовнішньої політики країни.

Отже, три головні елементи «доктрини Буша» - це військова перевага, превентивна війна, унілатералізм. Президент взяв на себе повноваження приймати одноосібні рішення щодо права вторгнення в будь-яку точку світу без узгодження з міжнародним співтовариством. Огляд офіційних документів цього періоду дозволяє виділити кілька основних напрямів зовнішньої політики адміністрації Буша. Це насамперед так званий Великий Близький Схід, по-друге – відносини з Європейським Союзом. Серед стратегічних партнерів США також були заявлені країни Латинської Америки та БРІК. Спробуємо охарактеризувати основні надбання й проблеми згідно офіційно заявленим пріоритетам адміністрацій Дж. Буша – мол.

2.2. Великий Близький Схід у «війні США з міжнародним тероризмом».

Свій перший уряд Буш сформував із представників різноманітних напрямків і поглядів - від лібералів до жорстких консерваторів. У перші місяці свого урядування Дж. Буш приділяв основну увагу внутрішнім справам держави. Але вранці 11 вересня 2001 р. 19 ісламських терористів-самогубців, поділившись на чотири групи, захопили в повітрі рейсові літаки з пасажирами. Захоплювачі спрямували два з цих літаків на обидва 110-метрові хмарочоси Всесвітнього торговельного центру в Нью-Йорку, в результаті чого обидві вежі повалилися, поховавши під руїнами більшість людей, що там знаходилися. Третій захоплений літак протаранив Пентагон - штаб-квартиру міністерства оборони США у Вашингтоні. Пасажири та команда четвертого авіалайнера зробили спробу перехопити у терористів керування літаком; у результаті сутички на борту літак упав на землю в штаті Пенсільванія. У підсумку цих атак загинуло близько трьох тисяч осіб [209].

Адміністрація Дж. Буша майже відразу опанувала ситуацію і взяла її під свій контроль. Було встановлено, що організатором та виконавцем замахів є таємна, розгалужена по багатьох країнах, ісламістська структура Аль-Каїда, яку очолює релігійний фанатик із Саудівської Аравії Усама Бен Ладен. Для боротьби з тероризмом було створено Управління безпеки країни, яке дістало майже необмежені права щодо осіб, підозрюваних у ворожих намірах [305]. Завдяки вжитим заходам упродовж усіх наступних років на території країни не було вчинено жодного терористичного акту, який можна було б хоча б приблизно порівняти з подіями 11 вересня.

Теракти 11 вересня 2001 р. стали віхою нової епохи, поворотним моментом історії США. Тероризм як історичний і екзистенціальний виклик докорінно змінив традиційні уявлення про безпеку. Боротьба з ним стала пріоритетом для республіканської зовнішньої політики [209]. Однак війну з тероризмом не можна розглядати окремо від інших факторів. Зокрема, США

взяли до уваги загальну кризу керування у постбіполярному світі, особливо на Великому Близькому Сході.

Було зроблено висновок, що основні погрози для безпеки й лідерської ролі США будуть надалі виходити не від інших світових держав, а від слабких країн. Тероризм знаходить притулок у нестабільних державах, та тих, що не відбулися, там, де животіють незгасимі регіональні конфлікти, де царить бідність. Режимми-ізгої, що підтримують тероризм, намагаються зробити джерелом сили й легітимності не народну підтримку, а зброю масового знищення. Проблема тероризму й поширення ЯЗ нерозривно пов'язана з проблемами менш розвинених регіонів. Багато держав миру, що розвиваються, особливо, в Африці, на Великому Близькому Сході й в Азії, не можуть задовольняти базові потреби зростаючого населення в роботі, охороні здоров'я й безпеки. Хоча бідність і розпач не «породжують» тероризм, вони забезпечують його зручним живильним середовищем. Труднощі з демократією й з економічним розвитком і влада авторитарних урядів сприяють радикалізації населення й політики. Таким чином, кризу керування у світі, що розвивається, не можна відокремлювати від американських глобальних інтересів у широкому сенсі. Ураховувати цей контекст необхідно для розуміння зовнішньополітичних дискусій [214].

Принципом республіканської зовнішньої політики була підтримка демократичних й економічних реформ на Великому Близькому Сході, де конфлікти усередині культур і суспільств були пов'язані з вибором моделей розвитку. Держава не може будуватися зовні, вона будується тільки зсередини. Багато ісламських суспільств шукають баланс між сучасністю, традиційністю й висунутими молодим поколінням вимогами політичних свобод і економічних можливостей. Особливо помітні ці процеси в Ірані, Пакистані, Саудівській Аравії, Афганістані, Індонезії й Іраку. Тож завданням США було просувати ініціативи політичних реформ. Вони повинні були ґрунтуватися на реалістичній оцінці потреб і особливостей кожної країни, а не на ідеологічних догмах. Як відзначав Генрі Кіссінджер, «політику

просування демократії необхідно пристосовувати до місцевих і регіональних реалій. А якщо ні, то вона потерпить фіаско. У цій області, як і у всіх інших, політика - це, насамперед, мистецтво можливого» [214]. Зразком зовнішньополітичного успіху в цій сфері можна було вважати Грузію. Підтримка США її демократичним інститутам й антикорупційним ініціативам сприяла успіху «Революції троянд» 2004 р.

Розроблена адміністрацією Буша для Великого Близького Сходу «Наступальна стратегія свободи» включала в себе Близькосхідну партнерську ініціативу та припускала додаткове фінансування Національним фондом демократії. Вона поклала початок амбіційній практичній програмі щодо зміни регіону. Ключову роль у переході Близького Сходу до стійкої демократії мали відігравати інститути, що підтримують права жінок і розвиток приватного сектору. Однак ще більше уваги приділялось врегулюванню регіональних конфліктів - зокрема ізраїльсько-палестинському протистоянню [46]. Вважалося, що ця проблема продовжує збільшуватися, підсилюючи позиції радикалів і сприяючи поширенню екстремізму й насильства в регіоні й в усьому світі.

Таким чином, Сполученим Штатам і їх союзникам необхідно було розробити систему регіональної безпеки для Великого Близького Сходу, яка містила б у собі Ізраїль, арабських союзників, Ірак, Туреччину, Пакистан і Іран. Проблеми регіональної безпеки розглядались як міст для діалогу з Іраном і ще одним приводом підняти питання про підтримку Іраном терористів і про іранську ядерну програму [45, с. 163].

Джордж Буш розумів, що війна з терором повинна бути чимсь більшим, ніж просте виправдане застосування військової сили. Завдання США повинні були відповідати масштабу зусиль. Як заявив Буш 29 січня 2002 р. на спільному засіданні обох палат Конгресу, «наші цілі не обмежуються усуненням погроз і стримуванням ворожості. Нам потрібно, щоб світ після війни з терором став мирним» [214].

Уряд США дійшов висновку, що розсадником тероризму став Афганістан. Його правлячий режим, очолюваний вкрай реакційним ісламістським рухом Талібан, дає притулок Аль-Каїді, яка створила на терені країни табори та школи бойовиків.

Держсекретар Колін Пауелл доклав усіх зусиль для створення коаліції для боротьби з тероризмом і підтримки військового захоплення Афганістану. Він зустрівся з принцом Саудом Ель Фейсалом, міністром закордонних справ Саудівської Аравії для того, щоб переконати його в підтримці боротьби з тероризмом. Саудівські араби передали інформацію по Усамі бен Ладену, проте Ер Рійяд ігнорував вимоги США заморозити банківські рахунки підозрюваних саудівських фінансистів Аль-Каїди без надійних доказів [117].

Щоб отримати підтримку Близького Сходу Буш змінив свою політику від неутручання на активну, зацікавлену у мирному врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту. Він виступив з заявою, що мирну угоду можна укласти за умови створення демократичної Палестинської держави. Буш - молодший став першим американським президентом, який виступив із пропозицією державотворення перед Генеральною асамблеєю ООН 10 листопада 2001 р. Буш зазначив: «ми працюємо, очікуючи, що одного дня дві країни – Ізраїль і Палестина – житимуть мирно разом у безпеці і з визначеними кордонами» [217, с. 153].

Незважаючи на зусилля США, Близький Схід загалом був проти американського захоплення Афганістану. Оман перший відмовив американцям у використанні баз, оскільки його сили були задіяні в військових тренуваннях з Британією. Катар відмовив у використанні своїх аеродромів. Єгипет та більшість близькосхідних країн вже після початку операції підтримали військові дії США, але не більше. Вони попередили, що поширення війни на будь-яку арабську країну порушить хиткий мир і підірве підтримку Вашингтону проти Афганістану [217, с. 154].

З огляду на геополітику ключовою країною для майбутньої військової операції був Пакистан. Ісламабад був прихильником ізольованого режиму в

Кабулі, допоміг Талібану захопити країну. Основним мотивом була зацікавленість Пакистану у наведенні ладу в країні, охопленій хаосом. На території Пакистану ховались 2 мільйони афганських біженців, й ця цифра зростала. Переконати П. Мушаррафа було складно, оскільки він сам через розлючених ісламістів міг втратити владу, змінивши політику. США погодились на внесення поправок до конституції країни з метою продовжити перебування на посаді президента генерала Мушаррафа ще на 5 років і надати йому повноваження контролювати парламент, а в разі необхідності і розпустити його. Отже, в цій ситуації ясно видно, як реалізм переважив ліберальний інтервенціонізм. США домоглись свого: Пакистан передав у розпорядження американців дві бази – Пасні та Джейкобабад для захоплення Афганістану [1, с.87].

Ще один приклад схилення Буша від ліберального інтервенціонізму до реалізму – змінення відношення щодо Узбекистану напередодні вторгнення в Афганістан. Узбекистан піддавали критиці за постійні порушення прав людини, у тому числі за тортури бойовиків з Ісламського Руху Узбекистану. Тепер, оскільки авторитарний президент Іслам Карімов, найстаріший з беззмінних лідерів пострадянського простору (займав посаду лідера Узбекистану з 1989 р.), прямо підтримав антиталібську політику США, Узбекистан отримав незвичні похвали. Почала діяти угода, за якою США отримали у своє розпорядження Карші-Ханабадський аеродром (К-2). ЦРУ змогли застосовувати безпілотні літаки для збору розвідувальної інформації над афганськими базами Аль-Каїди, для збору інформації про Талібан. Взамін зелені берети тренували урядові війська для ведення війни з ісламськими бойовиками. З початку ведення бойових дій в Афганістані США розмістили на території Узбекистану 1000 вояків гірської дивізії [217, с. 156].

Таджикистан, Казахстан, Киргизстан також дозволили США здійснювати польоти, заправку та військові операції з своєї території. Туркменістан допоміг США встановити контакти з шіїтськими таджиками, й

служував мостом для гуманітарної допомоги ООН спустошеному війною Афганістану.

Західний сусід Афганістану – Ісламська Республіка Іран – поставилася позитивно до намірів США розпочати війну в Афганістані, оскільки концепція «ворог мого ворога – мій друг» на мить пригасила ненависть до США в Ірані. Для Ірану Талібан став ворогом № 1, оскільки його міліція, в якій домінували суніти, замордувала багато фарсі-мовних шиїтів в Афганістані. Окрім того, Талібан закривав очі на контрабанду наркотиків через кордони Афганістану. Пристрасть до героїну серед іранської молоді стала серйозною проблемою в Ірані [217, с. 155].

Отже, Буш зумів заручитися підтримкою близькосхідних країн, фінансовою та військовою підтримкою НАТО, що частково полегшило тягар війни та зменшило моральний тиск на США.

7 жовтня 2001 р. розпочалася військова операція США за участі Великої Британії, а також інших союзників проти Талібану масованим повітряним бомбардуванням позицій талібів. Останні вже 13 листопада без бою залишили Кабул, до якого ввійшли американські війська і опозиційні Талібану афганські сили [1, с. 89]. Наступного дня Рада Безпеки ООН одноголосно ухвалила резолюцію щодо Афганістану, яка підтверджувала підтримку міжнародних зусиль щодо викорінення тероризму, осуджувала рух Талібан, схвалювала зусилля, докладені афганським народом із метою рятування країни від режиму талібів.

Операція проти Талібану, що тривала до 17 грудня, здавалося увінчалась успіхом: режим талібів було повалено, хоча не вдалося захопити або підтвердити загибель більшості терористичних лідерів. Завдяки вже існуючій опозиції на території Афганістану, військове втручання США могло обмежитися прикриттям з повітря й спеціальними операціями, з мінімальними втратами в живій силі. Ця перемога підсилила переважаючий статус Сполучених Штатів у світових відносинах, а також внутрішньополітичну популярність адміністрації Буша, стимулюючи

амбіційні зусилля проти тероризму на широкому фронті. Буш підкреслював, що кампанія проти тероризму буде тривати нескінченно, відіграючи ту ж визначальну роль в американській зовнішній політиці, яку мав антикомунізм під час холодної війни [9, с. 83].

Питання в тому, скільки зусиль Сполучені Штати готові прикласти для політичного й економічного відновлення таких держав як Афганістан і Ірак, режими яких були скинуті за допомогою американської військової сили.

Сполучені Штати зосередили свою увагу на формулі вступу у війну, згідно з якою американські втрати мали бути мінімальні й виключалися затяжні військові кампанії, вимагалось масове використання американської вогневої потуги і якнайшвидший вихід із зон руйнувань [212, с. 294]. До вторгнення в Ірак в 2003 р. ця формула була досить популярною, що дозволило США вступити у війну й одночасно уникнути почуття відповідальності. В Афганістані Талібан остаточно не було розгромлено і згодом він, перегрупувавши свої сили, спромігся перейти в контрнаступ [237, с. 171]. Цього адміністрація Буша не змогла передбачити; очевидно, не були взяті до уваги уроки радянського перебування в Афганістані у 80-ті рр. ХХ ст.

За Гріффітсом, страх людських втрат є найбільш гострим серед військового керівництва, особливо в армії, яка дотепер перебуває у полоні в'єтнамського синдрому. Основою цього синдрому є переконання в тому, що громадськість не має сміливості для жертв, і тому політики, використовуючи силу, повинні бути готові пожертвувати навіть стратегічною ефективністю заради мінімізації людських втрат. Адміністрація Буша шукала такий шлях війни, який забезпечив би вирішальні стратегічні ефекти при невеликих втратах для США, спосіб ведення війни, який позбавив би від фобії людських втрат, дозволяючи використання сили без значного ризику. ВПС США, зокрема, були притягнуті до такого способу ведення стратегічно вирішальної війни на основі наукового аналізу й необхідних повітряних (і згодом) космічних технологій з «війни в Затоці» 1991 р. Подібним чином, в

Афганістані була присутня досить обережна оперативно-тактична координація між авіацією США й антиталібськими силами. Там був присутній невеликий контингент сил спеціального призначення США й експедиційні сили Корпуса морської піхоти, які направляли авіаційні удари й виконували інші військові завдання [212].

Нова оборонна доктрина й війна з тероризмом обіцяли військовим як збільшення фінансування (на початку 2002 р. президент Буш оголосив про збільшення оборонного бюджету на 48 млрд. дол.), так і державну підтримку їх негативного відношення до «несуттєвих» операцій на зразок миротворчих [9, с. 85].

Зусилля Буша підобрити армію якнайкраще відповідали популістським традиціям аграрного Півдня й внутрішнього Заходу. Жителі цих регіонів з підозрою ставляться до міжнародних інститутів і віддають перевагу тактичній односторонній дії. Однак даний сектор електорату стає куди менш активний, коли мова заходить про локальні війни в регіонах, де Сполучені Штати мають лише обмежені інтереси. Почасті причина полягає в тому, що жителі півдня утомилися воювати: небагаті родини Півдня відправили в армію набагато більше своїх дітей, ніж заможні родини північного сходу. Спочатку одностайно погодившись на військову операцію проти терористів, ці виборці поступово стомилися пошуками екстремістів у горах і пустелях Близького Сходу [109].

Наступним кроком на шляху боротьби з міжнародним тероризмом адміністрація Буша визначила повалення режиму Саддама Хусейна в Іраку. Сполучені Штати звинуватили іракський уряд у тому, що він начебто підтримує Аль-Каїду, і, найголовніше, незаконно створює зброю масового знищення, а це становить реальну загрозу мирові та безпеці у світі.

Але оголошена Бушем війна з тероризмом була сприйнята в світі далеко не однозначно. Лише до трьох десятків країн умовно увійшли до складу так званої «антитерористичної коаліції», а практично послали своїх вояків до Іраку лише кілька країн (Велика Британія, Польща). Проти

військової операції в Іраку виступили Росія, Франція і Німеччина, але лише Китай офіційно осудив спробу ведення війни проти Іраку, який тільки підозрювався у зв'язках з терористичними угрупованнями. Отже, не дала на операцію санкції і Рада Безпеки ООН. Попри це, Вашингтон вдався до вчинення акту, який за нормами міжнародного права кваліфікується як агресія. На думку волинського дослідника Василя Вознюка, «за видовою дефініцією він підпадає під означення державного міжнародного тероризму» [18, с. 109].

Операція в Іраку розпочалася 20 березня 2003 р. Для її проведення США зосередили 225 тис, Велика Британія - 45 тис. військовослужбовців. Було направлено тисячу військових літаків і стільки ж крилатих ракет. Іракська армія С. Хусейна налічувала понад півмільйона осіб, але серйозного опору нападникам вона не чинила, тож війська американо-британської коаліції впродовж шести тижнів без особливих зусиль зайняли всю територію Іраку. 1 травня Дж. Буш оголосив про завершення військової операції [329].

Знову, як в Афганістані, здавалося, що США здобули рішучу перемогу. Однак, подальші події звели їхні успіхи майже нанівець. Зокрема, не знайшли підтвердження американські звинувачення в тому, що режим С. Хусейна підтримував тісні зв'язки з Аль-Каїдою і що він володів зброєю масового знищення, - а саме це стало приводом вторгнення в Ірак. Більше того, в міжнародних ЗМІ було висловлено думку, що справжньою метою операції було прагнення США прибрати до рук багаті родовища іракської нафти. Це негативно вплинуло на імідж США в світі, навіть у стані їх західноєвропейських союзників були більш відчутні негативні оцінки.

Незабаром після зайняття Іраку військами коаліції там виник рух збройного опору, який згодом переріс у справжню партизанську війну проти американців та їх союзників, а також проти створеного ними іракського тимчасового уряду, якому в червні 2004 р. формально було передано владу в країні. Напади бойовиків на американських військовослужбовців, на солдатів

і поліцію нового іракського уряду, терористичні акти з вибухами та численними жертвами, підриви нафтових підприємств, нафтопроводів стали повсякденним явищем. Загалом ситуація в країні до кінця терміну правління Дж. Буша залишалася далекою від нормальної. Втрати американських військ у цій війні становили 4,2 тис. осіб, поранених - 31 тис. Жертви іракського населення в перебігу війни досі не можуть бути підрахованими з достатньою докладністю. За різними оцінками, вони можуть бути від 80 тис. до 1,5 млн. осіб [329].

Друга операція в Іраку увійде в історію як перша війна ХХІ ст., під час якої максимально використовувалась високоточна зброя. Так, якщо під час Першої іракської війни («Буря у пустелі») у 1991 р. використовували 40% високоточної зброї, то під час Другої («Шок і жах») у 2003 р. - вже 95%. Друга іракська війна зайняла вдвічі менший термін у порівнянні з «Бурею у пустелі», втрати також удвічі менші при тому, що масштаби і цілі Другої Іракської війни не можна порівнювати з попередньою. Високоточна зброя показала свою цілковиту ефективність у цьому великому регіональному конфлікті [4, с. 41].

Друга каденція перебування Дж. Буша - молодшого на посаді президента виявилася ще складнішою для нього, ніж перша. В Іраку ситуація не покращувалася, становище в Афганістані ускладнювалося. Ще однією болючою точкою США на Близькому та Середньому Сході став Іран. Сполучені Штати та їх союзники, підозрюючи Іран у розробці ядерної зброї, не знаходили, однак, способів перешкодити цьому.

Й останнє, у липні 2006 р. спалахнув новий, лівано-ізраїльський, конфлікт. США рішуче виступили на підтримку Ізраїлю, вважаючи, що він має право на самозахист. Однак, із такою позицією Вашингтона не погодилася більшість його західноєвропейських союзників, які виступали за негайне припинення воєнних дій. 14 грудня 2006 р. ГА ООН в резолюції 61/118 підтвердила свою позицію щодо зміни характеру і статусу окупованої палестинської території, включаючи Східний Єрусалим. Відповідно до плану

«Дорожня карта», підтриманого «Четвіркою» посередників по Близькому Сходу (США, Російська Федерація, Європейський Союз, ООН), і прийнятим як Ізраїлем, так і палестинцями, уряд Ізраїлю повинен був негайно демонтувати поселенські форпости, зведені з березня 2001 р, і заморозити подальше їх будівництво.

У листопаді 2007 р. в Аннаполісі відбулася Міжнародна конференція з урегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, яка стала другим в історії (після конференції у Мадриді 1991 р.) міжнародним форумом, що зібрав за столом переговорів усіх учасників конфлікту, а також багатьох впливових спостерігачів. Вона стала важливою подією не лише для Ізраїлю та його арабських сусідів, але й для головного ко-спонсора мирного процесу – США, адже її проведення стало наслідком певних змін у стратегії адміністрації Дж. Буша – мол. щодо проблеми мирного врегулювання в регіоні. На форумі в Аннаполісі саме Вашингтон відігравав провідну роль, в той час як інші члени міжнародного Квартету посередників – ООН, ЄС і Росія – задовольнялися другорядною позицією. Це було прямо зафіксовано у підсумковій заяві конференції, відповідно США були арбітром у відносинах між протидіючими сторонами. Це наклало на Вашингтон особливу відповідальність і передбачало набагато активніше американське залучення до переговорного процесу.

З метою розблокування ситуації під час свого візиту на Близький Схід 8–16 січня 2008 р. Дж. Буш провів переговори з президентом Ізраїлю Ш. Пересом та прем'єр-міністром Е. Ольмертом. Американський президент також відвідав Рамаллах, адміністративний центр палестинських територій на Західному березі р. Йордан, де обговорив з М. Аббасом перспективи врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту. Дж. Буш запевнив, що «палестинська держава буде створена, а палестинці та ізраїльтяни будуть співіснувати в мирі та безпеці» [46, с. 162].

Але не дивно, що з огляду на складну політичну ситуацію в Ізраїлі й ПНА та серйозні розбіжності з багатьох питань у позиціях протидіючих

сторін, досягти мирної угоди виявилось просто неможливим. На початок 2009 р. не була реалізована навіть перша фаза «Дорожньої карти», котра зобов'язувала Ізраїль заморозити будівництво поселень, а палестинців – знищити терористичну інфраструктуру. Ситуація, у якій опинився Дж. Буш – мол., виявилася набагато складнішою, ніж 8 років тому. Тоді Б. Клінтон також прагнув досягти остаточного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту до закінчення свого президентського терміну й ініціював переговори про остаточний статус між головою ПНА Я. Арафатом і прем'єр-міністром Ізраїлю Е. Бараком у Кемп-Девіді. Принциповою відмінністю Кемп-Девідського саміту було те, що йому передували 7 років переговорного процесу, розпочатого у 1993 р. в рамках «мирного процесу Осло», а також активне й послідовне залучення у цей процес Сполучених Штатів. Втім, й тоді як тепер сторонам не вдалося досягти компромісу з питань Єрусалиму і біженців. У подальшому перебігу подій, після трирічної перерви мирних переговорів, ізраїльський уряд так і не відмовився від планів щодо розширення поселень [46, с. 164]. Тобто на цей процес не змогли вплинути ані прихильна позиція Буша, ані жорстка позиція Обама.

Попри всю підтримку Ізраїлю у 2006 р. США виключили Лівію зі списку держав, що підтримують терористичні організації, й відновили з нею дипломатичні відносини. У списку держав, що спонсорували тероризм, залишились Іран, Куба, КНДР, Судан і Сирія [165].

Адміністрація США щороку збільшувала оборонні витрати. З 2001 по 2005 рік витрати на оборону і безпеку у реальних цінах вирости у США на душу населення на 48%. Військові витрати США вийшли у постійних цінах на рівень часів «холодної війни» і склали у 2005 р. 505 млрд. дол., або 4% від ВВП США. До цієї суми не входили витрати на Ірак і Афганістан, які виділялися окремими статтями. США за Буша виділяли 1 млрд. дол. щонеділі на відбудову Іраку і 1 млрд. дол. щомісячно - на Афганістан. У 2005 р. 138 млрд. дол. було витрачено на купівлю зброї і обладнання і на наукові дослідження, 114 млрд. дол. - на утримання військ і техніки. У 2006 р.

військовий бюджет становив 573 млрд. дол. За даними 2007 р. Стокгольмського міжнародного інституту вивчення проблем миру (СІПРІ), США в останні роки витрачали на військові потреби стільки ж, скільки решта країн разом узяті. Отже, тенденція збільшення військового бюджету зберігається протягом досліджуваного періоду [4, с. 42].

У 2008 р. США мали 725 військових баз за межами своєї території. Американські сили спеціального призначення перебували у стані бойової готовності у 125 країнах світу, а світ був поділений між п'ятьма регіональними командуваннями [4, с. 42].

Саме близькосхідний напрям політики адміністрації Буша викликав хвилю спротиву в широких колах американського політикуму й навіть у шерегах власне Республіканської партії. Для прикладу звернемось до діяльності одного з найяскравіших політиків цієї доби. Чак Хейгел, член Республіканської партії, був вперше обраний до Сенату США в 1996 р. За Девідом Боазом, протягом доби адміністрації Буша, Хейгел підтримував «традиційно республіканські» рішення, наприклад, голосував за «Патріотичний Акт», за «Акт щодо зниження загрози хімічної та біологічної зброї», яким було встановлено покарання за володіння хімічною або біологічною зброєю. Після терористичних нападів 9/11, Хейгел голосував за відрядження американських військ в Афганістан як «необхідне і відповідне». Протягом наступних років він продовжував свою підтримку залучення НАТО у війну в Афганістані. 11 жовтня 2002 р. Хейгел голосував за іракську резолюцію. Але невдовзі він став критиком цієї війни. В 2006 р. Хейгел написав, що «не буде жодної перемоги або поразки для Сполучених Штатів в Іраку», і призвав вивести війська США. У січні 2007 р. Хейгел разом з демократами відкрито критикував план Буша послати додатково 20 000 солдатів до Іраку. Він назвав його «найнебезпечнішою грубою помилкою зовнішньої політики з часів В'єтнаму». У листопаді 2007 р. він оцінив адміністрацію Буша як «найнижчу по компетенції й здатностям, а також у

політиці, в можливостях досягати консенсусу - майже в кожній сфері» за минулі сорок років [215].

На початку 2009 р. Дж. Буш - молодший залишив свій пост із низьким рейтингом: на момент припинення президентських повноважень його підтримувало лише 34% жителів США, в той час як після терактів 11 вересня 2001 р. він користувався довірою 90% громадян. За його власним визнанням, найбільшою його помилкою була війна в Іраку [349, с. 136].

Разом із тим Дж. Буш вважав своїм беззаперечним досягненням те, що після 11 вересня у США не сталося жодного значного терористичного акту. З цими висновками можна погодитися, хоча вони, звичайно, не вичерпують плюсів і мінусів його діяльності. Варто лише нагадати, що йому довелося діяти в складній обстановці, тож більші чи менші помилки в перебігу практичної діяльності президента були неминучі. Отже, можна зробити висновок, що основні напрями зовнішньої політики США були серйозно переглянуті після оголошення війни тероризму. Для адміністрації Буша характерним було протиставлення Заходу так званій «вісі зла», й всі інші завдання підпорядковувались меті її розгрому будь-якими методами, включаючи військові операції. Але досвід 2001-2009 рр. довів обмеженість як можливостей США, так і взагалі застосування військової сили в умовах пост-біполярного світу.

Окреме місце в контексті політики США на Великому Близькому Сході зайняв Іран. Адміністрація Дж. Буша - молодшого відкинула «м'який» демократичний варіант встановлення американської гегемонії у світі і озброїлась варіантом одвертої і жорсткої гегемонії. Така стратегія наштовхнулась на відвертий спротив Ірану. В основі зовнішньополітичної лінії Ірану з моменту ісламської революції лежало побоювання, що країна може опинитися в оточенні ворожих сил [163]. Найнебезпечнішими для Ірану є Сполучені Штати, які намагаються використовувати в своїх стратегічних інтересах Середню Азію та Ізраїль. У забезпеченні власної безпеки Іран надіється тільки на самого себе, заявляючи, що необхідно бути готовим до

самозахисту і до повернення собі статусу гегемона Перської затоки. Для цього, вважають в Тегерані, Ірану необхідна власна військова промисловість і ядерна зброя, а також гарантії для себе від можливих втручань і агресії Сполучених Штатів [96].

Іранська ядерна програма займає центральне місце у стосунках Ірану і США [185]. Вашингтон вдається до найрішучіших зусиль для того, щоб не дозволити Тегерану обзавестися своєю ядерною зброєю. Ці зусилля можуть бути успішними, якщо Іран доведе мирну спрямованість своєї програми, але вони можуть також і не мати позитивного результату, і в цьому випадку Сполученим Штатам потрібно буде вибудовувати взаємини з ядерним Іраном. Така можливість обговорюється, і американській стратегії в регіоні доведеться шукати відповіді на цілий комплекс непростих питань [96].

В ядерній програмі Ірану США вбачають не тільки безпосередню загрозу своїй безпеці і безпеці території Ізраїлю, але і ризик неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї. Для США іранська програма стала символом майбутньої епохи ядерних воєн на Близькому Сході, втіленням небезпек, породжених отриманням ядерної зброї режимами, які не поділяють гуманітарних цінностей західного світу і які керуються іншими, аніж Захід, міркуваннями при прийнятті рішень про застосування сили. Якби в Ірані існував режим, більш прийнятний для Вашингтона, та ж проблема, можливо, оцінювалась би Вашингтоном дещо по-іншому. За сьогоденних обставин США перебувають у жорсткій опозиції, як і раніше, не виключаючи варіанту військової операції проти Ірану.

До того, як американо-іранські відносини зайшли у глухий кут після приходу до влади Махмуда Ахмадінежада (президент Ірану в 2005-2013 рр.), окремі американські експерти пропонували конкретні кроки, які могли б підштовхнути керівництво Ірану поглянути на відносини зі США по-іншому. Основою була ідея переглянути політику санкцій, оскільки ставало очевидним, що запроваджені Сполученими Штатами заборона на продаж зброї і економічні санкції у кращому випадку лише сповільнювали роботи у

сфері ядерної технології і створення балістичних ракет. Експерти наполягали на збереженні ембарго на поставки зброї в Іран, але пропонували переглянути політику економічних санкцій, стимулювати закордонні капіталовкладення в інфраструктуру Ірану і переглянути список технологій подвійного використання, заборонених до експорту [96]. Вважається, що зближенню позицій двох країн допомогла б згода Вашингтона на будівництво трубопроводів з Середньої Азії через територію Ірану, до того ж, такий проект міг би послабити вплив китайських інвестицій в іранській нафтогазовій промисловості. Аналітики також пропонували забезпечити більшу прозорість американської військової політики в регіоні Перської затоки. У якості перших кроків, на їхню думку, США могли б спільно з Іраном знешкодити міни у водах затоки, укласти угоду про попередження інцидентів на морі, провести спільні навчання з рятування на морі; могли б розпочати дискусію з проблем безпеки у форматі 6 плюс 2, який був застосований в афганському врегулюванні [96, с. 149].

На думку прихильників «зближення», ці кроки дозволили б Штатам налагодити діалог з низки питань, у тому числі домовитися з Іраном про умови взаємодії у Перській затоці до того, як він зміцнить свої позиції ядерною зброєю і зможе виступати більш жорстко. Вони вважали, що діалог можна було б розширити відновленням академічного та студентського обмінів, взаємними візитами чиновників невисокого рівня, підтримкою прийняття Ірану у ВТО [96, с. 150].

Проте адміністрація Буша була налаштована на остаточне «вирішення» іранської проблеми. Підхід Дж. Буша до Ірану ставав дедалі твердішим і через те, що позиції інших зацікавлених держав і міжнародних союзів з питання взаємин з Іраном залишалися неузгодженими. Жодна країна, включаючи Росію і КНР, не була зацікавлена у створенні Іраном ядерної зброї, але РФ, наприклад, була схильна розширити контакти з Іраном, враховуючи при цьому свою вигоду. Приблизно так само ставилася до «іранського питання» і КНР, яка активно торгувала з Іраном; недаремно його

президент був запрошений на саміт ШОС в червні 2006 р. США обурилися цими спробами «нажитися» на проблемі, яка з їхньої точки зору загрожувала перерости у глобальну небезпеку, і така оцінка цієї ситуації була подразником в американо-російських і американо-китайських відносинах [98].

Серйозного тиску на Іран шляхом економічних санкцій здійснити не вдасться, на що існує принаймні три причини. По-перше, ні Росія, ні КНР не підтримують по-справжньому жорстких санкцій проти Ірану (щонайменше зразу); по-друге, Західна Європа не була готова скоротити споживання іранської нафти і провести кілька холодних зим, альтернативна ж політика енергоспоживання, яка зробить Європу ще більш залежною від російських поставок, також не зовсім влаштовувала Париж і Берлін. І нарешті, по-третє, навіть у режимі офіційних санкцій, як це було в ірано-іракській війні, чи неочевидних санкцій з боку Заходу наприкінці 1990-х рр. і на початку нинішнього століття Іран продемонстрував вміння не тільки використовувати різного роду шпарини і експортувати свою нафту через треті країни, але і здатність розробляти сучасні системи зброї (ракетні системи, торпеди, власний бойовий літак) [301, с. 170].

Разом з тим адміністрація Буша, термін якої завершився в січні 2009 р., так і не визначилась, в якому стані вона залишає іранську проблему наступному президенту. Виступаючи з нагоди п'ятої річниці терактів 11 вересня, Дж. Буш ще раз уточнив ідеологічні акценти американської політики на Великому Близькому Сході. Якщо не протидіяти процесам, які розгортаються на Близькому Сході, то цей регіон перетвориться в хаос. «Якщо ми зараз не переможемо ворога, - сказав Буш, - то нашим дітям доведеться мати справу з терористичними державами і диктатурами, які володітимуть ядерною зброєю і які заповонять Близький Схід» [349, с. 234].

Отже, можна зробити висновок, що основні напрями зовнішньої політики США були суттєво переглянуті після оголошення війни тероризму. Всі зовнішньополітичні завдання підпорядковувались меті розгрому «вісі

зла» будь-якими методами. Це суттєво звужувало для Вашингтону можливість маневру й в кінці кінців призвело до падіння міжнародного авторитету Дж. Буша – молодшого, а через це – й США в цілому. Буш – молодший залишив у спадок дуже напружені відносини з Іраном, що суттєво погіршились протягом 2000-х рр. Якщо США могли записати до свого активу деякі тактичні перемоги, то в плані стратегії вони явно програли іранським радикалам. Отже, адміністрації Барака Обами довелось починати з тези про необхідність докорінної зміни зовнішньополітичної стратегії країни й можливість «перезавантаження» відносин з великими регіональними державами, у тому числі з Іраном.

2.3. Розвиток стосунків США з європейськими партнерами.

Особливість трансатлантичного партнерства на початку нового століття, порівняно з відносинами США з іншими міжнародними акторами, обумовлюється наступними чинниками.

По-перше, це подібність форм політичної організації Нового та Старого Світу. Як вважає американський дослідник Ч. Вестон, головний об'єднуючий лейтмотив трансатлантичних відносин – «підтримка плюралістичної демократії як найкращої організаційної моделі людського існування» [99, с. 67]. У трансатлантичних відносинах можуть бути присутні певні розбіжності, як то розбіжності щодо застосування смертної кари, але загалом, спільність цінностей (захист прав людини, демократія) та спільна історична спадщина стають основою для поглиблення трансатлантичного партнерства.

По-друге, важливим була все зростаюча економічна взаємозалежність США та ЄС. Трансатлантичні потоки торгівлі на початку нового століття сягнули близько 17 млрд. євро щоденно, а сумарні обсяги торгівлі США та ЄС склали 40% обсягів світової торгівлі [194, с. 261].

По-третє, це геополітичні інтереси. Європа була й залишалася важливим геостратегічним плацдармом для американського проникнення в Євразію та стримування Росії. На думку Зб. Бжезинського, «усяке

розширення кордонів Європи автоматично стає розширенням кордонів прямого американського впливу. І навпаки, без тісних трансатлантичних зв'язків домінування Америки в Євразії відразу зникне» [6]. Саме цим пояснюється активна підтримка Сполученими Штатами розширення Європейського Союзу на Схід.

Й останній чинник це військово-політична взаємозалежність, як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні, в першу чергу, через структури НАТО. Для європейців американська військова присутність є стабілізуючим чинником, враховуючи конфліктогенний потенціал європейського континенту (Балкани, Кавказ) та невдалий досвід європейців в 90-ті рр. XX ст. вирішувати конфлікти власними силами. В той же час і Європа залишається важливою для США з військово-стратегічної точки зору, що не обмежується лише присутністю американських військ та озброєнь на континенті. Наприклад, військові підрозділи США, розташовані в Європі, крім основної функції надання гарантій безпеки атлантичним союзникам, першими використовуються у кризових ситуаціях в Африці, на Близькому Сході та в Перській Затоці, оскільки до зони відповідальності командування США в Європі крім Західної та Східної Європи належать Євразія, частина Близького Сходу, Південно-Східне Середземномор'я та Африка [48, с. 46]. Система військових баз по всьому світі, в тому числі і в Європі, є запорукою збереження американського лідерства. В той же час протягом 1 строку адміністрації Буша відбулося поступове скорочення американської військової присутності: якщо в 80-ті рр. в Європі знаходилося в середньому близько 315 тис. американських військових та 1421 база, то на 2004 р. в Європі знаходилося близько 112 тис. військових та 491 об'єкт; найбільша кількість баз була в Німеччині (302 бази з загальної кількості американських військових баз за кордоном - 770) [194, с. 275].

У співробітництві США та ЄС можна умовно виділити дві моделі співпраці - розподіл праці та спільні заходи. Так, розподіл праці

передбачає визначення загальної спільної мети, проте характерним є зосередження сторін на власних завданнях, що, як правило, пов'язано із різними можливостями та ресурсами партнерів. Для цієї моделі характерним є низький або середній рівень зв'язків між партнерами. Спільні заходи передбачають не тільки домовленість щодо цілей та завдань, але й засобів їх досягнення та потребують постійного зв'язку між сторонами. Так, прикладом даної моделі може бути взаємодія США та ЄС у питанні нерозповсюдження зброї масового знищення, співпраця у близькосхідному мирному регулюванні та проект «Дорожня карта», висунутий США, ЄС, Росією у квітні 2003 р. Проте аналіз практики політичних стосунків США та ЄС дає підстави для висновків, що найпоширенішою моделлю співробітництва залишається розподіл праці. По-перше, часто це спричиняється різницею у підходах до розуміння природи багатьох проблем. По-друге, така модель не потребує підтримки постійних контактів [67, с. 63].

В основі американської мережі альянсів з часів Другої світової війни знаходилося трансатлантичне партнерство. Спільні інтереси Сполучених Штатів і Європи ніколи не обмежувалися холодною війною. Як помітив в 1975 р. на конференції в Гельсінкі президент Джеральд Форд, «нас поєднує самий міцний зі зв'язків - наша полум'яна любов до свободи й незалежності, що не знає іншої вітчизни крім людського серця» [278, с. 58].

Але професор Тімоті Г. Еш (Оксфорд) бачив проблему в тому, що «Америка має набагато більшу владу, аніж потрібно для загального блага... Вона має безмірну глобальну м'яку владу над нами. З погляду економічної моці її єдиним суперником є Європейський Союз. З погляду військової моці в неї взагалі немає суперників. Ніхто із часів Римської імперії не мав таку міць... Навіть архангелові небезпечно мати таку могутність. Автори американської Конституції мудро визначили, що жодна галузь влади не повинна жодним чином домінувати над іншими, тому що навіть найкращі

люди можуть упасти в спокусу. Те ж саме застосовне й до світової політики» [109].

Отже, третім і передбачуваним пріоритетом адміністрації Буша було проголошено розвиток стосунків з Європою. Але краще було б формулювати це завдання як вирішення проблем, що накопичились у відносинах США з їх європейськими союзниками. Ситуація в Європі на початку нового століття була принципово іншою ніж після Другої світової війни, коли цей союз складався. З'явився новий елемент в геостратегічному балансі ХХІ ст. - Європейський Союз, свого роду прото-наддержава [3, с. 50]. Чи достатньо сил було в США, щоб домінувати на просторах ЄС? І взагалі, яка Європа була потрібна Америці?

Це питання розділило політико-академічну еліту США на три провідні течії: «традиціоналістів», «розкольників» та «прагматиків-дуалістів» [83, с. 92]. «Традиціоналісти», до яких належала більша частина демократів, виступали за тісне стратегічне співробітництво з ЄС і будівництво трансатлантичних зв'язків на основі рівності сторін. Вони закликали адміністрацію Буша підтвердити підтримку США європейської інтеграції. На їхню думку, в найближчі 20 років міг з'явитися реальний конкурент США, але це буде скоріше Китай, аніж Європа [28].

Друга частина американського політикуму, так звані «розкольники», розглядали об'єднану Європу передовсім як політичного конкурента США у світових справах. Вони вбачали у зміцненні ЄС загрозу появи противаги американському впливу і заперечували ідею рівного партнерства. Деякі розкольники звинувачували Європу у небажанні допомогти політично і військово Сполученим Штатам у боротьбі з «ісламським тероризмом джихаду». Вони вважали, що політично сильна і структурно цілісна Європа не відповідає американським національним інтересам. Представники цієї течії були далекі від думки, що Європа може стати воєнним суперником Америки, але у несиловій конкуренції Європа може успішно змагатись з США. Тоді, за їхньою логікою, для чого підтримувати гасло єдиної Європи,

якщо об'єднання європейців відбувається не на принципах солідарності з Америкою. Вони пропонували «стратегію вибіркового партнерства» як стратегії селективної протидії європейській інтеграції, спрямованої проти централізації, зміцнення влади наднаціональних структур і політичного об'єднання ЄС, проти створення європейського бойового потенціалу поза рамками НАТО, оскільки все це не відповідає національним інтересам США. Тобто пропонували розвиток двостороннього партнерства лише з лояльними союзниками, які відомі своїм євроскептицизмом (Великобританія, Данія, Польща). США, на думку «розкольників», повинні надавати цим державам дипломатичну, фінансову допомогу, щоб вони могли вистояти під тиском ЄС; надати східноєвропейським країнам, що вступили до НАТО, економічну допомогу на більш вигідних умовах, ніж ЄС; перевести частину американських військових баз з Німеччини на територію цих держав, що забезпечить їм 6 млрд. дол. щорічного прибутку. Як запасний варіант вони висували ідею «нового НАТО» - з меншою кількістю учасників шляхом укладення стратегічних угод США з окремими державами на двосторонній чи багатосторонній основі.

Щоправда, традиціоналістами і розкольникими не вичерпувався плюралізм думок стосовно ролі ЄС у зовнішньополітичній стратегії США. Існував ще третій напрямок, так званий «дуалістичний», стратегію якого визначають як «селекційну співпрацю» (представники неореалістичної школи). Прихильники «селекційної співпраці» відкидали дві перші стратегії. «Селекційна стратегія» передбачала, що США у стосунках з Європою повинні поєднувати прагматичну співпрацю зі стратегією стримування, яка спрямована на приборкання негативних тенденцій у розвитку ЄС і його зовнішні політиці. Прихильники цього напрямку були переконані, що європейська інтеграція буде продовжуватись в тій чи іншій формі, а Європа прагнути все більшої незалежності від Штатів, тому мета США полягає у тому, щоб забезпечити збереження в Європі плюралістичного порядку, відкритого для впливу Америки і збільшення вірогідності того, що

незалежний ЄС не матиме ні стимулів, ні засобів, щоб приєднатись чи очолити глобальну коаліцію, спрямовану на стримування американської сили. Ознаки побудови такої коаліції США вбачали у спільних виступах Росії, Китаю та Індії на підтримку багатопольярного світу. Не допустити змички ЄС і цієї трійці було стратегічним завданням США за Буша [83, с. 94].

ЄС до 2008 р. вже нараховував 25 країн, границі між якими були відкриті для торгівлі й інвестицій. Обсяг торгівлі й інвестицій між США і Євросоюзом посів перше місце у світі, перевищуючи трильйон доларів на рік. Однак Сполучені Штати вважали, що їм і Європейському Союзу не слід обмежуватися розширенням економічних зв'язків. Вони повинні були розділити наново свою участь у вирішенні глобальних проблем епохи. Зокрема, США, чиїм пріоритетом була боротьба з тероризмом, стали активним захисником прийняття Туреччини в ЄС.

Розглядаючи чинники, що впливали на відносини США з ЄС, можна виділити геоекономічний та геополітичний, які можна розглядати у взаємодії, і безпековий, який після 11 вересня 2001 р. став висуватись на перший план.

Національні уряди в умовах глобалізації намагаються посилити свій авторитет за рахунок участі у міжурядових проектах (G8) та інституціоналізованих регіональних утвореннях (НАФТА, ЄС), що поступово набувають достатньої волі і фактичної влади для впливу згідно орієнтаціям власної політики. Таким чином, специфічною рисою, що впливає на геополітичні процеси є світова економічна уніфікація. За висловом київської дослідниці Ірини Погорської, «планетарний характер інтеракцій між потужними та інтегрованими ринками потребує «планетаризації» підходів світових політичних акторів» [80, с. 121].

В євро-американському форматі поняття «війни» має насамперед комерційний сенс. Тому саме геополітична логіка притаманна партнерам, а економічний вектор бере участь у формуванні системи політичних інтеракцій

у розрізі міжнародних відносин. Конкуренція економічних моделей США і єдиної Європи суттєво вплинула на характер геополітичних орієнтацій східноєвропейського простору. На думку І. Погорської, розширення ЄС, «підтягування» новачків до відповідних стандартів при одночасному тиску ринкових механізмів поставило під сумнів утримання США на посту лідера міжнародної спільноти [80, с. 122].

Але це залежало від сили та швидкості розвитку ЄС. США зберігали першість в економічному плані, у технологічному, політичному, культурному вимірах. Тому факт досягнення рівної Сполученим Штатам демографічної та економічної ваги після розширення ЄС був недостатнім; потрібно було виробляти еквівалентні геополітичні і стратегічні важелі. Завданням США стало пильнування, щоб економічна модель ЄС поступово тяжіла до перейняття рис американської (взагалі більш правильно – неоліберальної англо-американської) моделі, що розглядалося в рамках «глобальної конвергенції» [80, с. 122].

У міру того, як використання сили стає все більш дорожчим, змінюються підходи до форм влади, що здійснюється у міжнародному середовищі. Найбільш привабливою для національних центрів бачиться модель «co-option» [67, с. 63]. За такого вибору країна володіє можливістю структурувати ситуацію таким чином, що інші партнери розвивають свої системи преференцій у згоді з її власною. До сьогодні такій моделі влади найбільше відповідають США. Міжнародні економічні інституції втілюють принципи ринкового лібералізму, які співвідносяться із стратегією розвитку американського соціуму. Провідні країни Європи близькі до цієї моделі, але не повністю, тому вони об'єктивно здійснюють опір розповсюдженню американської моделі.

США вважають, що природною частиною транснаціонального економічного життя стали зарубіжні філії, розподіл зон контролю і технологічна взаємодія. Зрозуміло, що факт посиленої участі іноземного капіталу, розвиток реального сектору за рахунок транснаціональних

корпорацій іноді розглядався на кшталт колоніальних завоювань. Особливо, якщо питання стосувалося країн-новачків ЄС. Цікавим явищем стало, наприклад, те, що американські автомобільні філії в Європі стали поширеними, а, навпаки, європейські автомобільні компанії в Північній Америці просувались дуже повільно, не зважаючи на високу здатність їх адаптації.

Отже, конфліктний потенціал походив від різного бачення європейською і американською сторонами шляхів досягнення «спільного блага». Альянсовий шлях (Європа) і гегемонистський шлях (США) демонстрували різні стилі управління і зовнішньою, і внутрішньою політикою. Діалектика відносин США та Європи полягає в тому, що в періоди загроз партнери здатні об'єднати свої зусилля заради спільного виживання, але в періоди відносної «тиші» проявляється конкуренція моделей, досить різних в усіх сферах суспільного життя [39].

Переходячи до розгляду безпекового чинника, слід нагадати, що США та Європа були давніми партнерами у справі забезпечення світової безпеки. Проте ЄС став інноваційним фактором в еволюції стратегічних відносин. У трансатлантичному контексті євроінтеграція стала процесом автономізації європейської підсистеми.

На думку Р. Куглера, за такої ситуації провідною проблемою трансатлантичної системи стає цільове оновлення. Відповідність американо-європейської компліментарності характеру викликів нової геополітики та глобалізації мало стати фундаментальною основою функціонування трансатлантичної системи як такої. «Концепт національної безпеки отримав глобалізований зміст, а кордони національної безпеки розширились до планетарного рівня» [65, с. 74].

Але для США глобальне стратегічне мислення було природним, а для Європи – зовсім новим. ЄС виявився не готовим до перегляду, наприклад, пропорцій між мілітарною і немілітарною складовими стратегій безпеки і оборонної політики, до пошуку фінансового забезпечення інформаційної

оборони, розбудови сил швидкого реагування і превентивних заходів і т. ін. Наприклад, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в США в чотири рази перебільшували європейські [65, с. 76].

Структури безпеки і оборони ЄС знаходяться у стані фактичної неефективності. США були й залишаються єдиними, хто у змозі брати на себе всю роботу й нести за неї відповідальність. Лідируюча роль США у військово-технологічному комплексі уможливила одноосібну американську дію без використання союзницьких сил.

Але для Європи це привело до фактичного виключення з процесу прийняття стратегічних рішень на основі рівноправного партнерства. Вихід вбачався європейцями у реформуванні НАТО, що виявилася єдиною можливою основою захисту безпекових інтересів обох сторін. При цьому мова йшла про паралельну трансформацію НАТО та ЄС, що уможливило б гідну відповідь партнерів на новітні виклики.

Із закінченням холодної війни стратегічний фокус Північноатлантичного альянсу змістився із захисту Європи у бік Великого Близького Сходу, Центральної Азії й Африки [73, с. 73]. Це означало, що в XXI ст. НАТО потребувало нової стратегічної доктрини, що враховувала б нові стратегічні обставини й наявність в альянсу нових членів. У свою чергу країнам НАТО слід було подбати про відповідність своїх військових можливостей і оборонних витрат загальному рівню. Сполучені Штати не готові були нести непропорційно велику частину витрат. Військова міць як і раніше мала ключове й визначальне значення, однак успіх НАТО в майбутньому пов'язувався зі здатністю її країн-членів поглиблювати й розширювати взаємодію в областях командування військами, розвідки й охорони правопорядку, а також у галузях економіки, дипломатії й гуманітарного співробітництва [77, с. 30].

Головна небезпека полягає у тому, що навіть НАТО та ЄС разом не досягали потужності США. Слабкість Європи у військовій сфері диктувала їм виключну миролюбність за межами власного регіону. У них були відсутні

доктрини адекватні американським, і відсутні механічні засоби їх втілення на практиці [106, с. 40]. Саме це головним чином призвело до більшого розходження США, що мілітаризували свої зовнішні дії, й ЄС, що виступили за гуманізацію політичного діалогу.

Чи не найкращим прикладом може слугувати ситуація навколо Іраку. Лідером протистояння американським діям у межиріччя Тигру і Євфрату стала Франція - і це не дивно, оскільки голлістська традиція самоствердження стала константою європейського розвитку, причому французький антиамериканізм об'єднав і лівих, і правих. Більш неочікуваним для Вашингтона став новий підхід країни, де США тримали свій найбільший контингент у Європі, - Німеччини. Уже в ході передвиборної кампанії 2002 р. канцлер Шредер виключив можливість приєднання до Америки в Перській затоці [113, с. 70]. Стало ясно, що часи холодної війни канули в Лету й Вашингтону прийдеться у тій чи іншій формі протистояти лідерів європейського розвитку.

Канцлерові ФРН Герхарду Шредеру вдалося з більшими зусиллями вмовити Бундестаг послати 3900 солдат бундесверу тільки на третьому місяці боротьби з тероризмом. В цей момент ні в кого, крім Британії, не було транспортних засобів для переміщення своїх військових контингентів до місць боїв. Французький авіаносець уже довгий час стояв на ремонті в Тулоні - у нього були проблеми з ядерним реактором. Голландці запропонували свої невеликі сили морської піхоти, Рим і Мадрид - гірничо-стрілецькі частини, Париж - літаки-розвідники. Інші країни - члени Альянсу обмежилися словесними вираженнями солідарності або зупинилися на окремих жестах допомоги [63, с. 7].

Твердість однобічного американського підходу до Іраку симетрично викликала європейське невдоволення. При цьому з'явився новий фактор: у Сполучених Штатах зміцніло почуття антагонізму до таких європейських лідерів, як Франція й Німеччина, свого роду «фобія». Це було новим і важливим явищем. Думка американських правих, що вказали на ці країни як

на «зрадників», отримала суспільний резонанс; дружні Європі американські ліберали пішли у свого роду підпілля, злякані обвинуваченнями у відсутності патріотизму. Розпався зв'язок старих лібералів по обидві сторони Атлантики.

На позицію Франції й Німеччини щодо американського вторгнення в Ірак у Білому домі відповіли бажанням покарати Францію, компенсувати зусилля Блера, ігнорувати Шредера [79, с. 83]. Криза в трансатлантичних відносинах дозволила демократам у ході передвиборної кампанії 2004 р. дорікати республіканцям за втрату НАТО. Але більшість американців вважала цей курс правильним. Щодо Європи, то, як стверджувалося в доповіді Пентагона, «нашою стратегією повинно бути запобігання виникненню будь-якого потенційного майбутнього глобального суперника» [109].

Отже, в результаті приходу Буша до влади відносини з ЄС змінилися наступним чином: 1) вплив Сполучених Штатів у Європі зменшився; Європа відчувала себе досить впевнено, виходячи з тих параметрів, що європейський регіон удвічі більше американського, має досить тверду валюту, більш ощадливий і створює досить конкурентоспроможні проекти зі США; 2) трансатлантичні зв'язки вже ніколи не будуть такими, як у минулому столітті. Білий дім бачить можливість уникнути подальшого відчуження Європи тільки за рахунок зміцнення зв'язків із Британією, яка цінує свій статус особливого партнера США; 3) доброзичливість відносно європейської інтеграції минула, коли європейці почали працювати над своїми силами швидкого реагування; 4) всередині ЄС Вашингтон намагався більше спиратися на Польщу й Румунію як заміну Франції й Німеччини.

Позиція США щодо співробітництва з європейськими союзниками за часів Буша була досить контроверсійною. З одного боку, США розглядали ЄС в XXI ст. як одну із самих значимих сил на міжнародній арені. Але з іншого, намагались довести, що ЄС не в змозі захистити свої інтереси самостійно, тобто без допомоги США. Виходячи з цієї аксіоми зовнішньополітичної стратегії США головним пріоритетом залишалося

зміцнення НАТО, організації, яка традиційно розглядалася як головний інструмент американської політики щодо Європи.

2.4. Місце країн БРІК та Латинської Америки в зовнішній політиці республіканців.

Коли республіканська адміністрація прийшла в Білий дім, вона заявила, що розуміє: зовнішня політика США в найближчі роки буде вимагати особливої уваги до трьох партнерів, відносини з якими для США життєво важливі. Це Росія, Індія й Китай [52], нові глобальні «центри сили». Від відносин Сполучених Штатів із цими провідними гравцями у великому ступені залежать світова стабільність і безпека. Але на практиці традиційна політика стримування не пішла у минуле разом з холодною війною, а тільки набрала нових форм.

Можливо поворотним пунктом в історії стосунків США та Росії став момент, коли президент Джордж Буш - старший виступив проти Саддама Хусейна й врятував анексований Іраком Кувейт. Домагаючись від Радянського Союзу співробітництва по іракській проблемі, Буш заявив радянському президентові Михайлу Горбачову: «Я прагну звернутися сьогодні ввечері до американського народу, щоб підвести ризику під холодною війною й обрисувати новий світовий порядок, при якому ми будемо співробітничати» [214]. Отже, США дійсно хотіли будувати новий світовий порядок, але суто за своїми правилами. Росія як рівноправний партнер ніколи ними не розглядалась: це їй треба було змінити свої пріоритети, відмовитись від підтримання традиційних зав'язків, наприклад, з арабськими країнами і т. ін. А США твердо стояли на позиції, що їй добре сформулював Чак Хейгел: «Зовнішня політика США, відповідно до нашої ідентичності, наших переконань і наших життєвих інтересів, виникає з віри американців у своє призначення, що зберігається вже 200 років. Сполучені Штати - ключовий фактор, що сприяє свободі, процвітанню й миру в усьому світі. У своїй другій інаугураційній мові президент Рональд Рейган блискуче

виразив оптимізм, що лежить в основі зовнішньої політики США. Його слова дотепер зберігають актуальність. Він сказав, що мир начебто «осяяний блискавкою. Багато чого міняється й буде мінятися, але багато чого залишається сталим і не піддається часу». Як і за часів Рейгана, зараз ціль американської зовнішньої політики полягає в тому, щоб прокласти новий курс в «осяяному блискавкою» світі» [215].

З тих пір, як розвалився Радянський Союз, Росія почала трансформуватись в економічній і політичній сферах. Сполучені Штати намагались підтримувати реформаторські зусилля. Щоб зміцнювати відносини між США й Росією Вашингтон активно розбудовував двосторонню торгівлю [301].

Серед цілей США в економічній сфері головна, на наш погляд, це сприяння створенню в РФ економіки ринкового типу, зі зрозумілими і ясними Заходу правилами й законами. Тільки з такою економікою США можуть здійснювати вигідну торгівлю й робити інвестиції з мінімальними ризиками. При цьому навряд чи Штати прагнули надмірного посилення російської економіки, виникнення додаткової конкуренції як на внутрішньому, так і на світових ринках [102, с. 19]. Але розглядаючи Росію як потенційно величезний ринок для своїх капіталів, товарів і послуг, США повинні бути зацікавлені в досить високому ступені розвитку цього ринку.

Крім такого загального стратегічного інтересу можна виділити цілий ряд більш конкретних прагматичних завдань, які США переслідували в економічному співробітництві з РФ. Серед них - інвестиції у високоприбуткові галузі російської промисловості, одержання доступу до російських сировинних і інтелектуальних ресурсів на вигідних для США умовах. У тому ж ряді - сприяння процесу конверсії російських оборонних підприємств, по-перше, з метою ослаблення російського військового потенціалу, а по-друге, з метою зниження конкуренції російських виробників військової техніки на ринках третіх країн [137]. В РФ відчувають і активну американську протидію проникненню російських виробників (наприклад,

ракетних і ядерних технологій, озброєнь) на ринки третіх країн, а також російських експортерів сировини, металів і інших видів продукції на американський ринок.

Як видно з перерахованого вище, у чомусь цілі США об'єктивно збігаються з інтересами РФ (створення ефективної ринкової економіки, інвестиції в російську економіку, розширення торгівлі, співробітництво в області космосу і т.д.). Але об'єктивно існують й нерідко протилежні інтереси країн.

РФ і інші країни СНД займають важливе місце в зовнішній енергетичній політиці США. У російсько-американських відносинах енергетичний фактор так чи інакше є присутнім на всіх рівнях і входить до порядку денного багатьох переговорів. Російські запаси нафти перевищують 60 мільярдів барелів, а російські запаси газу доходять до 1700 трильйонів кубічних футів [174]. Для США, які прагнули диверсифікувати джерела споживаної енергії, стало конче потрібно розробити нову політику стратегічного торговельного партнерства з Росією.

Основний інтерес США при цьому полягає в забезпеченні американським компаніям доступу до нафтогазових родовищ РФ на прийнятних умовах і при відповідному захисті інвестицій. Найчастіше піднімалися питання про участь американських компаній у конкретних проектах, про транспортування каспійської нафти, про російську позицію у визначенні правового статусу й режиму Каспійського моря. Крім того, великий інтерес проявлявся до модернізації паливно-енергетичного комплексу РФ, включаючи електроенергетику, де особлива увага приділялася підвищенню ядерної безпеки російських АЕС. Зокрема, по лінії держдепартаменту США було організовано комплексне різноманітне дослідження перспектив розвитку електроенергетики РФ. Енергетична проблематика займала видне місце в Російсько-американській комісії з економічного й технологічного співробітництва, у рамках якої діяв комітет з енергетичної політики, а також робоча група по нафті й газу [102, с. 20].

Американські фахівці за часів першої адміністрації Буша серйозно обмірковували варіанти імпорту морським шляхом по Баренцеву морю рідкого палива з північних російських родовищ. Менш відомими були досить перспективні, за оцінками аналітиків, плани поставок в США зрідженого газу із шельфових родовищ Баренцева моря, розробка яких може стати можливою на основі співробітництва РФ з Норвегією, фірми якої мають у своєму розпорядженні підходящу технологію й досвід. Але самими хвилюючими проектами енергетичної сфери були ті, які пов'язані з енергоресурсами Кавказько-Центральноазійсько-Сибірського поясу [10, с. 120].

В регіональному аспекті в цей період прослідковувалася явна конкуренція в південно-східних регіонах російського «підчерев'я» від Кавказу до Алтаю. Американцям стала очевидна недостатність придуманої ще в 1993 р. стратегії «розширення демократії» [112, с. 63]. Жодна з нових країн за винятком Білорусії не протиставляла себе Заходу, майже все повторювали про прагнення зблизитися з ним. Але все-таки орієнтація на США та Євросоюз не була абсолютною (окрім прибалтійських республік).

Прихильність республіканців демократії органічна, але вона замішана на політичному прагматизмі й ідеології національного інтересу Сполучених Штатів. А ці інтереси змушують американців думати про ядерну програму Ірану, атомні амбіції Північної Кореї, боротьбу із транснаціональною мережею терористів і їх пособників. У ряді таких проблем питання про демократію в Росії не було таким же важливим, як згода Путіна реально посприяти Бушу в розв'язанні тих військово-політичних питань, які хвилювали того в першу чергу [55, с. 76].

Стосовно майбутнього, то це також були питання, пов'язані із глобальними темами, такими, як нерозповсюдження зброї масового ураження. У квітні 2008 р. Путін і Буш зустрічалися в Сочі й підписали декларацію про рамкову угоду, тобто фактично визначили порядок денний років на 10 уперед.

Новим стало те, що намір США закріпитися в поясі Україна - Грузія - Узбекистан - Таджикистан - Киргизія представлявся адміністрацією Буша не як акт витиснення Росії із зони її традиційного впливу, а як перший елемент витонченої двоєдиної стратегії, другою невід'ємною частиною якої була б безконфліктна (але не безпроблемна) інтеграція Росії в систему інтересів США в цій частині світу.

В цілому ж, на думку О. Богатурова, саме на початку XXI ст. стала чітко видна стійка тенденція зрушення «епіцентру» американської політико-стратегічної активності до глибинних материкових частин Євразійського континенту, що означає для американської зовнішньої політики закінчення двохсотлітнього періоду орієнтації на освоєння Євразії «з моря» - військово-політичної стратегії, перехопленої й перейнятої Сполученими Штатами у Великобританії [10, с. 127].

Щодо Індії, то на початку XXI ст. її населення перевищило мільярд людей. До середини століття вона стане самою багатолюдною країною. Тому ігнорувати її ніхто не може собі дозволити, навіть США. Індія зустрічається з безліччю політичних і демографічних проблем, однак це не скасовує її величезного потенціалу як найбільшої демократичної країни у світі. Адміністрація Буша зробила важливі кроки щодо зближення з Індією: було розширено взаємодію з «Сіднейською трійцею» (США, Японія, Австралія), у 2006 р. підписано американо-індійську угоду щодо ядерного співробітництва, за яким США будуть постачати Індії ядерне паливо й компоненти атомних реакторів [98].

Американо-індійські відносини важливі не тільки в регіональному, центрально-азійському і південно-азійському аспектах, але й в у глобальному вимірі. Однак США відстоювали точку зору, що уряду Індії необхідно провести економічну лібералізацію, а також не відмовлялись від вирішення конфлікту у Кашмірі. Стратегічне співробітництво з Індією не розглядалось як більш важливе за відносини США з Пакистаном.

Оскільки для нападу на Афганістан США потребували допомоги Пакистану, Вашингтон працював над покращенням стосунків між Пакистаном і Індією. В червні 2002 р. Буш втрутився в конфлікт навколо Кашміру, що слугував основною причиною непорозумінь між двома країнами. США вдалося добитися поступок від обох країн. З часом потік ісламських бойовиків з Пакистану, що перетинали кордон в контрольовану Індією зону Кашміру, припинився. Напруження трішки спало, і обидві країни відійшли від готовності розпочати війну через конфлікт, що стало дипломатичним успіхом Вашингтону в його активній політиці в Центральній Азії.

Але адміністрація Буша приділяла Індії увагу, тільки в контексті її конфліктогенності. Зовсім по-іншому виглядав Китай у щаблі пріоритетів США.

В 1967 р. Річард Ніксон оголосив про майбутнє історичне поліпшення відносин з Китаєм. Не відмовляючись від неприйняття політичного курсу китайських комуністів, він відзначив: «У довгостроковій перспективі ми повинні повернути Китай у світове співтовариство, але як велику й прогресивну країну, а не як епіцентр світової революції» [63, с. 11]. Спадкоємці Ніксона на президентській посаді зуміли багато чого добитися.

Відносини зі США – це сьогодні головний зовнішньополітичний пріоритет Китаю. Слідом за поступовою трансформацією загальної зовнішньополітичної доктрини КНР вони перетерпіли протягом 1990-х рр. ряд змін. За старими традиціями, світ сприймається китайськими лідерами як потенційно ворожий, крізь призму боротьби проти гегемонізму США, а також проти стремління до локального домінування великих країн - Росії, Японії, Індії. Отже, пріоритетами були, по-перше, забезпечення сприятливих міжнародних умов для проведення китайських реформ. По-друге, завдання «зачаїтися на час», діяти на основі компромісу; кажучи словами Цзян Цземіня на секретній нараді в ЦК КПК в 2002 р. «сховати голову в піхви й виховувати в собі приниженість» з метою виграти час, накопичити

«комплексну державну міць» й вже потім претендувати на роль світового лідера [70].

Основою двосторонніх відносин як і раніше був симбіоз «взаємних побоювань» і «взаємної вигоди». Китай убачав погрозу своїм інтересам в американській військовій присутності в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, де Вашингтон розглядав Китай як головного американського супротивника в регіоні. США боялись Китаю як свого нового, у швидкому майбутньому глобального, конкурента, що не залишив ідеї комуністичної ортодоксії й нарощує власну військову й економічну міць в інтересах, як уважав ряд американських аналітиків і політиків, ослаблення світових позицій США [20, с. 76]. Разом з тим, ні Китай, ні США не розглядають один одного в якості джерела прямої військової погрози.

З іншого боку, США, на які приходилося близько чверті китайської торгівлі й третини іноземних інвестицій у Китай, відіграють вирішальну роль у здійсненні китайської модернізації. Пекін розумів, що без нормальних відносин з Вашингтоном підтримувати високі темпи економічного росту неможливо. США, у свою чергу, мають глибокі бізнес-інтереси в Китаї, які засновані на великих інвестиційних уливаннях, здійснюваних провідними американськими монополіями. У стратегічному плані Вашингтон розраховував на поступову трансформацію китайської політичної системи в демократичному напрямку на основі маркетингації й глобалізації китайської економіки й залучення Китаю у світовий ринковий і інформаційний простір [70].

Китайські аналітики уважно стежили за еволюцією американських трактувань великої стратегії (під «великою стратегією» у широкому змісті розуміється стратегія, що передбачає використання всіх ресурсів нації й держави для досягнення головних національних цілей) Китаю й практичних рекомендацій з формування політики США щодо КНР. З погляду китайських дослідників, після закінчення «холодної війни» в американському підході до Китаю парадигма «балансу сили» змінилася парадигмою «балансу інтересів»

[70]. Остання виходить із того, що курс на реформи й відкритість в остаточному підсумку веде до вестернизації Китаю й вбудовуванню його в міжнародну систему, очолювану Сполученими Штатами. На цій стратегічній парадигмі будувалася політика «стратегічного партнерства», що проводилася адміністрацією президента Б. Клінтона.

З приходом Буша відбулись подальші зміни. Новою тональністю були позначені висловлення високих посадових осіб військового відомства США на користь налагодження тісного військового співробітництва із КНР із метою запобігання глобальних погроз, а також взаємний зондаж щодо поставок американського озброєння Тайваню [75, с. 26].

Події 11 вересня показали, що тема антитерористичної боротьби може стати діючим каналом китайсько-американської взаємодії в питання безпеки й зовнішньої політики. Китай не тільки підтримав політично воєнні дії США в Афганістані, але й скорегував споконвічно різко негативну позицію щодо американських баз у Центральній Азії на більш лояльну.

Візит Дж. Буша у лютому 2002 р. у КНР фактично підтвердив, що, незважаючи на існуючі розбіжності в підходах до розгляду проблематики міжнародних відносин, сторони були «заручниками» один одного. Пояснюється це, з одного боку, динамічним ростом обсягу американо-китайської торгівлі, потребою Китаю в новітніх технологіях, одержуваних зі США, а з іншого - прагненням США скоротити дефіцит у торгівлі з Китаєм після того, як останній став членом СОТ. Дисбаланс у торгівлі між США й КНР пояснювався в підготовленій китайськими аналітиками так званій «Білій книзі торговельного балансу між Китаєм і США» дискримінаційною політикою експортного контролю США відносно КНР, яка «сковує американський експорт у Китай і є головною перешкодою на шляху досягнення торговельного балансу між двома країнами» [75, с. 26].

Ілюстративним фактом щодо росту економічних зв'язків сторін стало підписання напередодні візиту Цзян Цземіня до США американо-китайських угод на суму 4,7 млрд. дол.: п'яти значних проектів у нафтовий,

хімічній, енергетичній й інших областях [82]. США за Буша посіли друге місце серед торговельних партнерів КНР, поступившись лише Японії, у свою чергу Китай став четвертим за значенням торговельним партнером США після Канади, Мексики і Японії [82].

Обговорення двосторонніх проблем у ході візиту Цзян Цземіня (жовтень 2002 р.) принесло ряд значних висновків: по-перше, американський президент чітко позначив позицію США з тайванського питання, заявивши, що Вашингтон дотримується принципу «одного Китаю»; по-друге, була досягнута домовленість щодо поновлення двосторонніх консультацій з військових питань, перерваних після інциденту з американським літаком-розвідником і його посадкою на території КНР [116, с. 78]. Головною проблемою була відсутність і в Китаю, і в США конкретних ідей щодо того, як адаптувати двосторонні відносини до завдань створення нової архітектури міжнародної безпеки, у якій урахувалося б і думка Китаю.

Китайсько-американські відносини залишалися, однак, обтяженими старими проблемами. Найгостріша з них все-таки Тайвань. США, визнаючи наявність «одного Китаю», проте, на думку Пекіна, здійснюють «неприйнятне для Китаю» військово-співробітництво й високого рівня політичні контакти з островом. На думку США посилення економічних зв'язків між КНР і островом - одна із самих позитивних тенденцій у регіоні. Однак при цьому КНР продовжує націлювати на Тайвань ракети й підсилювати спрямовані проти нього війська. Це створює напруженість у відносинах з США. Держсекретар Колін Пауелл виразив офіційну позицію, сказавши: «Китай може розв'язати свої розбіжності з Тайванем мирним шляхом або за допомогою примусу. Його вибір багато скаже нам про те, яку роль він прагне відіграти у своєму оточенні і які відносини прагне будувати з нами» [214].

Друга проблема - Фалуньгун (суспільний рух, прихильники якого опікуються про власне здоров'я за допомогою не медичних препаратів, а спеціальних фізичних вправ). Рух поєднує кілька десятків мільйонів людей, і

Пекін бачить у ньому погрозу політичної стабільності країни, тому що, за інформацією китайців, рух спирається на підтримку ЦРУ США [116, с. 81].

Для Сполучених Штатів пріоритетом залишалась ситуація із законністю й правами людини в КНР. Однак, можливості США були оцінені як досить скромні, й США дійшли висновку, що їхній голос буде краще чути і стане сприйматися конструктивніше в контексті міцних двосторонніх відносин. Торгівля розглядалась як головна сполучна нитка між двома країнами.

Розвиток відносин між Китаєм і Сполученими Штатами по-перше залежав від ситуації з північнокорейськими ядерними амбіціями. Особливі відносини Китаю з Північною Кореєю дозволяли йому відігравати унікальну роль і підштовхувати Пхеньян до правильних рішень. Без Китаю дуже складно якщо взагалі неможливо впливати на Північну Корею. По-друге, для США дуже важливою була активність Китаю у глобальних зусиллях по боротьбі з поширенням ракетних технологій і технологій подвійного призначення. На початку нового століття китайський уряд опублікував положення про контроль над експортом ракетних технологій, а також біологічних речовин і технологій подвійного призначення. Однак, США закидали Китаю щодо недостатньої прозорості у проведенні цієї політики.

Продовжуючи характеристику пріоритетних напрямів зовнішньої політики адміністрації Буша, звернемось до відносин США з країнами Західної півкулі. Відразу слід зауважити, що для адміністрації Буша - мол. Бразилія стала набагато менш важливим партнером, аніж країни так званої «Латино-Карибської Америки». Цьому сприяла низка внутрішніх та зовнішніх факторів.

Процес економічної інтеграції, початок якому поклато створення Північноамериканської зони вільної торгівлі, питання енергетики, торгівлі, транспорту, імміграції й протистояння тероризму й наркоторгівлі розглядалися республіканцями як найважливіші для національної безпеки.

Адміністрація Буша поставила на меті охопити інтеграційним процесом усю Західну півкулю - від Аляски на півночі до мису Горн на півдні. Інтеграційний процес тут має чітко позначений центр - Сполучені Штати з їхнім ВВП в 11,3 трлн. дол. «Сюди виходить трильйонна Канада, напівтрильйонні Мексика й Бразилія, нафтоносна Венесуела, мідно-нікелева Чилі, бездонна Амазонія й аргентинська пампа. Усі органічно й централізовано. Є центр і периферія» [108]. Допуск на найбагатший у світі північноамериканський ринок залучає всі республіки й напівдиктатури Латинської Америки. Створюється найвеличніша у світі зона вільної торгівлі, що охоплює більше 800 млн. осіб. Очевидно, що статус Вашингтона саме в цій частині світу є незаперечним.

Енергетичні інтереси США поставлені тут в центр уваги; вони зв'язані в першу чергу із забезпеченням надійних поставок енергоресурсів, а також зміцненням позицій американських компаній у регіоні. У рамках регіональних напрямків зовнішньої енергетичної політики США пріоритет віддається співробітництву в рамках створеної в 1994 р. Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), у яку ввійшли США, Канада й Мексика. У договорі про устанovu НАФТА є спеціальний «енергетичний» розділ, який визначив принципи взаємин в області енергетики, включно торгово-економічні й фінансово-інвестиційні питання, а також у сфері енергетичної безпеки. Основний інтерес США до енергетичного співробітництва в рамках НАФТА - це формування внутрішнього північноамериканського енергетичного ринку, на якому провідну роль відіграють компанії США. Більші надії адміністрація Буша покладала на розвиток співробітництва з основними економічними угрупованнями країн НАФТА [193]. Але співробітництво США було направлено також на розвиток двосторонніх відносин, й відносин в рамках ОАД, що поєднує країни Північної й Латинської Америки.

Особливо значимими були відносини з Мексикою. У це країні, що має 2000-мильну границю зі США, проживають майже 100 мільйонів людей.

Вона з'єднає Північну й Південну Америку й служить стратегічним центром системи зв'язків в галузях безпеки й економіки в західній півкулі. Тому Сполучені Штати вважали необхідним сприяти проведенню в ній реформ, і в тому числі лібералізації законів про іноземні інвестиції, особливо в енергетичному секторі. Внесок США у мексиканські реформи розглядався не як допомога іноземній державі, а як інвестиції в свою безпеку й процвітання. Ті, хто критикував Північноамериканську угоду про вільну торгівлю, не помітили одне з головних досягнень американської зовнішньої політики останнього десятиліття. За перші десять років дії угоди обсяг торгівлі між Сполученими Штатами, Мексикою й Канадою збільшився більш ніж удвічі. Такі багатобічні торговельні договори, як Угода про вільну торгівлю між США й Чилі, стали б наступним кроком [216]. Центральнаамериканська угода про вільну торгівлю й Зона вільної торгівлі двох Америк розглядалися як важливі віхи в питаннях поглиблення економічної й політичної інтеграції між 34 країнами західної півкулі.

Процес культурної інтеграції між Сполученими Штатами й західною півкулею йде вже багато років. Більше 50% іммігрантів у США - вихідці з Латинської Америки. До 2050 р. латиноамериканцями за походженням будуть майже 25% населення Сполучених Штатів. З урахуванням цього США й Мексиці слід уже спільно виробити імміграційну політику, засновану на силі, а не на страху. Імміграція підтримує силу й життєздатність Сполучених Штатів. Якщо Мексика й Латинська Америка стануть більш стабільними й процвітаючими, це допоможе приборкати нелегальну імміграцію й поліпшить торговельний і інвестиційний клімат у регіоні [214].

Країни Латино-Карибської Америки протягом всього новітнього часу концентрувались передовсім на відносинах з США, які характеризувалися двома особливостями: 1) асиметричною взаємозалежністю та переплетінням інтересів; 2) конфліктністю. Після розвалу біполярного світу країнам ЛКА було важко пристосуватися до квазі-монополярної системи міжнародних відносин, яка є найбільш очевидною у Західній півкулі.

Зовнішньополітичні доктрини США щодо Латино-Карибської Америки визначали у кожен конкретний період цільові орієнтири та інтереси Вашингтона. Головним інструментом військово-політичної гегемонії США на континенті стала Організація американських держав (ОАД), створена у 1948 р. Її деколи називали «міністерством колоній» США.

Визначаючи цілі латиноамериканської політики США, треба наголосити, що одним з ключових чинником завжди була особистість чинного президента, а також його взаємозв'язки з бізнес-сектором, представниками наукової думки, лобістами, Конгресом, що має істотний вплив на виробку зовнішньої політики США.

Цілі політики США в Латинській Америці завжди полягали передусім в тому, щоб захистити американські «національні інтереси», але різниця полягала в інтерпретації певним президентом цих інтересів. Республіканські адміністрації асоціюються з використанням ембарго, вторгнень і фінансового фактору. Демократи вважають за краще спокушати інакомислячих «морквою» рівноправного діалогу і допомоги розвитку. На думку англійської дослідниці Джулії Бакстон результат був значною мірою однаковим: контрпродуктивні втручання і відмова поважати суверенітет латиноамериканських країн [148, с. 30].

За Буша - молодшого стосунки з країнами Латинської Америки помітно зіпсувалися, незважаючи на завірення зробити Латинську Америку «фундаментальною метою» його адміністрації [176, с. 260]. Буш намагався посилити політичні зміни в Латинській Америці, адже лівоцентристські партії перетворили політичний ландшафт регіону, знаходили все нові політичні і економічні альтернативи американському напрямку своєї зовнішньої політики. Ці альтернативи були обумовлені чинниками кожної країни, але насамперед включалося використання соціал-демократичної моделі розвитку та державне втручання в економіку. Президент Буш твердо виступав проти такої політики, тим самим ізолюючи адміністрацію США від динамічних процесів у Латинській Америці. За період президентства Буша

підвищився анти-американізм; Латинська Америка сприятливіше відносилась до ЄС і Китаю, аніж до США. 41% аргентинців, 22% венесуельців, 19% болівійців мали «дуже несприятливі» думки щодо їх північного сусіда. Приблизно половина аргентинців вважали, що Сполучені Штати не узяли до уваги інтереси їх країни, приймаючи зовнішньополітичні рішення; 46.5% відповідачів не мали «ніякої упевненості взагалі» в його президентстві й 25.5% виразило «не так вже багато упевненості» [148, с. 32].

Різка зміна в глобальному економічному й енергетичному балансі між Сполученими Штатами і Китаєм, підвищення економік країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) змінили стосунки Латинської Америки з США. Цьому сприяли приватні і державні іноземні інвестиції з Росії, Ірану, і особливо Китаю. Китай використовував торгівлю як інструмент ширших цілей зовнішньої політики [187]. Китай поглиблював агресивну дипломатію і водночас підвищував обсяги торгівлі, допомогу і інвестиції. Китай, як очікується, перевершить Євросоюз і Сполучені Штати як головний експортер на латиноамериканські ринки до 2020 р.

Несподівано в цьому контексті можна розглядати й роль головних партнерів США – країн ЄС. Посилення економічної могутності ЄС означало для Сполучених Штатів втрату важливих геоекономічних позицій: у 1990-ті рр. незважаючи на збереження європейської спрямованості економічних пріоритетів ЄС, зростає активність Союзу на інших напрямках. У тому числі з країнами Латинської Америки, які знаходилися у зоні американських пріоритетів з дня проголошення доктрини Монро у 1823 р. Європейський Союз підписав ряд угод про економічне співробітництво з центральноамериканськими державами (1992 р.), Андським співтовариством націй (1993 р.), країнами Меркосур (1995 р.), Чилі та Мексикою (відповідно 1996 р. та 1997 р.) [169, с. 95]. Ці угоди, крім лібералізації економічних зв'язків, включали у себе встановлення механізмів політичного діалогу та співробітництва.

Сполучені Штати не мали стратегічної відповіді щодо реконфігурації латиноамериканської торгівлі і інвестицій. Ідеологічно президентство Буша було погано підготовлено до просування регіональної торгівлі; Буш залишив працювати Конгрес над двосторонніми угодами щодо вільної торгівлі з ключовими союзниками, такими як Колумбія і Панама [189]. Регіон ковзнув вниз порядку денного президента і економіка США стала замкнутою й менш життєздатною.

Засуджуючи соціальну політику і соціальні інвестиційні ініціативи, такі як Венесуельська програма місій і Banco del Sur, Сполучені Штати не запропонували ніяких значимих альтернатив розвитку. Адміністрація Буша зробила доступними невеликі суми для фінансування розвитку Латинської Америки через механізм Виклику Тисячоліття. Проте, програма проектується виключно для дуже бідних країн, тому тільки декілька держав в регіоні є прийнятними. Замість залучення розвитку північно-південних зв'язків, Буш просував ідею секьюритизації, військової захист з боку США [149].

«Війна з наркотиками» забезпечила розвиток парадигми безпеки в таких країнах як Колумбія, Перу і Болівія. Ця стратегія «призводила до зменшення поваги прав людини, а військові ресурси сприяли внутрішнім незгодам». Пошук шляхів закриття центральноамериканського наркокоридору до США мав тільки ефект переорієнтації наркоторгівлі через Венесуелу і Бразилію [177]. Ініціативи Буша були не в змозі скоротити обсяг незаконного наркотичного виробництва, у тому числі гашишу, героїну, амфетамінів в Андах, Центральній Америці і Мексиці.

Рішення тимчасово усунути збут зброї у Венесуелу у 2006 р. привело до того, що країна повернулася до російських і китайських постачань, диверсифікація придбання зброї відбулась також у Бразилії.

Отже, у Латинській Америці ми спостерігали сильну реакцію проти політики «просування демократії» з боку адміністрації Буша, особливо це стосується Венесуели, де грубе втручання призвело тільки до дискредитації опозиції Чавесу [148]. Адміністрація Буша не зробила також ніяких успіхів в

просуванні Демократичної Хартії Організації Американських Держав, оскільки її ототожнювали з американською ідеологією.

Висновки до Розділу 2.

Аналіз офіційно визначених у документах 2001-2009 рр. основних напрямів зовнішньої політики адміністрації Буша з точки зору ліберального інтернаціоналізму дозволив дійти наступних висновків.

По-перше, теза про те, що мир може бути щонайкраще забезпечений за рахунок поширення демократичних інститутів в усьому світі стала можливо найголовнішою для його адміністрації. Програма щодо поширення базових американських цінностей і демократизації Великого Близького Сходу призвела до військових операцій в Афганістані та Іраку. Для адміністрації Буша характерним було протиставлення Заходу так званій «вісі зла», й всі інші завдання підпорядковувались меті її розгрому будь-якими методами. Це суттєво звужувало для Вашингтону можливість маневру й в кінці кінців призвело до падіння міжнародного авторитету Дж. Буша – молодшого, а через це – й США в цілому. Буш – молодший залишив у спадок дуже напружені відносини з Іраном, що суттєво погіршились протягом 2000-х рр. й дуже часто закидалися йому різними критиками. В Латинській Америці також була сильна реакція проти «просування демократії» з боку США, особливо в Венесуелі. Адміністрація Буша не мала успіхів в просуванні своїх інтересів у Західній півкулі, оскільки майже все пов'язане з американською ідеологією сприймалось там негативно.

По-друге, теза про систему міжнародних організацій, яка б виконувала функції законодавчої влади, виконавчої й судової, при збереженні максимально можливої поваги до свободи й незалежності країн, зовсім не знайшла прихильності в команди Буша. Його зовнішньополітична стратегія, навпаки, полягала у тому, щоб США все менше рахувалися з універсальними правилами та глобальними інституціями. Опора на власні сили у зовнішній політиці США і свобода від зобов'язань на міжнародній арені стали основою

ЗП США. В цей час Штати виступили проти або вийшли з декількох міжнародних угод, які стосувалися обмеження озброєнь, екології і міжнародної карної відповідальності.

По-третє, прихильності до створення коаліцій законослухняних держав проти порушників міжнародного спокою, використання ООН і т. п. Буш не виявляв. Було заявлено, що США будуть поширювати свої демократичні цінності, найвагомішою з яких є мир, проте для збереження миру США потребують сучасну зброю, підготовлені війська та чітку стратегію, щоб протистояти загрозам ХХІ ст. Тобто ставка робилась на абсолютну першість у військово-технічній сфері, посилення ефективності ракетного захисту, розробці ядерних боєприпасів нового покоління, превентивних діяч у забезпеченні національної безпеки, у тому числі ставилась мета контролю над режимами, що підтримують терористів (Іран, Північна Корея, Ірак, Афганістан).

Таким чином, попри чисельні публікації, що пов'язують Буша з вільсоніанськими традиціями у зовнішній політиці й вірністю принципам ліберального інтернаціоналізму [126], наше дослідження цього не показало. На нашу думку, адміністрація США діяла більше у руслі політичного реалізму, але й його дотримувалась не в повній мірі. Відсутність чіткої стратегії у якійсь мірі й призвела до надто скромних успіхів Буша на міжнародній арені й до постійного росту критики навіть всередині Республіканської партії.

РОЗДІЛ 3.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АДМІНІСТРАЦІЇ БАРАКА ОБАМИ

3.1. Особливості «доктрини Обама»: очікування суспільства та ревізія пріоритетів зовнішньої політики США.

Після вкрай непопулярної адміністрації Буша від демократичного кандидата очікували перш за все відновлення довіри до США за кордоном, відновлення економіки, й переходу до нової пост-расової держави.

Феноменом новітньої історії США стала активна участь потенційних виборців ще на ранніх етапах передвиборчої гонки в США, їх очікування, що вплинули на формування першої програми Обама, та специфіка його особистості, яка відрізняє 44-ого президента від попередників. Отже, вважаємо за потрібне розглянути суб'єктивний фактор, що вплинув на вибори 2008 р. й потім на зовнішню політику США.

На думку американських дослідників Перла Форда, Текли Джонсон та Енджі Максвелл, «обрання Барака Хусейна Обама на посаду президента Сполучених Штатів стало справжньою віхою для нації, яка була з моменту її створення ослаблена расовими суперечками, й яка сьогодні час від часу використовує капіталізм та війни для експлуатації кольорових націй» [197, с. 462]. Промови Обама робили колосальне враження: такого оратора, на думку істориків, у країні не було із часів Лінкольна, навіть Кеннеді не мав подібний дарунок красномовства [68, с. 4].

Реєстрація чорношкірих виборців була вище, ніж в будь-якій іншій передвиборчій період з 1984 р. [197, с. 465]. Однак, придивляючись пильніше до картини виборів, розуміємо, що вона була складнішою ніж просто поділ виборців за расовою ознакою. За Барака Обаму проголосувало менше білих, ніж за Джона Маккейна (43 проти 55%), але він набрав більше «білих» голосів, ніж його попередники із числа кандидатів від Демократичної партії - Гір і Керрі. Обама одержав голоси 63% жителів

великих міст і 50% - у середніх містах; у малих містах і сільської місцевості він поступився суперникові (45 проти 53%). Інакше кажучи, велика перевага на користь Обами була лише в малозабезпечених, серед інших категорій населення різниця була незначною в порівнянні з колишніми виборами, так що майновий фактор для середнього класу й багатій верхівки не був визначальним у порівнянні з ідейними й культурними перевагами. А тут показово те, що серед виборців, що мають освіту вище коледжу (postgraduates), Обама перевершив суперника на цілих 18 пунктів [318, р. 169].

Підтвердилося припущення, що в американському суспільстві відбулося серйозне розмежування саме за культурним критерієм, що фактично утворилися «дві Америки». Одна - традиційна, менш освічена, але більш набожна, що має сильні упередження проти інтелектуального прошарку, що звичайно асоціюється з жителями Нової Англії й Каліфорнії; це «однопверхова Америка» фермерів і працюючих малих міст, тих людей, про яких Сара Пейлін з гордістю говорила, що це і є реальна, проамериканська Америка. І друга - модернізована, відкрита всьому новому Америка краще освічених людей. 4 листопада 2008 р. верх одержала більш політично важлива частина американського суспільства [68, с. 3].

Обама виграв через обіцянку змін, зокрема, обіцянку, що його адміністрація зможе припинити економічний спад й відновить довіру до Америки на світовому рівні. На думку американських дослідників, у США усе ще було й залишається багато переваг: найдужча у світі армія, потужна мережа союзників і партнерів, першість у наукових дослідженнях і технологічних розробках, краща система вищої освіти, лідерство в області інновацій і високотехнологічного виробництва. «Сполучені Штати залишаються демографічним «плавильним казаном», будинком для представників усіх основних націй і культур світу. У країні сприятлива демографічна ситуація - помірний і збалансований ріст населення. Можна також згадати про прозору політичну систему й надійну владу закону, яка

допомагає залучати закордонні інвестиції, а також багаті природні ресурси й корисні копалини, розвинене й енергійне громадянське суспільство й колосальний досвід світового лідерства» [50, с. 166].

Обама вважав, що можна й потрібно урізати бюджет на оборону й безпеку, але не настільки, щоб повністю розвалити силові відомства. Обама сприймався як «президент участі», який активно намагається поліпшити економіку: в середньому 60% населення схвалювали його у 2008 р. [318, с. 168].

Але все ж основним фактором, що забезпечив перемогу Обамі в президентській гонитві 2008 р. було ефективне використання технологій. Інновації включали в себе блоги, мікроблоги (особливо Twitter), сайти відео-трансляції, он-лайн-схрони документів, суспільний обмін файлами, та сайти соціальних мереж (у тому числі Facebook та MySpace). Команда Обами зрозуміла важливість веб-технологій та використала Інтернет для зв'язку, збору коштів та мобілізації виборців [197, с. 470]. Отже, перемога Обами була певною мірою результатом змін у технологіях 21 ст.

Обама виграв за допомогою того, що Стівен Шонорек назвав «політичний час». Джеймс Норман, який освітлював кампанію Обами з Європи, відмітив, що використання кандидатом від демократів комп'ютерних технологій було різке контрастним у порівнянні зі «страхом та параноєю» перед технологіями (прослуховування телефонних розмов й т. п.), що асоціювалися з колишнім президентом США Джорджем Бушем під час війни з терором. Більш того, кандидат від республіканців Джон Маккейн визнав у республіканських праймеріз, що був комп'ютерно неграмотним. В інтерв'ю з Деном Шомоном Маккейн сказав: «Я навчаюсь, щоби «бути он-лайн» та користуватися Інтернетом, й зроблю це вже скоро. Але я не очікую, що буду відмінним комунікатором». Низька самооцінка Маккейна дала Обамі явну перевагу, він позиціонував себе як президент технологій. До 1 травня 2008 р., ще до того, як Обама був затверджений від партії, він мав більше 800 000 друзів на Facebook, порівняно з 120 000 друзями Джона Маккейна та 150 000

Хілларі Клінтон. До кінця своєї кампанії, через соціальні мережі та сайти відео-обміну, Обама був забезпечений 13 мільйонами прибічників [197, с. 471-472].

Під час передвиборчої кампанії Обама одним з найгостріших пунктів критики була відсутність в Обами досвіду в сфері міжнародної політики. Хілларі Клінтон на праймеріз намагалася виставити кандидата як людину, неспроможну керувати в моменти міжнародного конфлікту. Від республіканців був висунутий сенатор Маккейн, саме тому, що люди вважали він володіє досвідом в цьому питанні. Він намагався охарактеризувати Обаму як людину, неготову до президентства, але йому не вдалося пересвідчити виборців [33, с. 173].

В цілях нейтралізації критиків, які стверджували, що Обамі не вистачає досвіду у зовнішній політиці, команда Обами зображувала його як людину, що здатна вирішити проблему зниження поваги до Америки як світового лідера. У червні 2008 р. Обама вирушив у Європу та на Близький Схід. Наприклад, 200 000 осіб зібралися, щоб почути його у Берліні [318, с. 134].

З того моменту, як Барак Обама обійняв посаду, світ пройшов через суттєві зміни. Завдяки засобам масової інформації Іран пережив те, що отримало назву «Революція за Твітером». Твітер ті Фейсбук були неодноразово згадані в зв'язку із подіями на Близькому Сході та у північній Африці. Люди використовували вищезгадані платформи для організації подій та «зустрічей». Беручи до уваги, що більшість режимів цього регіону не сприяли громадським організаціям, ІКТ стали єдиним можливим видом комунікації. Народ Судану проголосував за майбутнє. Народи Тунісу та Єгипту, як віртуально, так і реально, виходили на площі, аби бути почутими. Й інші країни Близького Сходу, такі як Бахрейн, пережили народні протести.

Чи вплинув на це «ефект Обама»? Американські дослідники Ефе Севін, Спенсер Кімбел та Мохаммед Халіль вважають, що так. На їхню думку, Сполучені Штати продемонстрували свою зростаючу прихильність до комунікаційних інструментів. У 2009 р. уряд США звернувся до Твітеру з

проханням відкласти заплановане серверне обслуговування, аби пересвідчитись, що активісти в Ірані мають доступ до цієї соціальної платформи. Того ж року представники Google, AT&T, Twitter були запрошені до Іраку міністерством закордонних справ цієї країни з метою вивчення як поточної так і майбутньої ролі технології в укріпленні демократії. Керівник Google та видатний діяч подій в Єгипті Ваель Гонім прямо заявив: «Якщо ви хочете лібералізувати уряд, дайте їм Інтернет» [322, с. 806].

В цій новій інформаційній екосистемі адміністрація Обама мала можливість заохочувати програми, які додають більшого значення людському фактору в створенні міцних відносин всередині глобального технологічного обрію. Певні зауваження Хілларі Клінтон у першій адміністрації Обама сигналізували про відхід від традиційних дипломатичних каналів в американських міжнародних справах. Окремі особистості та громадські групи розглядаються як актори міжнародних відносин. Нетрадиційна дипломатія, особливо громадська, розглядається як прийнятний метод для передачі меседжів безпосередньо цільовим аудиторіям. Дипломатія, в її історичному розумінні, посилається на міждержавні відносини. Громадська ж дипломатія направлена на те, щоб опустити такий діалог на рівень окремих особистостей. В цілому, можна стверджувати, що громадська дипломатія являє собою «спроби держави впливати на іноземну публіку». Більш того, ініціативи знизу дають нову можливість для зв'язку з іноземними аудиторіями. Стандартне визначення громадської дипломатії фокусується на досягненні державою іноземних громад, однак не уточнює, чи може недержавна організація, підприємство, корпорація, або окремі індивіди ініціювати те ж саме. Визначення «ініціатива знизу» включає в себе недержавних акторів як відправників меседжів. Беручи участь в ініціативах знизу і громадській дипломатії, адміністрація Обама отримала можливість створювати прямі мости спілкування з іноземною громадою [322, с. 807]. Громадська дипломатія заохочує недержавних акторів брати участь в процесі міжнародних відносин і обговорювати власне значення. Двостороння

комунікація повинна бути замінена комунікативним взаєморозумінням. Арена дипломатії стала соціальною платформою окремих індивідів для залучення в комунікативну діяльність.

Перемога Обама в цілому сприяла відновленню довіри до Америки. Обама повезло, що він прийшов до влади безпосередньо після Буша, що продемонстрував світу найгірший вигляд Америки. Особливо це стосується нещасливої війни в Іраку: не будь її, неоконсерватори могли б ще довгий час зберігати свій вплив. Роль США у світі в 2008 р. оцінювалася американськими політиками й ЗМІ вкрай песимістично, повторювався вислів про занепад впливу наддержави. Знаменита «*arrogance of power*», агресивна самовпевненість була вже не в моді, занадто дорого все це обійшлося. Але слабкість (натяки прихильників Маккейна, що Обама може бути «*too soft*») була неприпустима для нового президента [318, с. 147].

Обама швидко був випробуваний міжнародним конфліктом. Росія вторглася в Грузію під час першого року його повноважень; також йому кинули виклик і сомалійські пірати й Іран. Потім були революції в Єгипті, Лівії, криза в Греції, в той час як США потребували міжнародної стабільності й можливості звернути всю свою увагу на вирішення проблем економіки.

Президент США, при всіх його величезних повноваженнях, не є диктатором. Він залежить і від Конгресу, і від суспільної думки, і від своєї власної команди. Зовнішня політика Вашингтона не може бути справою рук однієї людини. В цьому сенсі важливою проблемою вважаємо характеристику першої команди Обама вже на посту президента США.

Ще під час виборної кампанії він створив досить сильну команду, вона називалася «Робоча група із проблем національної безпеки», яка допомогла готувати його промови, просвітила кандидата з деяких питань. Деякі з її учасників, наприклад Річард Холбрук, увійшли в президентську команду Обама [68, с. 10]. Частина стала негласними радниками. Обама проявив політичну мужність та чималу впевненість у собі, щоб запросити таких людей. У неї входили не тільки Хілларі Клінтон, а й дуже сильний радник з

національної безпеки Джим Джоунс. При Буші збалансованість прийняття рішень, міжвідомча координація сильно розхиталися. Обама більше прислухався до радників, до керівників окремих відомств. Що стосується Держдепартаменту, то Хілларі Клінтон відразу зажадала більше грошей на діяльність й намагалася проявити себе як сильний керівник [7].

Коли Обама починав свою кампанію, він спирався на угруповання, пов'язане з Кеннеді й Клінтонами. Він поставив рекорд, завершивши формування кабінету за 27 днів. Формуючи свій кабінет, Обама дуже точно робив свої призначення, чим вигідно відрізнявся від Клінтона. Умовою для прийняття в команду Білла Клінтона в 1992 р. була відсутність досвіду в роботі адміністрації Картера. На відміну від нього Обама набирав усіх, хто йому був потрібний [7].

Набрана Обамою перша команда складалася в основному з колишніх відомих політиків і економістів. Однак, Гейтс був міністром оборони при Буші, але ніколи не був неоконсерватором, а його компетентність ніким не оскаржувалася. Коли Обамі стали дорікати, говорячи: «Це ж усе колишні люди, звідки ж прийдуть обіцяні зміни?», він без зайвої скромності, але з гідністю відповів: «Зміни прийдуть від мене» [68, с. 3]. Це показує його впевненість у власних силах, розуміння ключової ролі президента. Адже, набираючи команду, Обама прекрасно розумів, скількох людей із числа, що голосували за нього, він розчарує, але не побоявся піти на це. Справжній лідер не йде слідом за настроями суспільства, хоча й ураховує їх - він веде суспільство за собою[251].

Після того, як Обама пройшов у Сенат, він опублікував книжку, у якій описав стиль своєї передвиборної кампанії; ознайомившись із нею, можна проаналізувати спосіб його мислення. Обама прекрасно розумів, що Сполучені Штати – це дуже сильно фрагментоване суспільство й консолідувати його не просто. Його особистий талант проявився у тому, що йому вдавалося знаходити компромісні варіанти; пропонуючи їх суспільству, він залучав симпатії різних етнічних, соціальних і релігійних груп. Обама у

силу таких його якостей як гнучкість, уміння знаходити компромісно-консенсусні варіанти, формулювати пропозиції міг би стати дипломатом. Але як зазначають деякі дослідники, найсерйознішою проблемою в комунікаційному стилі президента, як скоро стало ясно, виявилася його звичка давати коментарі ще до того, як він перевірить всю інформацію [322, с. 808].

Ставши президентом, Обама зосередив навколо себе осіб, які виступали за проведення м'якої зовнішньої політики, скорочення військового бюджету і обмеження американської військової присутності на Близькому Сході.

Вже під час свого першого президентського терміну він відмовився від ключової догми адміністрації Дж. Буша – мол., відповідно до якої США здатні зберегти глобальне лідерство за допомогою переважаючої військової потуги. Отже, ревізія зовнішньополітичних пріоритетів перш за все була відчутна в тому, що Обама взяв курс на згортання американської військової присутності в Іраку і поступове виведення військ США з Афганістану.

До числа головних міжнародних завдань, поставлених перед Обамою у період його першого терміну, можна віднести: 1) поновлення довіри і провідної ролі США у глобальних міжнародних блоках і альянсах; 2) диверсифікація інструментарію зовнішньополітичного впливу США у світі; 3) досягнення взаєморозуміння з громадськістю і ЗМІ в світовому масштабі; 4) економічні проекти регіональної інтеграції за сценарієм США; 5) пріоритет на інноваційний розвиток в енергетиці та екології [35].

20 січня 2013 р., після легкої перемоги над республіканським кандидатом Піттом Ромні, президент Барак Обама приніс присягу на другий термін у Білому домі. Обама був змушений заповнити кілька позицій у кабінеті після того, як головні радники вибули з адміністрації після першого строку. Серед найвідоміших відставок були держсекретар Хілларі Клінтон, міністр оборони Леон Е. Панетта та міністр фінансів Тімоті Гейтнер.

Цілями зовнішньополітичної стратегії Б. Обама на початку другого терміну перебування при владі були заявлені: 1) європейський напрямок, 2) економічна інтеграція з АТР, 3) північнокорейська і іранська ядерні програми, 4) близькосхідне врегулювання, 5) посилення і нарощування військового потенціалу у співпраці з військовими союзниками США за кордоном, стабілізація в Іраку та Афганістані, вироблення ефективного формату взаємодії з Пакистаном [35].

Серед тих, хто зіграв найбільшу роль у розвитку ідей Барака Обама на другому терміні, були Джон Керрі, Саманта Пауер, Бен Роудс, Сьюзен Райс, що разом з президентом ставили на меті перегляд традиційного підходу до зовнішньої політики. У своїх підходах вони спиралися на спадщину лібералів ХХ століття, серед яких особливу дань віддавали політиці Ліндона Джонсона й оперували перш за все такими поняттями як «зміни», «прогрес», «свобода», «надія».

У своїй другій інаугураційній промові Обама майже не торкався проблем зовнішньої політики, віддавши перевагу внутрішній, саме тим точкам, що не роз'єднували партії, а навпаки могли послугувати містком для налагодження співпраці з республіканцями. У результаті, на думку «Економіста», відразу стало ясно, що Обама не планував приділяти багато уваги зовнішній політиці. За це його почали критикувати зі всіх сторін, акцентуючись на тому, що президент забув про важливість завдання підтримувати глобальне американське лідерство [307].

Але в жовтні 2013 р. почалася криза президентства Обама й навіть особи, найбільш лояльні до адміністрації, вважали, що весь другий строк підірвала програма «Обамакеа» (Obamacare). Саме вона сприяла як ніколи гострому протистоянню президента й Конгресу, який переніс своє «ні» й на інші питання, важливі для президента. Обама підкреслював: «Вони були невдоволені у будь-якому разі. Якщо я починав операцію, вони казали: це безвідповідально. Якщо я утримувався, вони казали: він слабкий».

Республіканці розіграли навіть теорію змови, за якою Обама протягом

другого строку підпільно готувався до порушення Конституції США й висунення своєї кандидатури на третій строк. Коли ж стало ясно, що він не буде боротися за крісло втретє, республіканці поставили йому у провину підтримку Хіллари Клінтон, хоча така практика в США є абсолютно звичною. На першому терміні не було ніякого гучного скандалу, тоді як заплутана ситуація з електронною поштою Хіллари Клінтон погано впливала на оцінку адміністрації протягом всього другого строку. Так чи інакше, поразка Клінтон у 2016 р. парадоксальним чином пов'язана із негативною оцінкою виборцями саме другого строку Обама; події першого, більш вдалого, строку громадяни вже встигли забути.

Сьогодні трудно правильно оцінити другий строк Обама на фоні того, що робить Трамп, експерти навіть висловлюють думку, що на фоні Трампа будь-хто у Білому Домі виглядає краще, аніж насправді. Не на руку Обамі зіграло й відкрите презирство, з яким він реагував на висунення Трампа претендентом на його крісло. Демократи не змогли довести, що саме вони є захисниками простих людей, а Трампу допомогла підтримка «одноетажної Америки». Для неї було найважливішим те, що десятиліття незаконної імміграції змінило динаміку робочої сили; безкінечні обіцянки поліпшення умови освіти не здійснилися; все більш наївно виглядала традиційна американська мрія про працю, що добре оплачується, про шлюб та дітей. Мільйони американців, які голосували за демократів у минулому, почували себе забутими [184. с. 34].

Республіканці пояснювали провал Обама тим, що в нього була дипломатична стратегія, але не було військової стратегії. На відміну від його супротивників у Сирії, що й мало катастрофічні наслідки. Обама був не в змозі зробити те, що обіцяв. Як відмічала республіканська преса, в цілому у зовнішній політиці «корона Обама з'явилася надто важкою для нього» [245]. Він привернув національну увагу своїм красномовством, але протягом восьми років не приніс справді нових ідей, які б на кінець виправдали його підвищене почуття власної винятковості.

На погляд критиків другої адміністрації Обами, він забув цінність таких понять як «стримування, рівновага сил, лояльність». Він не зміг оцінити хто є другом, а хто ні США. На думку республіканців, Єгипет, Йорданія, країни Персидського заливу є все-таки дружніми; Іран, ісламістська Туреччина та Брати-Мусульмани - ні. Ізраїль - сильний союзник; Велика Британія та Франція - старі партнери; Куба та Нікарагуа – старі супротивники. Але коли й дружба й ворожість не мають ніякого значення, й немає ніякої винагороди за дружбу, й ніякої небезпеки бути нашим ворогом, тоді ми будемо мати багато ворогів й дуже мало друзів [220].

Опитування щодо оцінки діяльності президента показало, що у 2014 р. він мав 40% підтримки, в 2015 р. 45%, а в 2016 р. майже 53% оцінили його позитивно. Водночас біля 2/3 населення вважали, що країна йде неправильним курсом, що президент не дотримується належним чином завдань захисту національної вигоди [269].

При цьому відносини з конгресом у 2016 р. ще погіршились й у вересні вперше обидві партії виступили разом проти президентського вето на закон 97-1. Промова Обами в Університеті Ратгерс, де він заявив, що «в усіх смислах Америка стала краще й світ став краще, аніж це було 50 років тому чи 30 років тому, чи навіть 8 років тому», викликала шалену реакцію не тільки республіканців, але й демократів [205].

Один з найвпливовіших у США представників «четвертої влади» Кріс Сайлліза з «Вашингтон Пост» кожного грудня обирає найбільшого політичного лузера. У 2013 р. вибором Сайллізи став Обама за скандали у Агентстві нацбезпеки та питання до адміністрації після нападу на американців в Бенгазі. У 2014 р. вибором Сайллізи був знову Обама: загроза з боку ІДІЛ стала більш ясною, залучення Росії в українську кризу зросло. У 2016 р. Сайлліза дійшов висновку: Обама остаточно програв своє президентство, тому що люди обрали Трампа: «Будь-яка нація, яка задоволена статус-кво, яка почуває себе багатою, безпечною, зі забезпеченим майбутнім, нізащо не захоче грати у небезпечну гру з Дональдом Трампом!»

[313].

Ще один забутий більшістю аналітиків, але дуже важливий наслідок президентства Обами – це те, що він успішно боровся за розширення президентських прерогатив. При Обамі була узаконена дуже небезпечна й по суті антиконституційна теорія, що бездіяльність Конгресу є законним джерелом президентської влади. Він пояснював необхідність цього тим, що Конгрес працює неефективно й це заважає йому ефективно боротися перш за все з тероризмом. Але тепер міцніші, аніж ті, що Обама унаслідував від Буша, й тим більш небезпечні прерогативи президента (свого роду імперське президентство), перейшли до Трампа, людини, яка не дуже чітко усвідомлює межі своєї нової посади. Юрист Уільям П. Маршалл (Університет Північної Кароліни) зауважив, що тепер «не так легко буде повернути у пляшку джінна однобічної виконавчої дії» [313].

Не зважаючи на всі труднощі оцінки Барака Обами як президента, сьогодні можна виділити головні інновації, які він приніс у Білий дім.

Формулюючи свою «доктрину», Обама підійшов до реформування зовнішньополітичного курсу США шляхом комбінованого застосування сили, санкцій та заохочення, того що називається «м'якою силою». Головним принципом «м'якої сили» була відмінність у інструментарії побудови нової зовнішньої політики США. Ставши президентом, Обама відмовився від ключового принципу адміністрації Дж. Буша – мол., що Сполучені Штати здатні перебудувати світ власними силами за допомогою переважаючої військової потужності. Обама віддав перевагу дипломатії та діалогу, визнаючи їх найважливішими важелями посилення американського впливу і поліпшення міжнародного іміджу США. Політика Б. Обами була спрямована на пошук «спільної основи», «загальних пріоритетів», «зближення» і «посилення взаєморозуміння» всіх без винятку акторів сучасних міжнародних відносин.

Підсумовуючи особливості ідейної бази зовнішньої політики Барака Обами, слід відмітити спроби обох команд президента більше за

попередників використовувати інструменти громадської дипломатії та багатостороннього підходу. Тому зовнішньополітичні пріоритети США за Обама відрізнялися від періоду правління Буша - молодшого. Нова стратегія глобального лідерства, вважали демократи, може бути реалізована шляхом збереження провідних позицій США в основних міжнародних інститутах (ООН, МВФ, СОТ, НАТО), керівництва регіональними процесами та організації двосторонніх зв'язків з провідними державами світу, що не входять до воєнно-політичних союзів під егідою США – Китаєм, Індією та Росією. Отже, серед головних змін за доби Обама треба виділити підкреслено більшу увагу до міжнародного співробітництва в рамках таких організацій як ООН та фінансові установи. Інша річ, чи вдалося реалізувати команді Обама окреслену програму.

3.2. США в міжнародних організаціях (ООН, МВФ, ВБ, ВТО).

ООН була й залишається важливим інструментом зовнішньої політики США з точки зору будь-якої школи міжнародних відносин. Реалісти роблять наголос, що ООН завжди буде схильною дослухатися до США, тому що вона не в силах забезпечувати міжнародний мир та безпеку в конфронтації з США. Саме наймогутніші члени ООН визначають значимість організації, а не наднаціональна бюрократія, неурядові організації чи впливові особи. Будь-які спроби трансформувати існуючу міжнародну систему в більш ефективну форму багатостороннього співробітництва неможливі без США, які мають неперевершену військову та економічну вагу, а також свободу дій на міжнародній арені. Для всіх учасників переговорного процесу на краще, що єдина наддержава сьогодні є демократичною; це впливає на можливість підтримання політичного балансу в світі.

З точки зору ліберальних інтернаціоналістів існує три головних переваги для США організації міжнародного співробітництва в рамках ООН: розподіл витрат, ефективність та «репутація».

По-перше, США дешевше розподіляти накладні витрати та вартість глобального управління, аніж оплачувати його самостійно. Більша частка доларів, отриманих від платників податків, які витрачаються в рамках ООН та інших міжнародних інституцій, використовуються в три рази ефективніше. Підтримка миру Об'єднаними Націями є набагато дешевшою, аніж перебазування збройних сил США, та зберігає життя американським солдатам. Миротворчі місії ООН (чисельність деяких може складати кілька сотень тисяч солдатів) на сучасному етапі представляють собою колективні ЗС, другі за обсягом (перші – США), в найбільш конфліктогенних місцях; там, де США мають життєво важливі інтереси, але не хочуть посилати свої власні війська. Схожий коефіцієнт можна знайти у програмах допомоги біженцям, в охороні здоров'я, продовольчій допомозі й боротьбі із захворюваннями [34, с. 165].

По-друге, глобальні зусилля в боротьбі з бідністю й досягнення Цілей розвитку тисячоліття ООН потребують масових та індивідуальних зусиль, а також функціонування ефективних глобальних норм та інституцій. Також невідкладність вирішення проблеми глобальних змін клімату потребує глобальних зусиль ще небаченої дипломатичної та економічної кооперації [122, с. 45].

По-третє, коли все вказує на те, що глобальна підтримка дій США є вкрай низькою, поліпшення відносин США з іншими членами міжнародних організацій внесе суттєвий вклад в поліпшення статусу країни на світовій арені [212, с. 91].

Ще за Буша США почали конкретні шаги, щоб надати другий подих співробітництву між США та ООН, й щоб прискорити процес реформування ООН. У 2007 р. Генеральна Асамблея підтримала американську ініціативу щодо вдосконалення фінансового контролю й систем інформаційних технологій ООН, також були створені нові механізми контролю над фінансами та порушенням моральних принципів організації. Крім того, в 2007 та 2008 рр. ООН створила Центральний фонд реагування на надзвичайні

ситуації, Комісію ООН зі світо-будівництва та Демократичний фонд для фінансового забезпечення більше 100 проектів на підтримку будівництва громадянських суспільств та демократії по всьому світу. Стара Комісія з прав людини була розпущена й замінена новою Радою з прав людини. США також просували план модернізації сфер співробітництва ООН в п'яти країнах, які були обрані для експерименту щодо можливості зберегти сотні мільйонів доларів й поліпшити результати діяльності організації. На жаль, спроби проведення деяких амбіційних реформ, особливо зміни в бюджетній системі й системі персоналу, виявилися замороженими [212, с. 92].

В цілому, якщо порівняти ситуацію 2003 р., коли США нагтовхнулися на незгоду членів Ради Безпеки ООН щодо вторгнення в Ірак, то наступні роки виявились більш сприятливими для розвитку співробітництва й вироблення спільної позиції щодо Сирії (вивід її військ з Лівану), щодо вводу миротворчого контингенту в Дарфур, навіть щодо затвердження американського окупаційного режиму в Іраку.

Тим не менш, США було недостатньо цього, вони намагались далі йти шляхом реформування РБ ООН, чи щонайменш змін у процесі переговорів в ООН. Але будь-який проект реформ, що виробляла Генеральна Асамблея був пов'язаний зі збільшенням кількості членів РБ ООН, а це мало б наслідком деяке обезцінювання голосу США й, на думку США, ще посилювало б неієздатність Ради. Таким чином, навіть поліпшені за Обама відносини між США та ООН продовжували бути неповноцінними через недостатню активність та прозорість намірів Сполучених Штатів в їх діяльності в організації.

По-перше, США не хотіли, але залишались основним фінансовим спонсором ООН, хоча при Обамі ситуація виглядала краще порівняно з періодом наприкінці 1990-х рр., коли США мали заборгованість більше ніж 1 млрд. дол. в ООН. У 2008-2013 рр. США мали заборгованість на рівні 770 млн. дол. структурного боргу в ООН. США віднеслися несхвально до розширення бюджету ООН 2010-2012 рр., особливо тому, що він містив

статтю витрат у 7 млн. дол. на Конференцію проти расизму, яка розглядалась США як анти-ізраїльська, але в кінці кінців, вони прийняли нові фінансові умови.

По-друге, США надавали невеличку підтримку структурам миротворчої діяльності ООН. За рішенням РБ ООН миротворча діяльність організації досягла рекордних розмірів в останні роки. Департамент з миротворчих операцій (ДМО) було розширено, але він страждав через недостатність робочої сили й нових механізмів, які б забезпечували гнучкість та розміщення місій, таких як у Дарфурі. США зазвичай не надавали війська для миротворчих місій ООН, але вони могли допомагати розширити діяльність ДМО у систематизації управлінських структур в Нью-Йорку чи в інформаційному та доктринальному розвитку.

По-третє, підтримка Сполученими Штатами зусиль ООН щодо боротьби з кліматичними змінами була недостатньою. Ще в 1992 р. Сенат США ратифікував базовий договір щодо клімату (Рамкова угода щодо боротьби зі змінами клімату) та було проведено переговори для першої фази імплементації (Киотський протокол 1997 р.). Але за останні 10 років відбулось замало змін, тоді як глобальний ринок вуглеводу виріс, й все більше американських компаній вимагали рішучості від уряду й передбачуваності на перспективу для економіки, пов'язаної з ринком вуглеводу [212, с. 93].

Протягом другого терміну перебування Обама в Білому домі співробітництво з ООН випало з порядку денного американської адміністрації. Криза була насамперед пов'язана з питаннями щодо Ізраїлю та України, де США не знайшли достатньої сили та аргументації у відстоюванні своїх поглядів; це стосується й крутого повороту в політиці Обама щодо Палестинської держави, й питання про санкції проти РФ. Санкції в свою чергу вплинули на позиції РФ в ООН, що зробило неможливим просування американської ідеї щодо реформи Ради Безпеки ООН. Росія заявила, що

ніколи не підтримає дії, направлені на зменшення ролі Радбезу в структурі ООН.

Реформування Ради Безпеки ООН та розширення чисельності її постійних членів залежить від позиції всіх її постійних членів, оскільки із сучасних п'яти членів тільки двоє є представниками європейських країн, союзників США. За прогнозом директора Німецького фонду науки і політики, реформа швидко не відбудеться. Однак, якщо Рада Безпеки діятиме неефективно, то НАТО може обійтися і без її санкцій. Проте К. Бертрам підкреслював важливість і Ради Безпеки, і взагалі ООН: «Це унікальна структура, яку не можна скасувати або знищити. Поки немає світового уряду, ООН відіграватиме свою роль» [71].

Також дуже важливим чинником вважаємо те, що Обама все далі розходився із традиційними партнерами США, практично повертаючись до політики унілатералізму Буша, хоча у своїх виступах він продовжував підкреслювати важливість багатостороннього діалогу.

Щодо інших важливих багатосторонніх інституцій – МВФ та ВБ, – то протягом останнього десятиліття США відіграли значну роль у просуванні реформ цих організацій. Причинами були кілька фінансових криз 1990-х рр., які зачепили Мексику, Східну Азію, Росію, Аргентину та Туреччину. Але спірним є питання, чи можуть ці організації грати центральну роль в управлінні глобальною економікою. Протягом пост-біполярного періоду вони отримали серйозні нові виклики.

Відповісти на ці виклики було б можливо, тільки якщо Виконавча рада, яка відповідає за більшість рішень, у тому числі з приводу необхідності реформування МВФ, буде працювати консенсусно. Але директорів призначають США, Японія, ФРН, Франція, Велика Британія, Китай, Росія та Саудівська Аравія. Суперечності між цими країнами не дозволили реалізувати програму Обама щодо МВФ. США змогли досягнути компромісу тільки зі своїми європейськими союзниками. Тут варто пам'ятати, що якщо

американський президент номінує голову ВБ, то очільником МВФ традиційно є європеєць.

Ідея реформування охоплює майже кожний аспект діяльності Фонду, починаючи з його функції контролю до ролі кредитора, та до його рекомендацій та інших повноважень. США проявили хист щодо збільшення транспарентності та відповідальності МВФ. Крім того, Вашингтон ініціював створення Форуму фінансової стабільності з метою розвитку обміну інформацією серед членів МВФ.

Однак, найважливішою й невідкладною проблемою, з якою стикалася міжнародна монетарна система та МВФ, став дисбаланс головних національних економік та обміну валют. Глобальний дефіцит з поточних операцій США був величезним (перевищував 3% ВВП протягом останнього десятиліття). Китайський же профіцит з поточних операцій виріс приблизно до 6% ВВП, серед інших азіатських країн - Японії, Південної Кореї, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру та Малайзії - також існував достатній глобальний профіцит, який дорівнював глобальному дефіциту США [212, с. 94].

Дефіцит з поточних операцій вів до виникнення сильного тиску на користь захисту торгівлі (особливо щодо Китаю), як й до великих фінансових ризиків. Завдання, що було не вирішено при Обамі й залишилося на майбутнє: США повинні намагатися позбутися дисбалансів шляхом збільшення розмірів національних заощаджень, таким чином, вони не будуть більше покладатися на вливання іноземного капіталу в їхню економіку. Іншим елементом глобального коректування буде подальше зниження валютного курсу долара, як мінімум на 20% від середніх показників торгівлі щодо курсу валют основних торгівельних партнерів США. Протягом десятиліття вартість долара вже зменшилася щодо таких валют як євро, фунт стерлінга, швейцарський франк, канадський долар та австралійський долар. Наступною фазою зниження вартості долара буде його зниження щодо валют країн Східної Азії, в яких є найбільший профіцит та темпи розвитку в світі. Китай є ключовим гравцем. Його профіцит на 2013 р. був найбільшим серед

азіатських економік. Необхідність в оцінці азіатських валют стала вкрай важливою з точки зору США [212, с. 94].

Ряд факторів внесли свій вклад у розвиток альтернативних механізмів здійснення певних функцій МВФ. Вони можуть бути поділені на три групи: надзір, надання позик та технічна допомога. Найважливішим фактором було різке збільшення фінансових ринків, особливо ринку облігацій, яке, в свою чергу, привело до розширення тих інститутів, які здійснюють моніторингову функцію та довгостроковий надзір за ринками (рейтингових агентств, інших приватних чи державних інститутів, які визначають фінансові умови). Другим фактором є однаково значне розширення регіонального співробітництва та інтеграції. Третій фактор – це сучасні технології комунікації, які привели до збільшення в обсягах, доступності та швидкості доставки інформації, що допомагає здійснювати надзір неофіціальним акторам [42, с. 10].

Треба однак зазначити, що МВФ втратив свої позиції головного світового кредитора та страждав від незгоди між бажаннями та повноваженнями. Потреба в його ресурсах поступово падала, попри ріст обсягу кредитів МВФ протягом глобальної фінансової кризи 2007-2008 рр. У нульові роки Таїланд, Росія, Аргентина, Бразилія навіть раніше строку виплатили свої мільярдні борги МВФ. Пакистан, Україна, Сербія водночас оголосили намір ослабити свою залежність від Фонду. В 2007 р. тільки 6 країн мали угоду щодо права використання кредиту МВФ - це найменша кількість з 1975 р. Обсяг кредитів, наданих у 2008 р., виріс, але тільки завдяки одній країні: Туреччині, якій було надано кредит в 10 млрд. дол. [212, с. 101].

МВФ намагався відновити своє місце глобального регулятора дисбалансів. Він підштовхував США до скорочення їх зовнішнього дефіциту; європейців – до імплементації структурних реформ для збільшення темпів росту внутрішніх потреб їхніх економік, подолання наслідків зниження їх торговельного профіциту - супутника зниження американського дефіциту.

Однак, сам по собі Фонд міг зробити дуже мало для досягнення політичних змін, а без цього неможливо вирішувати глобальні економічні проблеми.

Якщо першою функцією МВФ є підтримка макроекономічної стабільності, то його другою функцією є підтримка ВБ та забезпечення економічного розвитку [212, с. 104].

Всесвітній Банк (включає МБРР, Міжнародну асоціацію розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Багатостороннє агентство з забезпечення інвестицій та Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних конфліктів) досягає мети через надання позик, досліджень та економічних аналітичних рапортів, а також консультацій щодо економічної політики та власне технічної допомоги. ВБ - це велика організація, в роботу якої залучено 10 000 професіоналів у сфері розвитку (економістів, фінансових аналітиків, антропологів, викладачів, науковців, інженерів та інших) з більш ніж 150 країн. Три чверті з них працюють у штаб-квартирі в Вашингтоні, інші в «державних відділеннях» Банку [54].

Під тиском США й в тандемі з МВФ в нульові роки Банк почав приділяти більше уваги своїй ролі щодо впровадження «хорошого управління» в країнах, що розвиваються. Ключовими елементами «хорошого управління» є підзвітність, прозорість, боротьба з корупцією, легальні/юридичні структури, які надають можливість ефективному функціонуванню.

П'ять важливих факторів дали новий поштовх питанню щодо «хорошого управління». По-перше, проблема відповідальності за провали початку 1980-х рр., особливо програм структурного регулювання. По-друге, визнання провалу адміністративно-командних систем та виникнення консенсусу в рамках Всесвітнього Банку щодо стратегій розвитку, орієнтованих на експорт. По-третє, ріст рухів на підтримку демократії в країнах Африки. По-четверте, ріст тривоги щодо тотальної корупції та її впливу на ресурси країн, що розвиваються. По-п'яте, феноменальні темпи глобалізації призвели до необхідності для держав пояснювати світу умови, в

яких вони здійснюють внутрішню політику та економічне управління [59, с. 29].

Отже, тепер існує консенсус, за яким «хороше управління» повинно стати основою ефективного функціонування держави (створення політичної та правової основи, яка, в свою чергу, створює умови для об'єктивного економічного росту), приватного сектору (робочі місця й прибуток) та громадянського суспільства (соціальний капітал, соціальне єднання та стабільність) - трьох чинників, необхідних для забезпечення стійкого розвитку [212, с. 105].

Але найбільші проблеми, з якими стикнулися США та фінансові організації, виявилися у сфері торгівлі. За останні 50 років розвинуті держави сприяли появі міжнародних умов для розширення торгівлі, хоча нетарифні бар'єри та субсидії стали грати помітну роль з 1970-х рр. Недавно країни, що розвиваються, також стали залучатися до процесів лібералізації торгівлі.

Заміна ГАТТ на ВТО у 1995 р. в цілому укріпила основи вільної торгівлі, тому що з'явився новий важливий механізм врегулювання спірних питань. Остання світова криза, однак, показала: держави порушують правила ВТО, але знають, що за той час, коли спір буде вирішуватися, вони виграють час для своїх об'єктів. Потенційна ворожість, викликана такими спорами, також продукувала ризик підриву функціонування всієї системи, хоча ВТО залишила право вводу санкцій за переможцем. Отже, напружені переговори продовжували підривати систему ВТО. Міжнародний порядок денний щодо торгівлі вийшов за рамки відкриття торгівлі світовому інтегрованому ринку шляхом зближення та координації національних економік. США виступили за лібералізацію сфери послуг, торгівлі та інвестицій. Тим не менш, протидія була досить успішною. Наприклад, на переговорах ВТО в 2008 р. (Доха), Катар був заблокований з питання торгівлі сільськогосподарською продукцією й не зміг домогтись ніякого консенсусу [212, с. 107].

Переговори в рамках ВТО були в стані стагнації, тому стали виникати регіональні торгові угоди (РТУ). РТУ зазвичай обмежують переваги

лібералізації для учасників. До 2008 р. ВТО була повідомлена більш ніж про 400 РТУ. За директивами ВТО, РТУ повинні поліпшувати умови торгівлі між країнами-учасниками, а не створювати нові бар'єри іншим членам ВТО [87, с. 30]. Однак, проблемою для ВТО було те, що завдяки РТУ країни все менше бажають витратити час та зусилля на багатосторонні переговори. Проблемою також були торгові угоди з різними стандартами.

Для США найбільшими викликами в рамках ВТО стали проблеми з ЄС, що охопили все останнє десятиріччя, та торгові суперечки з Китаєм, де, навпаки, ЄС виступав союзником Сполучених Штатів. Так чи інакше стало очевидним, що країни Європейського Союзу займають дедалі більш незалежну від США позицію як в рамках багатосторонніх організацій, так й на міжнародній арені в цілому.

Підводячи підсумок, можна зазначити, спираючись на аналіз, який провів Мартін Гріффітс, що труднощі сучасної економічної глобалізації були пов'язані з її асиметричністю (в рамках лібералізації торгівлі) й фрагментованістю (це особливо помітно після провалу спроби лібералізувати глобальний ринок трудових ресурсів). Наслідком став нерівномірний розподіл переваг глобалізації та ріст глобальної нерівності у розподілі доходів. Невиграшні позиції країн, що розвиваються, вели до збільшення протестів. Слабкість інститутів також стала одним з головних джерел проблем [212, с. 110].

Отже, команда Обама стикнулася з об'єктивними перепонами на шляху до більш справедливого світового порядку. Адже інститути глобального управління існували, але були непристосовані для керування інтегрованою економічною системою. Існував глобальний ринок, але не було достатньої кількості інститутів, щоб ним управляти. Інститути не виконували в належній мірі представницьку функцію, не всі народи мали в повній мірі право голосу в них, й вони не відповідали ідеалам демократії. Більш того, в структурі глобального управління зберігалася більше недоліків, аніж здобутків. Наприклад, програми іноземної допомоги, традиційно так широко

використовувані США, потребували заміни на схеми, які будуть більш вигідними для бідніших країн. До кінця свого строку адміністрація Обама з цим завданням не впоралася; адміністрація застрягла на вирішенні завдань, які потребували негайної відповіді й так і не дійшла до тих завдань, що в 2009 р. проголошувались як фундаментальні та інноваційні. Отже, «доктрина Обама» в тій частині, що стосується міжнародної участі та багатосторонніх інструментів, може вважатись проваленою.

3.3. Великий Близький Схід у зовнішній політиці США в 2009-2017 рр.

Питома вага країн третього світу на планеті неухильно росте, тому всі команди Обама приділяли йому особливу увагу. Те, що Обама все-таки переміг, було сприйнято більшістю країн Азії, Африки та Латинської Америки як зовсім несподіване свідчення того, що Америка все-таки може мінятися.

Напередодні виборів 2008 р. з'явилася книга Аз-Завахірі, другої людини після Усами бен Ладена, який фактично керував Аль-Каїдою. Завахірі у свій час відсидів у єгипетській в'язниці за зв'язок з організацією, яка вбила Анвара Садата в 1981 р. У своїй книзі «Лицарі під прапором пророка» Аз-Завахірі писав про тих людей, які зробили атаки 11 вересня в Нью-Йорку й Вашингтоні. Він і інші діячі Аль-Каїди назвали цю атаку «Операцією Манхеттен», для них вона - головна в цілій серії акцій, що має назву «істішхад» («операція самопожертви»). Для таких людей день 4 листопада 2008 р. став чорним днем. Як писав напередодні виборів американський публіцист Ніколас Крістоф, «афро-американський президент, що має діда-мусульманина й схильний наводити мости, а не підривати їх, привів би в сказ діячів Аль-Каїди, смертників, що займаються вербуванням». А вчений з Фонду Карнегі Карім Саджадпур зауважив: «Обама просто не вписується в рамки розповсюдженого радикальними ісламістами іміджу

расистської кровожерливої Америки, яка гнобить мусульман по усьому світу» [68, с. 6].

Приносячи присягу в січні 2009 р., Обама вже мав чітке уявлення про свою роль в зовнішній політиці. Він мав намір змінити імідж Америки за рубежем – насамперед у мусульманському світі, завершити війни в Афганістані й Іраку, простягнути руку Ірану, перезавантажити відносини з Росією й спробувати зробити крок до звільнення миру від ядерної зброї. Він також збирався налагодити співробітництво з Китаєм щодо регіонального й світового порядку денного й стати миротворцем на Близькому Сході. Обама, за його словами, замахнувся на те, щоб змінити хід історії в напрямку справедливості, миру й стабільності [49, с. 147].

При цьому Обама правильно оцінював роль ісламістської терористичної погрози, завжди виражав намір боротися з тероризмом, але не ухвалював концепцію Буша щодо «глобальної війни з терором», й тим більш послідовно виступав проти використання ярлику «ісламський тероризм», який віддаляв США від всіх можливих союзників на Великому Близькому Сході (ВБС). Замість цього він спробував покласти кінець довготривалим війнам в Іраку й Афганістані, зосередивши увагу на тому, щоб атакувати бойовиків Аль-Каїди в Афганістані, Пакистані й інших місцях, і повністю усунути погрозу, що виходить від цієї організації для Сполучених Штатів.

Афганістан на момент складення першої адміністрації Обама розглядався як найбільший «головний біль» у зовнішній політиці. Не допустити повернення до влади талібів було їх першочерговим завданням. У цьому Обама підтримувало все американське суспільство, що не забуло 11 вересня 2001 р.

1 жовтня 2009 р. командувач силами союзників у Афганістані Стенлі Маккрістал визнав, що для США війна може закінчитися поразкою. Раніше на стіл американського президента лягла підписана Маккрісталом доповідь, у якій давалася оцінка того, що відбувається, і пропонувалися заходи, здатні

привести союзників до успішного завершення операції «Непохитна свобода» [94, с. 205].

1 грудня 2009 р. у Вест-Пойнті, Б.Обама звернувся до американської нації із закликом виграти «війну необхідності» в Афганістані. Необхідно зауважити, що, сповідуючи таку політику щодо Афганістану, Обама наражався на ізоляцію серед своєї адміністрації. Віце-президент Джо Байден був категорично проти й створив «антивоєнний фронт». Прибічники Байдена посідали чимало ключових посад в адміністрації у сфері безпеки та оборони, зовнішньої політики. Велике представництво цього «фронту» було в обох палатах конгресу [115, с. 308]. Але Обама був не готовий визнати можливу поразку в афганській війні й мав широку суспільну підтримку. Отже, 1 грудня 2009 р. президент оголосив про відправку до Афганістану додатково 30 тисяч військовослужбовців. Таким чином, чисельність американського військового контингенту в Афганістані досягла майже 100 тисяч осіб [94, с. 206]. Отже, в Афганістані з моменту приходу в Білий дім Обама чисельність американських військ загальною потроїлася.

При цьому Обама, виконуючи перевиборні обіцянки, говорив, що виведення 33 тисяч американських військ з Афганістану почнеться з липня 2011 р. й закінчиться наприкінці 2012 р. Пізніше дати були перенесені: вивід військ США й союзників передбачалося здійснити до 2014 р., коли відповідальність за безпеку в країні мала перебрати на себе афганська армія [138, с. 819].

Очевидно, що базові принципи, котрі полягали в боротьбі з повстанцями, показали свою неефективність. Контр-тероризм, як важливий параметр протистояння талібам, зберіг своє значення. В цілому стратегія Обама становила собою суміш цивільних та армійських зусиль, спрямованих на стримування ісламістів. Водночас вона була націлена на боротьбу із причинами їхнього повстання. Утім, якщо спробувати її проаналізувати, то саме боротьба із причинами виявилася замалою.

Як свідчить теорія, регулювання суспільства та його ефективне управління прямо залежні від функціонування правової системи та позитивного економічного розвитку, який робить уряд легітимним в очах народу. Знищення ісламських екстремістів в Афганістані на практиці явно не давало бажаних результатів. На їхнє місце оперативно вербувалися нові, а уряд Хаміда Карзая, котрий прийшов до влади після масових фальсифікацій та корупції, далеко не всі в країні сприймали як законний. Убивство Ахмеда Валіда Карзая, зведеного брата президента Афганістану, у липні 2011 р. не лише поглибило кризу, завдаючи серйозного удару по американській стратегії в ключовій південній провінції Кандагар, а й знову поставило питання про необхідність зміни лінії поведінки Сполучених Штатів [249, с. 198].

Стратегія Обама була занадто вузько націлена на військовий успіх, її автори замало приділили уваги політичним умовам та комплексному підходові у боротьбі з ісламістами. Під цим підходом насамперед слід розуміти контр-тероризм, який охоплює використання всіх ресурсів – військових, цивільних, політичних, економічних та пропагандистських. Причому він мав враховувати великі компроміси; адже без них американці просто не мали права вивести свої війська з Афганістану, знаючи, що режим Карзая без них не міг би утриматися. Основним чинником, через який громадськість не довіряла уряду в Кабулі, була значна корумпованість режиму Хаміда Карзая. Тож усунення корупції стало одним із головних чинників стабілізації становища в Афганістані, що відкривало шлях до подальшої передачі контролю в галузі безпеки центральному урядові республіки.

Військова стратегія США мала бути перенаціленою на подальшу перспективу політичного врегулювання як ключову умову успіху Сполучених Штатів в афганській кампанії. Навіть домовленість із талібами була б доказом, що стратегія США в цій країні спрацювала.

У 2012 р. США та Афганістан підписали угоду про стратегічне партнерство. У документі були прописані умови американської військової присутності в Афганістані після виводу військ у грудні 2014 р. Угодою обумовлювалася підтримка Афганістану протягом 10 років після повного виводу військ США. Відповідно до договору, США мали можливість зберегти невеликі підрозділи на території країни для навчання афганських військових та проведення операцій проти Аль-Каїди.

Таким чином, хоча здавалося, що Обама виконував основні пункти своєї зовнішньополітичної програми, до кінця його першого строку стабільність Афганістану не стала більшою, аніж в момент його приходу до влади. Не дивно, що угоду про стратегічне партнерство 2012 р. довелося поступово переглянути у тих пунктах, що стосувалися виводу американських військ.

У міру наближення листопадових президентських виборів 2012 р. у Сполучених Штатах питання зовнішньої політики і національної безпеки усе більше виходили на передній план. Пріоритетами президента Обами в цій сфері було проголошено закінчення військових дій в Афганістані й Іраку, а також демонстрація твердості щодо Аль-Каїди.

Важливим моментом також стало те, що Обама в цілому не проявив себе як активний північноатлантичний лідер. Його міністр оборони Чак Хейгел, республіканець, котрий виступав проти попередніх збройних інтервенцій США, виступав проти нових висадок військ своєї держави десь за океаном. Америка не пропонувала солдатів на підмогу французам у Малі, не допомагала Ємену чи будь-якій іншій країні, де теж орудувала Аль-Каїда. Натомість Пентагон, змушений заощаджувати, більше покладався на безпілотники у відстеженні та знищенні підозрюваних терористів. Саме ця тенденція ставала провідною в наступний період.

На другому терміні всі невирішені раніше проблеми стали відчутно більшими. Так було з ІДІЛом, Лівією, Сирією, Іраком; все погіршилося протягом 2014-2016 рр. Це дало змогу Віктору Хансону назвати політику

Обами «потьомкінськими селами», де під тонким шаром нової краски, все той же старий трухлявий фасад; тим часом Близький Схід, Росія, Китай, Іран та ІДІЛ як терміти роз'їдають всю американську будівлю [220].

Зокрема, все, що стосується Великого Близького Сходу, пріоритету США номер 1, розвивалося по найгіршому сценарію, так що президент закінчив свій строк з американськими збройними силами, зайнятими не тільки в Афганістані, але й в Іраку, Сирії, Пакистані, Сомалі, Лівії та Ємені. Залучення американських військ принаймні в семи країнах протягом другого строку посилювалося, але здавалося, що пропорційно зростав і хаос в регіоні. Крім того, зусилля в Афганістані, Іраку, Сирії постійно збільшувалися, не приносячи США очевидних вигід.

Між тим збройні сили США, у тому числі на морі та у повітрі, за останнє десятиліття значно втратили свою першість. Одним з останніх розпоряджень Обами щодо ВВС була висилка нового американського корпусу у Гільмендську область південного Афганістану, де протягом останніх восьми років знаходились десятки тисяч морських піхотинців й сотні були вбиті. Морські піхотинці повинні співпрацювати з 215-м Корпусом Афганської армії та Афганської національної поліції у 505-й Зоні (Табір Leatherneck), але й в інших містах [199].

Крім того, війна в Афганістані мала наслідком й важливі зовнішньополітичні ускладнення. Оскільки таліби мали базу й притулок у прикордонних північно-західних районах Пакистану, треба було добитися того, щоб цей притулок, було знищено. Обама не зміг відмовитися від нанесення ударів американською авіацією, що стало серйозною проблемою у відносинах з Пакистаном. Удари з повітря, а тим більше рейди американських командос на пакистанську територію з Афганістану, викликали величезне збурювання пакистанського населення.

США поступово почали перенос центру ваги в регіоні з Афганістану на Пакистан. У 2008 р. був уведений пост спеціального представника США в регіоні «Афганістан-Пакистан» (т. зв. «Афпак», концепція АфПаку), на який

був поставлений один з найвідоміших дипломатів Річард Холбрук. Поступово Пакистан висувався на перше місце порівняно з Афганістаном.

Причин тому було кілька. Пакистан вже не був тим відданим сателітом США, як в 1980-ті роки, при Зіі Уль-Хаку. Він за останні 10 років, скоріше, став союзником Китаю. Крім того, якщо в 1980-ті рр. Пакистан був оплотом для моджахедів, що воювали проти радянських і урядових афганських військ, то при Обамі афганські таліби почали користуватися потужною підтримкою в Пакистані, причому там були ще й свої таліби. І хоча офіційний уряд декларував з ними боротьбу, робилося це дуже в'яло. Тому американці мали підстави боротися за розміщення своїх військ та баз у Пакистані. У цьому й полягала концепція «керованого хаосу», яка сьогодні здається більш універсальним інструментом зовнішньої політики США, аніж концепція АфПаку.

В Іраку головним завданням було досягнення стабільності, адже під час виборчої кампанії Барак Обама зобов'язався закінчити іракську війну за 16 місяців й створити всі необхідні умови для вивода американських військ у 2011 р. [252, с. 207].

Треба сказати, Обамі допоміг Буш: за 2008 р. обстановка в Іраку різко покращилася, число жертв серед населення поменшало на порядок, незрівнянно менше гинуло американських солдатів. Все це відбулося не тільки тому, що Буш направив в Ірак додаткові військові контингенти, але й тому, що призначений їм командуючий генерал Петреус зумів добитися альянсу із сунітськими бойовиками, що почали діяти разом з американцями проти своїх колишніх союзників, терористів Аль-Каїди [172].

І все-таки мир в Іраку завжди залишався відносним. Обама чимало потрудився, щоб зміцнити владу уряду Нурі Аль-Малікі. Не менш важливим було завдання не допустити тут посилення позицій шіїтського Ірану, вплив якого на багдадський режим, де домінують шіїти, надзвичайно великий [164].

В Іраку президент привів свої передвиборні обіцянки у відповідність із реаліями. На думку російського науковця Г. І. Мірського, Обамі повезло, тому що попередні санкції відіграли надзвичайно важливу роль. Ірак, проти якого санкції діяли більше 12 років, був сильно ослаблений за цей період. Вони послабили іракську армію, економіку. О. В. Супоніна, на відміну від Мірського, критично оцінила успіхи Обами, але зазначила, що для великих змін не було внутрішніх причин: «Я не бачу можливості ні різкого погіршення, ні поліпшення ситуації. Американські війська будуть виводитися, і багато чого, звичайно, визначають місцеві вибори. Але залишаються чотири самих проблемних провінції Іраку на півночі, переважно курдські» [68, с. 9].

Обама суттєво сповільнив вивід американських військ, який завершився лише наприкінці 2011 р. за графіком, затвердженим ще президентом Бушем і Аль-Малікі в 2008 р. [252, с. 134]. Важко представити, як президент, залишаючись у правовому полі, міг би тримати американські війська в країні, що не бажала їхньої присутності.

Отже, в Іраку з 2007 р. був суттєво збільшений військовий контингент США з метою якнайшвидшої стабілізації ситуації. Після цього американці стали передавати в регіонах відповідальність за забезпечення безпеки місцевим владі й урядовій армії. До кінця 2011 р. в Іраку залишилося близько 50 тис. американських військовослужбовців, причому в їхній обов'язок головним чином входила підготовка солдатів і офіцерів.

На другому строку з усіх напрямків зовнішньої політики Обами найбільшій критиці була піддана саме політика щодо Іраку. Республіканці особливо настійливо підсумовували протягом передвиборчої кампанії, що як Президент Обама фактично втратив мир в Іраку.

Щодо Ірану Обама чітко дав зрозуміти, що не збирається міняти головний постулат політики США - не допустити перетворення Ірану на ядерну державу, але відмовився встановлювати чіткий термін, упродовж якого Іран повинен відмовитися від ядерної зброї. Варіант військового удару

по Ірану, що активно обговорювався при Буші, був ним виключений; вести третю війну в ісламському світі, поряд з іракською й афганською, президент вважав неможливим. З іншого боку, санкції тут, на відміну від Іраку, були не дуже ефективними, хоча, наприклад, в Ірані бензин відпускався по картках.

Але це не дозволяло іранському керівництву проявляти будь-яку слабкість, робити поступки в зовнішньополітичній сфері. Коли іранці, будь це азербайджанці чи белуджі, бачать, що їх країна відіграє важливу роль в міжнародних відносинах, на задній план відходять економічні проблеми. Як сказав аятола Хомейні через рік після перемоги ісламської революції, коли стали говорити, що погіршилося економічне становище: «А ми не для того робили революцію, щоб знизити ціни на дині» [172]. Для народу, який охоплений таким духом, моральна перемога важливіше, ніж матеріальні фактори.

Крах Іраку призвів до відносного побільшання військової моці Ірану на тлі інших країн регіону; крім Сполучених Штатів або Ізраїлю йому ніхто не міг загрожувати. Але Іран мав безліч внутрішніх проблем, у тому числі й проблему внутрішньої опозиції (наприклад, «Моджахеди народу», виключені ЄС зі списку терористичних організацій). Ще більша проблема – етнічні питання: Белуджістан, Курдистан. Але це не стосувалося Іранського Азербайджану. Азербайджанці (20% населення) займали дуже сильні позиції в бізнесі та в адміністрації. Для них гірше всього з економічної точки зору був сценарій об'єднання з Азербайджаном. Чим більше зовнішні сили підігривали б азербайджанський націоналізм, тим більше азербайджанці б доводили, що вони такі ж іранці й такі ж патріоти, як і ті, хто говорить на фарсі [68, с. 9].

Сучасний Іран став авангардом шиїтського півмісяця. В Іраку при владі завжди були шиїти. Шиїтська партія «Хезболла» була одною з найсильніших у Лівані. Але ще важливішими стали кроки Ірану на арабському Сході. Не будучи ні арабською, ні сунітською країною, він перебрав функції лідера того, що називають «арабський опір» («Хезболла», ХАМАС, «Брати-

Мусульмани» Єгипту). Велика кількість людей, не будучи прихильниками ідеї ісламської республіки, підтримала ісламістів як патріотів, борців, тих, хто кинув виклик Ізраїлю та Америці [252, с. 167]. Тому Іран можна називати регіональним важковаговиком.

США залишалося одне: зав'язати переговори з Іраном, про що Обама не раз говорив й намагався переконати численних опонентів, особливо в Сенаті. Достатньо сказати, що напередодні виборів 2012 р. республіканські опоненти обвинувачували президента насамперед у недостатньо твердій позиції щодо Ірану. Тегеран же попередньою умовою називав офіційне виключення їхньої країни з «вісі зла» й зобов'язання з боку США не прагнути до зміни іранського режиму [252, с. 168].

Мирна угода Ізраїлю з палестинцями суттєво знизила б ризики й сприяла б денуклеаризації Ірану. Тому палестинська проблема для США поступово висувалася на перше місце в черзі проблем на Близькому Сході.

Про важливість регіону говорило те, що саме туди був спрямований з першим закордонним візитом соратник Барака Обами Джордж Мітчелл. Є певні незмінні цінності американської політики, засновані на двопартійних імперативах, у числі яких неодмінне збереження й зміцнення НАТО, забезпечення поставок нафти із Близького Сходу, гарантія безпеки Ізраїлю.

Останнє мало важливе значення для визначення позицій арабських країн; не випадково саме в арабському світі було менше захвату із приводу обрання Обами, ніж в інших країнах ісламу й у Третньому світі в цілому. Араби, при всіх надіях на те, що з новим президентом США перспективи врегулювання палестинського конфлікту покращаться, не могли йому забути, як у передвиборчій кампанії Обама, виступаючи на конференції найбільшої американської єврейської лобістської організації АЙПАК, згадав Єрусалим як єдину й неподільну столицю Ізраїлю; теза про неподільність святого міста не тільки суперечить резолюції Ради Безпеки ООН від 1967 р., на якій практично ґрунтуються всі плани близькосхідного врегулювання, але й взагалі виключає можливість створення суверенної палестинської держави, у

яку неодмінно повинен увійти східний Єрусалим [65, с. 5]. Обама зайняв таку крайню позицію, тому що був обвинувачений у давньому зв'язку з «Націями ісламу», отже, йому необхідно було відмести підозри в симпатіях до супротивників Ізраїлю, заручитися підтримкою американських євреїв та про-ізраїльські настроєних євангелістів, що становлять 23% населення США.

Ставши президентом, він скорегував свою позицію й підтвердив свою прихильність ідеї «двох держав» на палестинській землі, включаючи надання палестинцям права створити свою столицю в східному Єрусалимі. Але американський Конгрес завжди приймав рішення на підтримку Ізраїлю, що обмежувало свободу дій Білого Дома [252, с. 172].

Нагадаємо, що ідея створення палестинської держави стала в останні десятиріччя провідним фактором ведення переговорів. Концепція двох держав була закладена ще в угоді Осло-1 1993 р., успадкована адміністрацією Буша й закладена у «Дорожню карту», розроблену «близькосхідною четвіркою» (США, ЄС, ООН і Росією). Угода в Аннаполісі 2007 р. також базувалася на концепції двох держав - Ізраїлю і Палестини. Уряд Нетаньяху був не готовий пристати до цієї ідеї, тим більше, що, у відповідності до резолюції ООН 181/II від 29 листопада 1947 р., ізраїльській державі відводилось 56% Палестини, арабській державі - 43%. Обамівські реалії, якщо навіть повернутись до кордонів, які склалися після війни 1967 р., були далекі від того, щоб Палестина отримала належні їй території.

Інша перепона на шляху полагодження арабо-ізраїльського конфлікту - повернення палестинських біженців, яких за даними ООН нараховувалось більше 2,5 млн. [252, с. 175]. Зрозуміло, що повернення цих біженців на територію Ізраїлю не тільки докорінно змінило б демографічну ситуацію в регіоні, але, по суті, привело б до знищення ізраїльської держави, в якій нині на арабське населення вже припадає 1 млн. осіб.

Основні напрями своєї політики щодо арабо-ізраїльського конфлікту Обама оприлюднив під час промови у Каїрі 4 червня 2009 р. Звертаючись до всього мусульманського світу, він запропонував своє бачення кроків,

необхідних для подолання стагнації у переговорному процесі, а також досягнення повномасштабної мирної угоди між ізраїльтянами та палестинцями на основі формули «дві держави для двох народів». З точки зору нового американського президента, прийшов час, коли обидві сторони мають дотримуватися своїх зобов'язань згідно з «Дорожньою картою». ХАМАС має припинити насильство, визнати угоди, що були досягнуті раніше, разом із правом Ізраїлю на існування, та відновити єдність палестинського народу. Водночас Ізраїль має припинити будівництво нових поселень на палестинських територіях, які Сполучені Штати вважають нелегітимними та такими, що порушують попередні домовленості й зводять нанівець зусилля у досягненні миру.

Однак, враховуючи подальше поправління ізраїльського суспільства після інтифади, прихід до влади в Ізраїлі «яструбів» в особі Біньяміна Нетаньяху і його партії «Лікуд», розкол у палестинському таборі, безпорадність Махмуда Аббаса (фактично його повноваження минули в січні 2009 р.) і тверду лінію ХАМАС, важко було б уявити реальний «прорив» у вирішенні арабо-ізраїльської проблеми. Після подій у секторі Газа наприкінці 2008 - початку 2009 рр. ХАМАС у Палестинській автономії набув популярності й на цій хвилі жорстко припиняв всякі виступи опозиції усередині сектору. Після того, як спроби Росії вплинути на ХАМАС провалилися, США варто було спробувати домовитись з РФ про спільний курс, але цього не сталося.

З першого дня президентства Обама вчисто обіцяв зробити мир на Близькому Сході своїм пріоритетом. Критики одностайно вважають його головною помилкою нереалістичну вимогу повністю заморозити будівництво ізраїльських поселень на окупованих територіях. Наполягаючи на цьому, Обама відсторонив палестинського президента Махмуда Аббаса від переговорів (оскільки від нього не можна було очікувати, що він погодиться на щось менше, ніж те, що зажадав від ізраїльтян сам президент США). Потім Обама, дотримуючись своїх інстинктів прагматика, дав Джорджу

Мітчеллу, спец-представнику на Близькому Сході, зелене світло на те, щоб домовлятися про щось менше, ніж повне заморожування будівництва на окупованих землях. Через це виникла розбіжність між публічними вимогами адміністрації і її фактичними досягненнями.

Інший приклад цієї ж колізії - промова президента на сесії Генеральної Асамблеї ООН в 2011 р., у якій він заявив, що палестинська держава повинна буде приєднатися до ООН; згодом адміністрація дезавуєвала ці слова. У результаті відносини з Ізраїлем зіпсувалися, а введення лише тимчасового мораторію на нові поселення розчарувало арабів [252, с. 175].

Жорсткій критиці більшість аналітиків (наприклад, Деніел Пайпс у «Коментарі») піддавала метод Обама впливати на арабо-ізраїльський конфлікт через ООН. Оголошуючи в Раді Безпеки ООН, що ізраїльська присутність у Східному Єрусалимі, включно Західну Стіну та підходи до Храму, не має «ніякої юридичної сили», Обама по суті передав палестинцям послання: «Не кидайте вашу боротьбу. Єрусалим є вашим, продовжуйте боротися». Настійливість щодо нульового росту єврейських передмість Єрусалима збуджувала палестинців не визнавати області, які Ізраїль не віддасть на будь-яких переговорах, тому що розглядає Єрусалим як вічну столицю всього єврейства [240].

В цілому відносини Обама з ізраїльтянами відрізнялися від попереднього періоду на гірше. Його проривна мова 2009 р. у Каїрі явно призначалася для арабів; у той же час не було відповідних візитів в Ізраїль або слів, призначених для ізраїльтян [50, с. 172]. У підсумку він втратив можливість впливати на ізраїльську суспільну думку. У свою чергу, це привело до провалу мирної дипломатії, оскільки Обама не міг впливати на позицію Нетаньяху, який розумів: він більше придбає, ніж втратить, якщо відкине пропозиції президента США, якого його співгромадяни вважають недружнім. Багато радників з оточення Обама призивали його прикласти більше зусиль для того, щоб спробувати змінити умонастрій ізраїльтян. У їх числі був віце-президент Джозеф Байден, голова адміністрації Білого дому

Рам Еммануель, Хілларі Клінтон, яка була близька до президента й після втрати крісла держсекретаря [252, с. 184]. Але сам президент вважав, що зможе завоювати ізраїльтян тільки посиленою підтримкою в оборонній області.

За три години до інавгурації президента Дональда Трампа адміністрація Обама повідомила Конгрес, що висилає 221 млн. дол. палестинській владі. Це фінансування раніше блокувалося Конгресом два рази. Але наостанок адміністрація Обама відповіла, що ці гроші будуть направлені на гуманітарні проекти, політичні реформи та реформи у сфері безпеки, для підготовки майбутнього палестинської держави. Однак, ніхто не може бути певним, що ці гроші не фінансують тероризм й не продовжать наростання ізраїльсько-палестинського конфлікту. З 2004 р. влади Палестини передали великі платежі родинам терористів (середній палестинський заробіток - до 276 \$, а родини терористів отримують до 3 100 \$ що місяць), створювали робочі місця та зарплатню терористам, що вийшли з ізраїльських тюрем. «Навмисна сліпота сприяє цьому», - писав Девід Фейт в «Уолл Стріт джорнал». Америка на другому строку Обама продовжувала підтримувати уряд Махмуда Аббаса, хоча він відкидає Голокост, підбурює тероризм, а його термін технічно закінчився ще в січні 2009 р.

Усі ці помилки можна було б забути, переконай Обама арабський мир. Але коли він виявився нездатний виконати свої обіцянки із приводу палестинської проблеми й закрити базу у Гвантанамо, розчарувалася й арабська вулиця. Зрештою араби повернулися до нього спиною [252, с. 185].

У підсумку Обама втратив підтримку й ізраїльтян, і палестинців, а це найгірше, що тільки могло відбутися, оскільки він нічого не добився на Близькому Сході. Нетаньяху й Аббас були незговірливими партнерами, але власні помилки Обама привели до того, що обоє перестали до нього прислухатися. Можна підсумувати, що не добившись поставлених цілей у цьому регіоні, Обама тим самим підірвав довіру до Вашингтона як посередника в урегулюванні конфлікту.

До приходу Обама серед основних союзників США постійно називали ФРН, Японію, Саудівську Аравію, Південну Корею та Ізраїль. За вісім років значно погіршилися відносини з найважливішим союзником Вашингтону на Близькому Сході – з Ізраїлем, щодо якого Обама зайняв неправильну позицію ще з 2009 р., у результаті Ізраїль відчув себе у небезпеці. Обама був першим з американських президентів, хто відмовився підтримувати Ізраїль в ООН, застосовуючи своє право вето. Погіршилися відносини з Саудівською Аравією. Особливі відносини з Туреччиною при Ердогані погіршилися й замість спільної праці над замиренням регіону, ми побачили розходження по найбільш важливим безпековим питанням.

Але можливо самим несподіваним поворотом подій, з яким Бараку Обамі довелося зіштовхнутися за час перебування на посаді президента, було Арабське пробудження. Він зумів виробити правильний підхід до цієї смуги, розуміючи, що арабські революції не спрямовані проти Сполучених Штатів, і отже, він не може рішуче впливати на їхній результат [50, с. 173].

На відміну від протестів після виборів в Ірані в червні 2009 р., коли Обама втримався від критики, хоча іранський режим придушив про-демократичний рух, цього разу президент рішуче підтримав вимоги свободи й демократії в арабському світі. Він також допоміг у скиненні непопулярних диктаторів у Єгипті, Лівії і Ємені, роблячи в той же час усе можливе, щоб зберегти стабільність у регіоні Перської затоки, у якій зацікавлені США. Не обійшлося й без тактичних прорахунків - приниження президента Єгипту Хосні Мубарака, нездатність добитися глибоких реформ у Бахреїні й повільність, через яку не вдалося вигнати сирійського диктатора Башара Асада.

Обама підтримав ідею збереження ролі армії в Єгипті й це дозволило добитися швидкого початку перехідного процесу. Разом з тим ставка на військових-демократів не принесла очікуваних плодів. Хоча Верховна Рада Збройних Сил (тимчасовий правлячий орган у Єгипті) неодноразово заявляла про намір дотримувати всіх міжнародних зобов'язань, у тому числі мирний

договір з Ізраїлем, на перевірку вона виявилася нездатна виконати вимоги народу й захистити права меншин. Ще гірше, замість того щоб забезпечити впорядкований перехід, до якого Обама прагнув з перших днів революції, армія спробувала захистити свої особливі інтереси й поставити себе вище Конституції. Вимагаючи від ВРЗС поважати підсумки виборів і допустити до влади ісламістів, Обама зробив ставку на те, що «Брати-Мусульмани» не будуть намагатися нав'язати шариат чверті населення арабського миру. Він плекав надію на те, що ця партія, яка прийшла до влади легітимно, віддасть перевагу стабільності, гарантом якої може послужити співробітництво зі Сполученими Штатами й дотримання мирного договору з Ізраїлем. Обама висловив судження, що інтереси США менше постраждають, якщо брати участь у цьому драматичному розвитку подій замість того, щоб пригнічувати реальне волевиявлення громадян Єгипту. Але це не стало правильним історичним вибором [50, с. 174]. Обама даремно вважав, що прагматизм ісламістських лідерів переважить їхнє ідеологічне неприйняття ідей лібералізму, секуляризації й цілей США в близькосхідному регіоні.

Однак, помилка в Єгипті здавалося компенсувалася для адміністрації Обама удачею у вигляді безладдя в Сирії, спільниці Ірану в арабському світі. Якщо Тегеран втратить Дамаск у якості провідника свого політичного впливу в самому серці арабо-ізраїльського конфлікту, це стане для нього серйозною стратегічною поразкою. Міжнародна ізоляція Асада і його змушена зосередженість на внутрішньополітичних викликах, які йому кинула сирійська опозиція, суттєво послабили здатність Дамаска підтримувати іншого союзника Ірану в регіоні - рух «Хезболла», який прагнув утримувати під контролем Ліван. Тим часом ХАМАС також зійшов із іранської орбіти, дрейфуючи убік єгипетського табору - партії «Брати-Мусульмани». ХАМАС переніс свою штаб-квартиру з Дамаска, а Іран припинив надавати допомогу цій групі [264].

Лівія в стратегічному змісті ніколи не була на першому плані для США. Обама допоміг скинути диктатора Муаммара Каддафі порівняно

малою кров'ю, підтримавши військову інтервенцію європейських союзників по НАТО. Але непрямих витрат уникнути не вдалося. Повалення режиму Каддафі не передбачалося резолюцією Ради Безпеки ООН, отже, Обама підтвердив обвинувачення Пекіна й Москви, що Захід спотворює зміст резолюцій ООН заради досягнення своїх цілей. Непередбаченим наслідком стало те, що Китай і Росія, а також Бразилія, Індія й ПАР, більше не бажали підтримувати резолюції, які могли привести до військових інтервенцій з метою зміни правлінь в інших країнах арабського миру. Це утруднило Обамі дуже важливе завдання ізоляції режиму Асада [310, с. 9].

В цей час Саудівська Аравія твердо виступила проти політичних реформ у себе, а заодно намагалася запобігти їм у сусідньому Бахреїні [50, с. 175]. Схильність Обами пустити цей перехідний процес на самоплив, була короткозорою, першочерговим залишилося завдання домовитися про нову угоду із саудівським королем Абдуллою. Обамі потрібно було б переконати короля, що складання дорожньої карти, яка в остаточному підсумку приведе до встановлення конституційних монархій у сусідніх країнах (спочатку в Бахреїні, а згодом у Йорданії й арабських державах, що входять у Раді співробітництва Перської затоки), зможе краще їх захистити [315].

У боротьбі з терором Обама виявив твердість. Однак до кінця його президентства стабільність в Іраку, Афганістані й Пакистані все ще не була досягнута [328, с. 68]. Адміністрація виявила гнучкість, виділила більше фінансових ресурсів, ніж попередня. Однак повного успіху не трапилося через те, що місцеві жителі не могли зрозуміти, залишаються американці або йдуть, вважає Вашингтон їх своїми друзями або ворогами [192, с. 168]. Це приводило до того, що місцеві політики часто займали оборонну позицію, й Білому дому не вдавалося домагатися поставлених цілей. Бажаючи покласти кінець заколотам в Афганістані й відновити державні установи в цій країні, Обама не жалів сил [327, с. 15].

Отже, міжнародно-політичні пріоритети США, так як вони були сформульовані в оновленій безпековій доктрині США у лютому 2015 р.,

номером 1 називали Великий Близький Схід. Засадами зовнішньополітичної стратегії США вважалася політика підтримки світового лідерства, збереження належного рівня внутрішньої та зовнішньої стабільності в країні та навколо неї через використання політичної, економічної і військової могутності, формування міжнародних альянсів і стратегічних партнерств, спрямованих на зміцнення впливу США в системі міжнародних відносин і збереження поточного світового порядку.

При цьому найвищий рівень загроз для міжнародно-політичних ініціатив США був й ймовірно залишиться пов'язаним з високою ймовірністю загострення конфлікту на Близькому Сході внаслідок протистояння між представниками Ісламської держави і Сирії, а також зростання релігійного насильства між сунітами і шиїтами в Іраку; з середньою ймовірністю проведення терористичних актів у США або державах-союзниках, здійснення кібератак щодо критично важливої інфраструктури США, посилення північнокорейської кризи через військові провокації або внутрішньополітичну нестабільність, відновлення ізраїльських військових ударів по Ірану внаслідок призупинення перемовин або появу доказів про розробку ядерної зброї, виникнення збройного протистояння в Південно-Китайському морі між Китаєм та однією або декількома державами щодо спірних морських районів.

Середньо-високий рівень впливу на зовнішньополітичну стабільність США і світу може здійснювати посилення громадянської війни в Сирії через нарощування зовнішньої підтримки воюючих сторін або військового втручання зовнішніх сил, зростання насильства і нестабільності в Афганістані через виведення коаліційних військових сил і зміцнення угруповання талібів, інтенсифікація військового протистояння на Сході України внаслідок проведення відкритої російської військової інтервенції, підвищення напруженості між Ізраїлем та Палестиною.

Помірний рівень загроз для зовнішньої політики США може мати продовження політичної нестабільності в Лівії, Єгипті та Нігерії,

поглиблення громадянського насильства в Йорданії, посилення релігійного протистояння в Лівані та інтенсифікація політичного протиборства між курдськими угрупованнями і турецькими силами безпеки в Туреччині внаслідок продовження громадянської війни в Сирії, зміцнення філій Аль-Каїди на Аравійському півострові через тривалу політичну нестабільність в Ємені, зростання організованої злочинності в Мексиці [58].

Підсумовуючи здобутки демократичної адміністрації, можна зробити висновок, що у цілому інстинктивний ідеалізм Обама дозволив Вашингтону зайняти правильну позицію в надзвичайних обставинах, а вроджений прагматизм президента допоміг йому знайти новий баланс між американськими цінностями й стратегічними інтересами в цьому неспокійному регіоні. Обама може по праву стверджувати, що переломив ситуацію в Іраку, вистояв у Афганістані й Пакистані й обезглавив Аль-Каїду. Головним розчаруванням від президентства Обама стала близькосхідна дипломатія - саме в цьому регіоні ми побачили найбільшу розбіжність між обіцянками й реальними справами. Підсумки вибухових подій в арабському світі в комбінації з нездатністю Обама добитися миру між ізраїльтянами й палестинцями й рішучістю Туреччини стати лідером арабського миру, пожертвувавши при цьому відносинами з Ізраїлем, позбавили Вашингтон послідовної стратегії й не залишили іншого вибору, як тільки реагувати на непередбачені події. Слід визнати, що більш послідовна політика США на Близькому Сході зовсім не обов'язково привела б до більш позитивних результатів; історія показує, що у більшості випадків вплив Сполучених Штатів на ситуацію був обмеженим.

3.4. Країни БРІК та Латинська Америка в політиці Б. Обама.

Деякі сучасні експерти, наприклад, Томас Крістенсен, припускають, що невдовзі США можуть зійти зі світової арени, подібно до інших попередніх держав-гігантів та імперій, а на їхнє місце прийдуть інші. Цей підхід фокусує свою увагу на країнах БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) як вірогідних

наступниках, що можуть посісти місце Америки [152], але така думка є явним спрощенням.

Дійсно, ключовими тенденціями розвитку світу до 2020 р. більшість експертів, зокрема В. Копійка, визначає: появу нових політичних та економічних лідерів, серед яких Китай, Індія, Бразилія, Індонезія (незахідний характер глобалізації). Прогнозується безпрецедентне перенесення відносного багатства та економічного впливу із Заходу на Схід. Сукупний глобальний дохід США, Європи, Японії скоротиться з сучасних 56 % майже наполовину до 2030 р., а розмір фінансових активів ринків, що розвиваються, зросте у два рази вже до 2020 р. [58].

Але США залишаються єдиним глобальним лідером, незважаючи на певне послаблення позицій у зв'язку глобальною фінансовою кризою, з соціальними протестними рухами, оскільки економіка США становить 25 відсотків від світової, сукупні розміри ВВП держав БРІК - Бразилії, Росії, Індії і Китаю - складають 8,2 млрд. доларів (різні джерела дають різні оцінки цього показника - від 8,1 трлн до 8500000000000 в 2009 році), що помітно менше 14400000000 ВВП США. Для того щоб усі ці країни наблизилися за своєю економічною потужністю до США, їх економіки повинні вирости на 75 відсотків [71].

Крім того, передбачається зростання кількості та масштабів конфліктів в багатополюсному світі, особливо між державами неформальної групи БРІК. Розглянемо їх перспективи окремо.

Бразилія не має значної стратегічної сфери впливу, а обмежується Південною Америкою [138, с. 836]. Росія опинилася перед загрозою масштабного соціально-політичного фіаско, особливо небезпечного з огляду на значне скорочення її власних енергоресурсів та анти-путінські виступи. Перед Китаєм стоять проблеми політичного характеру, насамперед наростання протестів проти диктатури комуністичної партії з боку середнього класу, посилені економічним уповільненням країни [110, с. 122]. Індія потерпає від внутрішніх етнічних, релігійних і регіональних

протистоянь, які можуть розірвати країну на частини. Тому Індія, один з найважливіших партнерів США в Південній Азії, розраховувала при Обамі на зміцнення взаємин, що принципово покращилися при Біллі Клінтоні, але натомість опустила ще нижче в переліку американських пріоритетів [134, с. 224]. Підкреслюючи важливість Індії як країни зі спільними з США цінностями й інтересами, в реальності Обама цікавився нею тільки в двох аспектах – ядерному питанні (приєднання до ДНЯЗ) та стримуванні Китаю. Аналітики хвалили Обаму як першого президента, що відвідав парад Дня Республіки в Індії, отже підкреслив важливість Індії як стратегічного партнера США в Південно-Східній Азії. Але деклараціями справа й обмежилася.

Жодна з перерахованих держав не могла замінити США на світовій арені, хоча де в чому вони конкурували за вплив і підривали можливості одна одної. У деяких столицях до вибіркового самоусунення Вашингтона з окремих куточків світу ставилися прихильно, і намагалися створити «анти-гегемонистський» і антиамериканський блоки. Проте навряд чи спільна антиамериканська стратегія призведе коли-небудь до тривалої співпраці між такими різними країнами, як Китай, Індія та Росія. Її не сприйматимуть і ті держави, які або самі хочуть стати частиною Заходу, або чекають від останнього захисту, або захоплюються ліберальною політичною моделлю. Протидію США переважно підтримували ті лідери, які боялися втратити владу і вплив на міжнародній арені, вбачаючи у внутрішній опозиції «руку Заходу». Проте не було створено такої універсальної ідеології, яка б об'єднала і мобілізувала дуже різні країни з конкурентними амбіціями і змаганнями за зони впливу [224].

В листопаді 2008 р., паралельно з президентськими виборами, була опублікована четверта доповідь американської Ради по розвідці. У ній говорилося про те, яким мир може бути в 2025 р. й були зроблені пропозиції щодо врегулювання сучасної міжнародної системи й побудови якоїсь нової системи. В цьому прогнозі Росія згадувалася лише там, де мова йшла про

енергетику [134, с. 213]. Отже, інші країни були більш пріоритетними принаймні в цій доповіді американських фахівців.

Прихід до влади Барака Обама викликав несподівано палку реакцію як в офіційному Кремлі так і серед російських науковців. Його розглядали як набагато більш врівноважену людину, аніж був Дж. Буш - молодший, особу, несхильну до імпульсивних дій і драматичних жестів, згадували, що в США його називають «Обама без усяких драм» («no drama Obama») [110, с. 113].

З іншого боку, Обаму вважали не такою людиною, щоб покладатися на його особисте зближення з російським президентом: «він не буде заглядати йому в очі, щоб побачити його душу. Він начисто позбавлений властивих Бушу містично-релігійних імпульсів. Тверезий, розсудливий і прагматичний політик, Обама цілком реально дивиться на ситуацію, його важко запідозрити в русофобії й прагненні «провчити» Росію хоча б тому, що він, очевидно, розуміє одну просту річ: російський політичний клас насправді не зацікавлений у конфронтації із Заходом, у новій холодній війні, у загостренні відносин аж до ризику самоізоляції» [68, с. 6]. Висновки російських науковців 2009 р. сьогодні повністю спростовані реальним розвитком подій, але читати їх є дуже повчальним. Такий знаний спеціаліст-міжнародник як, наприклад, Г. Мирський вважав: «Обама повинен розуміти (а якщо ні, довкола нього є люди, які йому підкажуть), що антиамериканська риторика російських офіційних осіб і пропагандистів є в значній мірі поверхневою, імітаційною, ритуальною, не відбиває справжніх інтересів людей, багато з яких послали своїх дітей вчитися в англійські й американські коледжі, мають заощадження й навіть нерухомість на Заході. В офіційному російському анти-американізмі видне місце займає прагнення мобілізувати народ, використовуючи його зростаючі патріотичні й націоналістичні почуття. Є присутнім, звичайно, і спадщина радянського менталітету із вбудованим у нього механізмом, що забезпечують підтримку постійного рівня ворожості й підозрливості стосовно всього західного, особливо американського. Для керівництва США це неприємно, але особливої тривоги

не повинно викликати» [68, с. 6]. Мирський підсумовував, що «тепер уже байдуже, яка в нас демократія, права людини. Чого, власне, американцям лізти до нас, нав'язувати якісь свої поняття про права людини» [68, с. 5]. Росіяни сподівалися, що на відміну від адміністрації Дж. Картера, Обама не буде бити тривогу із приводу обмеження прав людини в РФ, монополії держави на ЗМІ.

Для Росії здавалося природним, що якщо вона не складає реальної погрози для США, то дві великі країни за умови прагматичного підходу можуть домовитись. Росіяни вважали, що США навіть можуть запропонувати їм більшу економічну допомогу, адже слабка Росія, країна, що розпадається, що є нестабільною, їм не потрібна. Слабка Росія, що зубожіла, побоюється росту сепаратизму, можливого розчленування, Росія з озлобленим населенням, яке майже напевно повернеться у бік українських шовіністичних, навіть нацистських сил – така країна з ядерною зброєю дійсно стала б для всього Заходу «кошмарним сценарієм». Чим спокійніше будуть відносини з Москвою, тем легше буде США діяти на головному напрямку, але ж саме там (Іран, Афганістан) американцям винятково важливо добитися взаєморозуміння з Росією. Наприклад, щоб забезпечити погодженість дій у питанні про санкції проти Ірану [225].

Визначним пунктом у формуванні такого погляду на майбутні відносини з США стала серпнева війна 2008 р. з Грузією. Росіяни з радістю підкреслювали, що анти-кремлівські настрої після неї були сильними, але дуже нетривалими, й невдовзі відносини з Росією повернулися до статус-кво.

Моментом, який неодмінно слід підкреслити, було те, що навіть найбільш обізнані російські теоретики у 2009 р. не представляли собі ситуації, що Росія стане замірятися на незалежність України чи навіть просто знову підніме кримське питання. Отже, не розроблялося сценарію, як поведе себе Обама в разі різких зовнішньополітичних акцій Москви. Для США українське (газове) питання звучало актуально виключно як частина питання

енергетичної безпеки, при чому росіяни відстоювали позицію, що воно безумовно повинно вирішуватися США та Росією разом [110, с. 120].

Важливим вважалися такі питання як установка систем ПРО в Чехії й Польщі; тут завданням для РФ було змусити США відкласти цей проект у довгий ящик, якщо не повністю скасувати цю ініціативу Буша. Іншим принципово важливим питанням, де прихід Обама означав надію для Москви, був вступ у НАТО України й Грузії. В Кремлі сподівались, що Обама принаймні не форсуватиме цей процес, тому що він може потенційно бути шкідливим для самого НАТО. Від позиції Обама саме в цьому питанні залежала російська позиція щодо багатьох інших питань, у тому числі й щодо проблеми установки ПРО в Європі. Третє питання – це проблема озброєнь. Ще під час своєї передвиборної кампанії Обама говорив про готовність піти на переговори з Росією по контролю над озброєннями, що було заморожено Бушем. Тут знову підкреслювалось, що ні Росія, ні Захід не зацікавлені в тому, щоб через питання про кількість і якість ракет довести протистояння до такого рівня, коли всерйоз виникне небезпека світової ядерної катастрофи. Справа до цього не дійшла навіть у радянські часи, у період холодної війни, хоча тоді були реальні ідеологічні й геополітичні протиріччя, а в XXI ст. їх вже нібито й не було. Як конкурент Росія теж не страшна й ще довго не буде страшна; ринки нафти, газу й зброї можна ділити, а крім цього Росія ні в чому змагатися із Заходом не може [68, с. 7]. Характеризуючи спільні групи інтересів, Є.В. Кириченко додав ще кілька: подолання фінансової кризи, вирішення проблем потепління клімату, проблема поширення ядерної зброї. З них для РФ можливість подолати кризу в області договору про нерозповсюдження ядерної зброї була найбільш цікавою [68, с. 10].

Оригінальний погляд на проблему американо-російських відносин був продемонстрований тільки декількома російськими науковцями, зокрема, В.А. Кременюком. Він критично оцінював можливість змін з приходом Обама через відсутність у російського керівництва «бажання придивитися,

що означає вибудовування Обамою свого зовнішньополітичного курсу» [68, с. 8]. Вчений попереджав: «Зараз м'яч на нашій стороні. Чи зуміє російське керівництво зробити щось? Для Росії важливо розв'язати проблему: прагне вона діяти разом з Америкою або їй більше подобається суперництво. Питання непросте, тому що є сфери, де ми не можемо не суперничати, наприклад, у колишніх радянських республіках (Закавказзя, Україна). Треба шукати важіль, який дозволить перевести суперництво у бік співробітництва» [68, с. 8].

Переходячи від теорій американо-російських відносин, викликаних зміною господаря Білого дому, до реалій, слід зазначити, що період після 2009 р. став часом втрачених можливостей, при чому більша провина має бути покладена на російську сторону [239]. Приведемо кілька найважливіших прикладів.

Росія після закінчення холодної війни відчувала себе неповноцінною в звичайних озброєннях порівняно з НАТО, що зробило її більш ніж коли-небудь раніше залежною від своїх ядерних сил стримування. Російська Воєнна доктрина 2010 р. вказувала на схильність оставляти за собою можливість першого ядерного удару в разі звичайної війни, якщо визнано, що вона загрожує виживанню російської держави. Дехто називав це доктриною деескалації будь-якого конфлікту шляхом припинення війни Росією. Був створений план передового розгортання суб-стратегічної ядерної зброї та її невідворотної участі в будь-якій масштабній війні з НАТО чи Китаєм. Але оскільки російські чиновники дотримувалися табу щодо будь-якого обговорення війни з Китаєм, НАТО розглядалося в якості єдиного вірогідного супротивника. З іншого боку, у лютому 2012 р. Путін підтримав програму модернізації, що теоретично скорочувала відносну залежність Росії від ядерної зброї [154, с. 446].

В грудні 2011 р. прем'єр-міністр Росії В. Путін звинуватив держсекретаря США Х. Клінтон у розпалюванні заворушень у Росії. Путін заявив, що Клінтон послала «сигнал до деяких акторів в нашій країні», щоб

створити крупні безпорядки після парламентських виборів з результатами, смішними в очах американців щодо (фальсифікованої) перемоги партії Путіна та Медведєва «Єдина Росія». Путін додав, що мільйони доларів в «іноземних грошах» були використані для впливу на російську політику й що держсекретар Клінтон особисто закликала протестувати після виборів. Після цього з новою силою почалася кампанія проти неурядових організацій, які залучали кошти з-за кордону. Напередодні свого другого обрання в якості президента Росії Путін все більш настійливо виступав проти уявного втручання США в російську політику. Така підвищена чутливість Кремля до цього питання пов'язувалася з побоюванням повторювання подій, подібних до «кольорових революцій» в Грузії та Україні, уже в Росії. Агресивна поведінка Путіна щодо Клінтон також була попередженням внутрішнім опонентам, щоб вони не заходили надто далеко в критиці режиму, попри його олігархічні й авторитарні тенденції [154, с. 448].

Не тільки в РФ, але й в США новий протиракетний план оборони для Європи Обама викликав багато критики [238]. Це було пов'язано зі скептицизмом щодо угоди СНВ-III про скорочення стратегічних ядерних озброєнь, підписаної Медведєвим та Обамою в 2010 р. (вступила в силу в лютому 2011 р.). Республіканські члени Конгресу були проти будь-якої мовчазної угоди з Росією під час переговорів щодо СНВ щодо обмеження американських ПРО [105, с. 23]. Але на ділі новий договір СНВ не містив таких обмежень щодо майбутньої американської (чи російської) протиракетної оборони.

Політичні опоненти Обама призивали до більш радикальної лінії щодо Росії. Представник Республіканської партії Мітт Ромні в інтерв'ю CNN у квітні 2012 р. виказав впевненість, що Росія «без сумніву наш геополітичний ворог номер один» й що Росія бореться за пальму першості в якості найгіршого актору в світі [154, с. 450].

Вибори в США та в Росії у 2012 р. гарантували, що важливі перемовини щодо скорочення ядерних озброєнь, будуть відкладені «на потім», до періоду після інаугурації 2013 р.

В цілому досить наївна політика «перезавантаження» стикнулася з проблемами починаючи з межі 2011-2012 рр., у тому числі з приводу планів НАТО щодо європейської протиракетної оборони.

У підсумку до кінця свого перебування у Білому Домі Обама міг похвастатися тільки певним співробітництвом Росії в питанні Афганістану, угодою, укладеною на початку липня 2009 р. про транзит американської авіації через Росію, домовленістю щодо санкцій проти Ірану, а також співпрацею в галузі мирної атомної енергії.

Обамі знадобилося вісім років щоб розчаруватись у своїх можливостях вплинути на політику Кремля. Його основними помилками було не відреагувати на отруєння колишнього агента ФСБ Александра Литвиненко у Лондоні, хоча британські влади ще у 2007 р. дійшли висновку, що це було вбивство, скоєне російськими агентами. Далі була війна 2008 р. з Грузією, на яку Захід мляво відреагував. До 2012 р. продовжувалося наївне сприйняття Дмитрія Медведєва як модернізатора Росії та самостійного гравця.

Тим часом Путін вкрав російські парламентські вибори 2011 р., вторгся в Україну й анексував Крим у 2014 р., втрутився у Сирію в 2015 р. й розбомбив Алеппо вщент. Американська адміністрація ж завжди робила мінімальні відповідні шаги, й фактично вітала вхід Росії в Сирію як можливість спасти престиж Обама від фіаско.

Тільки після російського втручання у президентські перегони у листопаді 2016 р. Обама почав прислухатись до «яструбів», таких як Піт Ромні, що у 2012 р. назвав РФ головним ворогом США, до тих, хто був проти угоди з РФ в Сирії, а також прислухатись до України, що просила більшої допомоги. Але було запізно [257].

Віктор Хансон, однак, вважає, що найбільшою помилкою Обама було не те, що він загравав з російським лідером, а те, що він намагався робити

вигляд, що може йому диктувати. Путін не та особа, що пробачить публічне приниження. Отже, з Обамою відбулась помилка. схожа з тою, що зробив Невіл Чемберлен на переговорах з Гітлером, коли він думав, що треба звертатись до голосу розуму, до національних інтересів. Путіна не заспокоювали дружні жести Обама, а нервувала його зухвалість, поєднана зі слабкістю; Путін не вірив, що США здатні застосувати силу проти РФ, тож спокійно протистояв всюди від України до Сирії [220]. Навіть спроба налагодити діалог з Іраном була ліпше використала Росією, аніж самими США. Так що у підсумку стратегія Росії виглядала більш успішною, аніж стратегія США.

Щодо Азії, то тут ще в листопаді 2008 р. Обама оголосив «стратегічний поворот». Це була спроба вселити в держави регіону впевненість у тому, що Америка не має наміру відмовлятися від лідерства. Це була інтегрована стратегія в галузі економіки, дипломатії, оборони й безпеки, але її повноцінна реалізація залежала від того, чи надасть команда Обама чітке адміністративне керування й переконливі докази економічного відродження Сполучених Штатів. Таким чином, стратегія зміни балансу на користь Азії мала як переваги, так й ризики появи очікувань, на які Вашингтон буде не в змозі відповісти.

У Китаї після зміни «третього» на «четверте» покоління керівництва (2003 р.) почалась розробка ідеї «глобального добросусідства», яка вказувала на появу у КНР загальносвітових інтересів [162].

У 2007 р. на XVII з'їзді КПК була офіційно закріплена концепція «гармонійного світу». З нею пов'язано поняття «велика відповідальна держава», яке китайське керівництво стало застосовувати щодо Китаю. В їх інтерпретації визначення «відповідальна держава» має на увазі «велику державу, яка здатна обмежувати свої амбіції». Мала на увазі критика США як «великої держави, нездатної до самообмеження». «Майбутнє та доля Китаю все тісніше пов'язані з міжнародною спільнотою. Китай не може

розвиватися в ізоляції від світу, а світ не зможе стати стабільним й розвиватися без Китаю» [72, с. 42].

У 2012 р. на XVIII з'їзді КПК Ху Цзіньтао сформулював п'ять ключових положень, які визначають майбутню зовнішню політику. Це теорії «глибинних змін у міжнародній ситуації», «гармонійного світу», «спільного розвитку», «спільної відповідальності» та «активної участі в міжнародних справах» [64, с. 17]. Разом вони створили певну цілісну картину китайського бачення своєї ролі й місця в світовій політиці.

Очевидно, що протягом досліджуваного періоду китайське керівництво почало мислити категоріями відповідальності за розвиток не тільки самого Китаю, але й світу в цілому. При цьому вважалось, що розширення відповідальності має наслідком й розширення прав и можливостей для участі КНР у формуванні сучасної міжнародної системи.

Відносини з великими державами - особливий аспект китайської дипломатії. Пекін поводить себе з ними все більш впевнено, хоча мова не йшла про кардинальну зміну акцентів чи політичних установок. Роль великих держав була відображена в старій офіційній формулі «чотирьох головних опор» зовнішньої політики КНР: «відносини з великими державами є ключем, з сусідніми країнами – пріоритетом, з країнами, що розвиваються – основою, а багатосторонні інститути – трибуною» [123, с. 396].

В пріоритети КНР стали входити такі завдання, як формування сіті двосторонніх партнерств не тільки в АТР та Центральній Азії, але в більш віддалених куточках світу (Африці, Латинській Америці), а також суттєве підвищення ролі китайської багатосторонньої дипломатії (в рамках ООН, АТЕС, інститутів взаємодії з АСЕАН, ВТО). Особливе значення мали ШОС, «шестірка» посередників з врегулювання ситуації на Корейському півострові й «Східно-азійське співтовариство» [72, с. 41].

Пекін намагався формувати порядок денний в ще не повністю оформлених багатосторонніх екологічних механізмах, де активність КНР поки що не викликала явної протидії більш сильних конкурентів.

Керівництво КНР почало виказувати цікавість щодо глобального потепління й збереження екосфери людини. Аналітики стали писати навіть про вірогідність зміщення міжнародної боротьби за лідерство в галузь контролю над зміною клімату. Дискутувалася ідея, що лідерство в питаннях управління кліматом, «можливо, стане необхідною умовою глобального лідерства» [72, с. 46].

Підвищилась увага Пекіна до проблематики «нетрадиційних загроз». У першу чергу, мова йшла про використання Народно-визвольної армії Китаю для цілей «невійськового використання збройних сил» [70]. До них відносяться: контр-терористичні операції, миротворчі зусилля ООН, кампанії з евакуації громадянського населення в зонах конфліктів, допомога в надзвичайних ситуаціях, міжнародна гуманітарна співпраця й патрулювання в цілях протидії піратству.

Американські дослідники давно звернули увагу на академічну дискусію, яка йде в Китаї з питання про співвідношення принципу невтручання у внутрішні справи й принципу захисту життя й інтересів своїх громадян за кордоном [70]. Слід відмітити, що США та Росія вже офіційно орієнтуються на другий принцип.

Й останнє за переліком, але не за значенням: лідер КНР Ху Цзіньтао на XVII з'їзді КПК офіційно поставив мету збільшити до 2020 р. середньодушовий валовий внутрішній продукт вчетверо проти 2000 р. [70].

Помітний вплив на еволюцію китайських концепцій мала світова фінансова криза 2008 - 2009 рр. З одного боку, вона переключила увагу основних акторів на вирішення проблем економіки, що призвело до появи нових можливостей для Пекіну. З іншої, завдяки порівняно невисокому ступеню залучення КНР в світову фінансову систему, криза відбилася на комплексній національній моці Китаю менше, аніж на потенціалі більш розвинутих держав.

В 2009 р. КНР демонструвала темпи росту ВВП на рівні 7,9 - 8% (за офіційними китайськими оцінками ще вище -8,7%). В 2010 р. цей показник

виріс до 11,9% (в США - 5,7%, в Японії - 4,6%, а в Німеччині - 1,2%) [72, с. 42]. Продовжили рости золотовалютні запаси Китаю. У 2009 р. їх обсяг склав 2,27 трлн. дол., отже, КНР обігнала Японію (1,052 трлн. дол. США) й вийшла на перше місце у світі [38, с. 5].

Світова фінансова криза дала привід Китаю більш настійливо говорити про важливість створення «нової міжнародної фінансової архітектури». Пекін став активніше переходити на використання юаню в двосторонніх торгових та валютно-фінансових розрахунках з Кореєю, Індонезією, Малайзією, Аргентиною, Білоруссю [38, с. 6].

Важливим наслідком кризи стало тимчасове зниження економічної активності розвинутих держав на зарубіжних ринках. Це дозволило Пекіну більш динамічно здійснювати свою стратегію виходу китайських підприємств на зовнішні ринки й придбання зарубіжних активів. Три найбільші нафтові монополії КНР – «Petrochina», «Sinopet» та CNOOC – у першій половині 2009 р. були залучені в оборудки, пов'язані зі злиттям та поглинанням за кордоном, на загальну суму 12 млрд. дол. - на 80% більше аналогічного показника 2008 р. В 2009 р. «Petrochina» придбала канадську нафтову компанію «Addax», яка володіла нафтодобувними підприємствами в Західній Африці та на Близькому Сході. Менш вдалою виявилась скандальна спроба китайської державної компанії «Aluminum Corp of China's» викупити частину британсько-австралійської корпорації «Rio Tinto», третьої за розміром компанії такого роду в світі [72, с. 44]. Проект не відбувся, однак інтерес Пекіну до нього продемонстрував його апетити.

При цьому основний акцент китайський уряд зробив на забезпеченні ресурсно-енергетичної безпеки. Це зрозуміло: зарубіжні й китайські експерти неодноразово відмічали високий рівень залежності КНР від зовнішніх джерел мінеральних ресурсів, в першу чергу енергетичних. За даними Дойче Банк, з 2008 р. до 2020 р. потреби Китаю в імпорті залізної руди зростуть на 380%, міді - на 600%, вугілля – на 7 400 % [72, с. 46].

На 2010 р. Китай перетворився не тільки в головного поставника товарів, але й основного кредитора Америки. Тільки КНР, валютні резерви якої досягли 2,3 трлн. дол. й яка володіє цінними паперами американського казначейства на 860 млрд. дол., міг взяти на себе надання нових позик [38, с. 5]. Величезна обопільна вигода від китайсько-американських економічних зв'язків гарантувала стабільність взаємин. Американське казначейство розраховувало на приплив доларів з Китаю, адже за їхній рахунок значною мірою фінансувалася програма Обама, що ставила на меті вихід із кризи. Це утягнуло Китай ще глибше в американську економічну сферу. У свою чергу китайська економіка у величезному ступені залежить від американського внутрішнього ринку. Отже, через вплив економічних питань ні в які глобальні антиамериканські альянси Китай не збирався входити.

Для США при Обамі одна з головних цілей полягала в тому, щоб Китай став відповідальним гравцем у ліберальному світовому порядку, прийняв основні цілі й правила, й робив свій внесок у загальний успіх. Але виявилось, що швидкий ріст значимості КНР у світі породив завищені очікування міжнародного співтовариства, яким Пекіну важко відповідати. Хоча Китай - серйозний фактор міжнародної політики, він як і раніше бачить себе країною, що розвивається, завдання якої - насамперед удосконалювати національну економіку, а не брати на себе якісь зобов'язання перед світовим співтовариством [50, с. 169].

Демократична адміністрація США перш за все була зацікавлена у відродженні партнерських зв'язків з провідними світовими державами, що були підірвані в роки правління республіканців. Крім того, США, зайняті у двох регіональних війнах, через обмежені ресурси, майже не могли дозволити собі відволікатись на укріплення своїх позицій в інших регіонах світу, включно Азіатсько-Тихоокеанський. Рішення адміністрації Обама перенести акцент військових зусиль Америки на Афганістан, а дипломатичних - на Іран, обумовило, за оцінками провідних китайських

аналітиків, зацікавленість США в Китаї як політичній силі, здатній сприяти стабілізації ситуації в обох конфліктах.

Війна в Іраку й ядерна криза в Північній Кореї показали новий напрям розвитку відносин США та Китаю. Пекін не підтримав силову акцію в Іраку, але й не виступив проти неї так, як Москва. Це було результатом домовленості між США та Китаєм, що Китай утримується в разі голосування по Іраку в РБ ООН, а Вашингтон відмовляється від силової акції проти Північної Кореї [36, с. 5]. Отже, Північна Корея стала тим геополітичним місцем, де Китай та США почали вистроювати лінію на взаємодію у вирішенні регіональних проблем. Зустрічі по Кореї показали готовність Пекіну співробітничати з США по проблемі ядерного нерозповсюдження.

Разом з тим, з точки зору китайців, може найважливішою новою рисою світової ситуації стала війна в Грузії 2008 р. Вона показала вибірковість США в питаннях втручання чи невтручання в конфлікти, неперіоритетні з точки зору американських інтересів. «З військової точки зору, ефективність механізмів залякування в зовнішній політиці США знизилась - доказом чому став російсько-грузинський конфлікт. Вперше з часів «холодної війни» незахідна держава вирішила здійснити бойові дії проти сусідньої країни й зайняти її територію, при цьому вона уникла воєнних чи економічних санкцій... Відсутність прямого втручання США демонструє межі готовності США використати свої збройні сили за кордоном й застосувати силу проти ядерної держави» - так сприймалась ситуація китайськими спеціалістами-міжнародниками [72, с. 46].

Висновок, що військове втручання США не є автоматичним в усіх регіональних конфліктах, хоча б малою мірою обмежуючих американські амбіції, був для КНР дуже важливим. Він вперше за багато років дав додатковий матеріал для прогнозування вірогідності залучення американських збройних сил в разі ескалації конфлікту КНР з Тайванем. В 2008 р. на виборах президента на Тайвані потерпів поразку сепаратист Чень Шуйбянь, колишній президент, а його місце зайняв поміркований

представник Гоміньдану Ма Інцзю [70]. Отже, Китай отримав суттєві вигоди для реалізації своїх зовнішньополітичних інтересів.

Вже у 2010 р. Китай продемонстрував свій намір зайняти вкрай жорстку позицію по Тайваню. КНР ввела санкції проти крупних американських компаній у відповідь на рішення Вашингтону щодо масштабних постачань зброї Тайваню [38, с. 4].

У тайванського питання є перш за все важливий стратегічний контекст. Японія, Тайвань та Філіппіни складають острівний ланцюг вздовж східного узбережжя Китаю, яка слугує природним бар'єром для його виходу в Тихий океан. До тих пір, поки один з елементів цього острівного ланцюга не перейде під контроль Китаю, він не зможе стати великою морською державою, впливати на дальні рубежі та надійно забезпечувати свою безпеку. Таким чином, приєднання Тайваню, дозволило б КНР прорвати бар'єр.

З 1979 р. у США не залишилося союзницьких обов'язків перед Тайбеєм, але «Закон щодо відносин з Тайванем» в односторонньому порядку вимагає від США сприяти забезпеченню безпеки острова, але надає їй свободу рук й вибору варіантів реагування на різні ситуації в Тайванському проливі. Цей закон заложив основи особливості американської політики в тайванському питанні, що має назву «стратегічна невизначеність». Він прямо не вимагає від США захищати острів в разі нападу з боку Китаю, однак силові дії Пекіну кваліфікуються як загроза миру й безпеці в регіоні й предмет серйозної тривоги США [37, с. 216]. Але ще більш загрозливим є те, що острів може формально відділитися від материка й так спровокує його на збройну реакцію.

Отже, Сполучені Штати намагалися продовжувати політику подвійного стримування як материка, так і острова. Щодо материка суть політики не змінилася - Америка намагалась утримати КНР від збройного вирішення тайванського питання. Щодо острова стримування Чан Кайши від спроби збройного реваншу еволюціонувало в стримування Тайбею від спокуси скористатися американськими обіцянками щодо захисту Тайваню для

просування в бік незалежності [37, с. 220]. Вашингтон же не хотів бути заручником дій Тайбею й втягнутися у збройний конфлікт з КНР.

Що до позитивних варіантів розвитку взаємовідносин, то вони багато в чому залежали від відкриття прямого транспортного сполучення й подальшого укріплення економічного співробітництва між Тайванем та Китаєм.

Між тим зберігалися інші серйозні суперечності між КНР і США (права людини, Тибет). Цікаво, що пріоритет стабільних відносин з Китаєм обумовив повну неувагу демократичного керівництва до проблеми прав людини. Ані заворушення в Тибеті, ані протистояння в Сінцзян-Уйгурському автономному районі не заважали Вашингтону вести вкрай важливі для нього переговори з Пекіном щодо координації антикризових заходів та валютного регулювання.

У Вашингтоні були більше стурбовані поступовим нарощуванням китайської військової потуги. США були єдиною великою державою, яка стратегічно домінувала у водах Східної Азії, й завданням адміністрації Обама було зробити все, щоб так й залишалося. Китай не мав з ними паритету. Американські ЗМС контролювали морські комунікації в Індійському й Тихому океанах, які зв'язували країни регіону з основними нафтовими районами світу, з Близьким та Середнім Сходом, що також суттєво укріплювало стратегічні позиції США в регіоні Східної Азії. Використання тільки одних воєнно-морських сил не забезпечувало наддержаві домінування в регіоні. Тому США почали розміщувати свої військові аеродроми в стратегічно важливих районах світу, включно країни Південно-Східної Азії: частини американських ВВС були розміщені навіть на території пострадянських республік Середньої Азії, а також на території Афганістану, Іраку, деяких країн АСЕАН [37, с. 222].

Нарешті, силовий потенціал США в Східній Азії – це не тільки сучасні ВМС и ВВС, але також великі запаси промислової та енергетичної сировини, розумно законсервовані до особливих обставин.

Єдиною силою в Східній Азії, яка реально могла б завадити Сполученим Штатам здійснити «гуманітарну інтервенцію» проти КНДР, або інші силові акції, залишається Китай. Для нього настав сприятливий момент заявити про свої наміри укріпити регіональний паритет з США після глобальної фінансової кризи. Тоді державний борг США зріс до небачених розмірів, асигнування на оборону скоротилися, включно з витратами на «нештатні ситуації за кордоном». Наприклад, оборонний бюджет у 2012 р. становив 702,8 млрд. дол., що приблизно на 36 млрд. дол. менше витрат 2011 р., тобто скорочення сягнуло 5%. Отже, оборонний бюджет 2016 р. може бути на 13% меншим, ніж в 2011 р. Такі скорочення призведуть до зменшення структури збройних сил на 10% [237, с. 171]. Менша армія може означати неможливість адекватної реакції на кризи в декількох регіонах одночасно. Наприклад, на Далекому Сході, в Південній Азії та на Близькому Сході. Й Китай намагається цим правильно користатися. Але гра в сучасних умовах за правилами ХХ століття приносить невигоди не тільки Китаю та США, але й всім учасникам регіональних відносин. Китай, Росія й Америка змагаються між собою за вплив, а всі інші задіяні держави мають при цьому балансувати так, щоб не втратити незалежності.

Отже, можливо, найбільшою політичною невдачею для обох країн стала їхня нездатність зм'якшити недовіру до довгострокових намірів один одного. Пекін вважав майже всі американські політичні ініціативи частиною витонченої змови, спрямованої на припинення подальшого посилення Китаю. Подібні погляди усе більше хвилювали Вашингтон, який, у свою чергу, був стурбований тим, що Пекін прагнув використовувати свою економічну й військову міць в Азії для одержання дипломатичних і військових переваг за рахунок Сполучених Штатів [50, с. 169].

Отже, незважаючи на підвищену увагу до Китаю, спроби Обама налагодити тісніше співробітництво не привели до бажаних результатів. Так, регулярні зустрічі на вищому рівні створили стимули для стабілізації контактів і налагодження взаємодії в різних областях, однак, наміри,

виражені на цих зустрічах, найчастіше не вдавалося втілити в життя. Китайські лідери очевидно розглядали Обаму як слабого лідера й на зустрічах «Великої 20-ки» все частіше давали йому це відчуття. А разом з тим це стало ще одним очевидним недоліком його президентства, на що звертали увагу республіканські опоненти напередодні президентських виборів 2016 р.

Якщо американське суспільство й не чекало від адміністрації Обами якогось прориву у відносинах з Китаєм, то воно було прикро здивоване провалом своїх очікувань щодо налагодження пошкоджених стосунків США з Латинською Америкою. У кампанії й програмі Обами «Нова співпраця Америк» було обіцяно п'ять ключових змін. Перша з цих змін була зобов'язанням поважати латиноамериканські країни як суверенні нації, розуміти їх виклики і турботи. Сильний акцент було зроблено на співпраці в областях безпеки, енергетики, довкілля, імміграції. По-друге, акцент зроблено на незаконній наркоторгівлі. Третя зміна - розвиток замість військових вимірів зовнішньої політики допомоги розвитку Латинської Америки. Четверте істотне зобов'язання було на реструктуризації регіональної торгівлі, частково через реформу НАФТА. Нарешті, нова архітектура зв'язків включала призначення спеціального посланця США в Латинську Америку, що мало посилити роль Держдепартаменту; збільшити роль громадської дипломатії; розширити Корпус Миру [284].

Але Латинська Америка знову опинилась внизу порядку денного США, оскільки президентство Обами було сконцентровано на інших регіонах і проблемах, у тому числі внутрішніх (реформа охорони здоров'я, криза фінансова, підвищення радикального руху «партії чаю») [178]. Перспектива імміграційної реформи була втрачена в грудні 2010 р., коли навіть скромна МРІЯ не здолала республіканську опозицію в Сенаті [170].

Відсторонення у червні 2009 р. демократично вибраного президента Мануеля Зелая в Гондурасі задало тон для подальшої латиноамериканської політики США. Обама і Хілларі Клінтон підтримали президента Порфірію Лобо Соса, чого не зробили ані Організація Американських Держав, ані

Євросоюз [347]. Отже, Обама на відміну від Буша не відчував зобов'язання підтримувати права людини або законність виборів. Крім того, відмічався застій у торгівлі, з незначним прогресом у реформі НАФТА, щоб об'єднати робочу силу і нові екологічні практики всередині регіону. США невпинно просували свої комерційні інтереси до ресурсної бази, біологічного палива. Відносно з безпекового виміру латиноамериканської політики подібна лінія була в адміністрацій Буша і Обама: з акцентом на військову присутність США [179].

У 2010 р. було вже очевидно, що Обама не має інтересу до розвитку зв'язків з Латинською Америкою. Багато спостерігачів дійшло висновку, подібного до Ево Моралеса, що «тільки колір президента змінився». Демократичний президент зробив наголос на підтримці ембарго Куби, ізоляції уряду Чавеса у Венесуелі, воєнній відповіді на нарко-торгівлю. Його зобов'язання «почати новий розділ в стосунках з Латинською Америкою, будувати новий альянс Америк і проводити пряму дипломатію з усіма націями, другом і ворогом» [135] не мали жодних результатів. Більше того, загострилися проблеми нелегальної імміграції, наркоторгівлі і екології.

На другому строку в адміністрації Обама були й певні успіхи. Питання щодо Мексики, які довго ніхто не вирішував, отримали позитивної динаміки [153].

Але перш за все це стосується Куби. У липні 2015 р. були відроджені повні дипломатичні відносини між США та Кубою. Поїздка родини Обама вулицями старої Гавани в ході першого американського президентського візиту на Кубу з 1928 р., стала знаковою подією, яка здавалося відкриває принципово нову сторінку у відносинах двох країн. Але Обама не довелося закріпити цей свій перший успіх, а з приходом республіканської адміністрації всі здобутки на Кубі були швидко скасовані.

В цілому США дотримувалися контрпродуктивного архаїчного підходу до стосунків з Латинською Америкою. Це пояснювалося опікунським менталітетом США, який перешкоджає поважати суверенітет

латиноамериканських країн та елітарною природою державного устрою США, в якому влада сконцентрована в сімейних мережах і особистих альянсах в сфері політики, економіки, енергетики, безпеки. На думку Дж. Бакстон, після холодної війни це елітарне угруповання еволюціонувало в транснаціональну сіть-суперклас [148, с. 44]. В той же час Латинська Америка заново відкрила упевненість в собі, прагнення свободи, що працює проти стратегії США. В результаті зовнішня політика США була не в змозі відповісти на нові виклики сучасності.

Як політика Обама може відбитися на майбутньому США та БРІК? Дж. Фрідман, політолог, засновник відомого дослідницького центру Stratfor і автор відомих публікацій «Секретна війна Америки» і «Наступні сто років: прогноз на 21-е століття», стверджує, що США на передбачувану політичну перспективу все-таки залишаться єдиним глобальним лідером, а такі країни, як Польща та Мексика, будуть відігравати важливу роль у міжнародній політиці.

За методиками складання прогнозів на майбутнє Фрідман виходить з виключення фактору неможливого. Він ставить під сумнів твердження про те, що Росія стане глобальним лідером, оскільки «Росія ніколи не була світовим лідером, за винятком періоду ХХ століття, коли вона стала найбільшою ядерною державою». Порівняння за економічними показниками також не свідчить на користь глобального лідерства Росії, підкреслює Фрідман, оскільки ВВП Росії становить приблизно 20% від ВВП США (за даними загальнодоступної бази даних ЦРУ, в 2009 році розміри ВВП Росії склали 2116000000000 доларів, ВВП США - 14260000000000 доларів). Виходячи з таких об'єктивних порівнянь, фахівець робить неупереджені висновки про те, що з високою часткою ймовірності можна припустити: Росія ніколи не стане глобальним лідером [71].

Якщо порівнювати США і Китай, то потрібно зазначити, що економіці Китаю буде потрібно зростати на 8,25 відсотків на рік, щоб наздогнати американську економіку, яка в середньому буде збільшуватися на 2,5

відсотка в рік. «Економіка США більше, ніж економіка будь-якої країни світу, ВМФ США контролює світовий океан. Якщо США вважатимуть за потрібне, вони можуть перекрити морські торгові шляхи - і це дає Вашингтону важливий важіль контролю міжнародної політики XXI століття», прогнозує Фрідман [71].

Підсумовуючи весь період, що досліджувався, можна зробити висновок, що стратегічного підходу як до країн БРІК, так і до країн регіону Латинської Америки, адміністрації Обама не вдалося виробити. Як і у випадку багатосторонніх організацій, Обама був змушений реагувати на виклики дня, відкладаючи власні ініціативи на потім. В останній рік він активізував свої зусилля досягти радикальних змін, й вірогідно його ім'я увійде в історію американо-кубинських відносин, але розвинути й закріпити успіх йому вже не довелося.

Висновки до Розділу 3.

Аналіз основних напрямів зовнішньої політики адміністрації Барака Обама (січень 2009 – січень 2017 рр.) з точки зору ліберального інтернаціоналізму дозволив дійти наступних висновків.

По-перше, фактично демократична адміністрація підтримала тезу Буша щодо необхідності поширення демократичних інститутів в усьому світі, хоча саме ця програма демократизації Великого Близького Сходу призвела до військових операцій в Афганістані та Іраку, які стали головним об'єктом критики республіканської адміністрації. Обама одержав перемогу у тому числі завдяки своїй обіцянці змінити політику в Іраку. Але як з точки зору концепції розумної сили, так й через реалії американських зобов'язань в регіоні, швидке закінчення конфліктів та повний вивід американських військ виявилися неможливими (хоча саме ліквідацію Усами бен Ладена і виведення американських військ із Іраку й Афганістану називають його головними успіхами). Інша річ, що Обама відразу відмовився від поняття

«вісь зла» й налагодив чи принаймні спробував покращити відносини з Бірмою, Кубою, Іраном, Північною Кореєю, Росією й Сирією.

По-друге, теза ліберальних інтернаціоналістів про систему міжнародних організацій, яка виконує функції законодавчої, виконавчої й судової влад, при збереженні максимально можливої поваги до свободи й незалежності країн, відкинута Бушем, ідеально вписувалася в рамки програми Обама. З першого дня перебування на посаді президента Обама заявив, що його мета – виправлення помилок попередньої адміністрації й повернення до багатостороннього підходу у зовнішній політиці, узгодження її з універсальними правилами, тісне співробітництво з глобальними інституціями. Кіотський протокол, американо-російська система контролю озброєнь, американське представництво в Міжнародному кримінальному суді стали об'єктами уваги Обама. Але аналіз поведінки США в міжнародних фінансових установах не показав жодних реальних зсувів у позитивному напрямку. Інша річ, що тут не було великої провини американського керівництва, скоріше проблеми цих організацій мали об'єктивний характер, насамперед пов'язаний з світовою економічною кризою.

По-третє, Обама відроджував важливі елементи ліберального інтернаціоналізму – комбінацію сили й партнерства. Обама на відміну від Буша робив все можливе для укріплення міжнародних коаліцій для спільних дій проти порушників міжнародного спокою, більш активно використовував трибуну ООН і т. п.

До здобутків його першої адміністрації можна віднести налагодження стосунків з Афганістаном, центрально-азійськими країнами; до провалів – погіршення відносин з Пакистаном. Якщо Буш зробив ставку на абсолютну першість у військово-технічній сфері, то Обама намагався обходитись інструментами м'якої сили. Якщо про Буша можна зробити висновок, що він взагалі страждав через відсутність чіткої стратегії, то у Обама вона вочевидь була добре розроблена, спиралася на найсучасніші інтелектуальні здобутки

(перш за все на праці Джозефа Ная) й виконувалася високопрофесійною командою. Отже, Обама дійсно намагався втілити в життя гнучку владу з її акцентом на цінностях та ідеалах суб'єкта влади, які зможуть стати привабливими для об'єкта й змінити його поведінку згідно з цілями суб'єкта.

До здобутків його другої адміністрації можна віднести дипломатичне відродження відносин з Кубою, угоду в Парижі щодо зміни клімату, справу щодо стримування ядерного потенціалу Ірану, сприяння боротьбі з ІДІЛ у східній Сирії.

Але на іншій чаші ваг – півмільйона загиблих в Сирії, більше мільйона молодих мусульман, які затопили Європу, Ірак в руїнах (хоча віце-президент Байден проголошував, що це буде найбільшим досягненням адміністрації), катастрофа у Бенгазі, Північна Африка, спустошена й заповнена терористами, Ізраїль та країни Персидського заливу, які відсторонились від Америки, Іран на порозі ядерного статусу, Росія, яка аплодує будь-якому приниженню США, Китай, що формує нову власну Велику сферу процвітання в Східній Азії, Куба та більша частина Латинської Америки, що вимагають нових поступок з боку США, Європейський союз, що інтегрується й протиставляє себе США.

Необхідно відповісти на питання, чому результати адміністрації Обами в сфері зовнішньої політики були такими контroversійними.

Відповідь певним чином пов'язана з тим, що сама владна система США гарантує, що дії президента обмежені мережами влади, урядовими та неурядовими, сплетеними державним і приватним секторами. Більш наглядно обмеження свободи дій президента доводиться тим, що в його першій адміністрації посади, пов'язані зі сферою забезпечення безпеки й обороною, займали чиновники адміністрації Джорджа Буша – молодшого.

Отже, можна зробити висновок, що принаймні в сфері зовнішньої політики американська система вибудована так, щоби перш за все забезпечити правонаступність політики адміністрацій, не зважаючи на їхню

партійну приналежність та індивідуальні уподобання. Але це ще не вичерпує відповіді.

Додатковим чинником, що вплинув на результати зовнішньополітичної діяльності адміністрації було те, що Барак Обама вважав обов'язком № 1 подолання економічної кризи; зовнішня політика займала другорядне місце в порівнянні з економікою та іншими внутрішньополітичними питаннями.

ВИСНОВКИ

1. Два напрями теорії міжнародних відносин, де прогрес найбільш очевидний, представлені у реалізмі й лібералізмі. На цей прогрес вплинула зовнішня політика адміністрації Джорджа Буша – мол. В Європі та Америці в наукових дослідженнях коректним вважається використання набутоків однієї чи двох близьких шкіл для створення теоретичних рамок дослідження. У контексті дослідження зовнішньої політики США особливу увагу викликають переваги концепції світового порядку, які є добре зрозумілими з досліджень школи ліберального інтернаціоналізму. Ліберальний інтернаціоналізм має унікальний статус, оскільки є не тільки однією з провідних шкіл міжнародних відносин, але й офіційною ідеологією США. Таким чином, теоретичні рамки дослідження включають розгляд зовнішньої політики США з точки зору відповідності діяльності різних адміністрацій реалістичним (школа політичного реалізму) чи ліберальним (теорія ліберального інтернаціоналізму) принципам. Саме це стало підґрунтям авторської версії еволюції зовнішньої політики США: основні напрями зовнішньої політики розглядаються крізь призму коливань кожної президентської адміністрації від ідеалізму до прагматизму, від ліберального інтернаціоналізму до політичного реалізму, від пріоритетного захисту цінностей до відстоювання насамперед національно-державних інтересів. У кожний окремий проміжок часу перемогу отримувала та чи інша модель поведінки.

2. На концепції, які відіграли найбільшу роль у виробленні зовнішньої політики в роки президентства Дж. Буша та Б. Обами, найбільший вплив здійснювали дві традиційні стратегії США – однобічне і багатобічне глобальне співробітництво (унілатералісти та мультілатералісти). Отже, питання полягало не в тому, брати участь чи ні в міжнародній діяльності, а в тому, як брати участь і до якого ступеня втягуватися в міжнародні справи. Прихильники цих двох теорій вважають, що глобальна політика, економічне

й військово середовище вимагають від США постійної участі, але вони розходяться в тому, по-перше, як розставляти пріоритети відносно погроз, й по-друге, щодо основних ідей про засоби правового захисту. Унілатералісти наголошують на класичних військово-політичних погрозах, саме тих, які піддаються зменшенню за допомогою військової сили; мультилатералісти не вважають класичні погрози важливішими за глобальне потепління чи нестабільність світової економіки, які не можна виправити військовим шляхом.

За адміністрації Дж. Буша унілатералісти справляли більший вплив на політику держави, включно з неприйняттям різних міжнародних угод, у тому числі тих, що стосувалися Міжнародного кримінального суду, боротьби із глобальним потеплінням, біологічною зброєю. 11 вересня змусило Буша зробити пріоритетом боротьбу зі світовим тероризмом, що можна розглядати як тріумф політичного реалізму. Водночас був прийнятий Патріотичний акт; антитерористична політика Буша встановила нове співвідношення між демократією й безпекою на користь останньої. Ця стратегія за допомогою законних засобів призвела до порушення основних свобод, що лежать в основі ліберальної демократії, задля безпеки американських громадян. Але на рубежі 2006-2007 рр. американці усвідомили безперспективність неконсервативних доктрин.

Адміністрація Обама намагалася подолати концептуальну кризу, в якій опинилася зовнішня політика США, пропозицією нового підходу, що отримав назву «розумної сили» (smart power). В основі ідеї була можливість досягнення мети через залучення, а не через примус (у тому числі економічний). Основними інструментами гнучкої влади стали соціокультурні та політичні цінності і ідеали суб'єкта влади, які могли бути привабливими для об'єкта й змінити його поведінку згідно з цілями суб'єкта. Обама відроджував важливі елементи ліберального інтернаціоналізму – комбінацію сили й партнерства. Він підписав з Росією новий договір СНО-3, опублікував огляд стратегії застосування ЯО, що обмежив умови, за яких

США могли використовувати ядерну зброю, схвалив участь США у процесах Міжнародного кримінального суду як спостерігача. Президент також встановив контакти з Бірмою, Кубою, Іраном, Північною Кореєю, Сирією. Але проблеми Іраку й Афганістану не вдалося вирішити. До того ж, більшість фахівців почала заперечувати, що стратегія Обама базується на політиці «розумної сили». Обама почав з ревізії концепцій свого попередника, але до кінця першого строку еволюціонував ближче до консервативних практик.

3. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики США були серйозно переглянуті після 11 вересня 2001 р. й оголошення війни тероризму. Протягом 2002 р. Буш – мол. увів до зовнішньополітичного словника США визначення «вісь зла», до якої він відніс країни, які, за даними американських розвідувальних структур, займалися виробництвом хімічної зброї, підтримкою тероризму, мали зв'язки з терористичною організацією Аль-Каїда і шантажували світове співтовариство. США опублікували список «недружніх» країн (Іран, Ірак та КНДР; згодом також Куба, Лівія, Сирія, Судан). США за Буша прагнули до одноосібної і випереджаючої ролі в боротьбі з загрозою тероризму і країнами «вісі зла». Адміністрація за зазначений період 17 разів вводила економічні санкції щодо різних держав (Ірану, Іраку, Лівії, Сирії, Судану, Конго). Республіканці розбудовували «доктрину превентивного удару», тобто експорт демократії шляхом застосування військової сили на регіональних рівнях (Афганістан, Ірак). Адміністрація Буша визначила пріоритетний регіон – Великий Близький Схід, демократизацію якого Буш назвав «викликом епохи». З часів Другої світової війни пріоритетом США був розвиток трансатлантичного партнерства. Спільні інтереси Сполучених Штатів і Європи не обмежувалися «холодною війною». Завданням Буша стало пильнувати, щоб економічна модель ЄС тяжіла до перейняття рис американської неоліберальної моделі, що розглядалося в рамках «глобальної конвергенції». Найпоширенішою моделлю співробітництва з ЄС залишався розподіл праці. Сполучені Штати

вважали, що їм і Європейському Союзу не слід обмежуватися розширенням економічних зв'язків; вони повинні були розділити наново свою участь у вирішенні глобальних проблем. Зокрема, США, чийм пріоритетом була боротьба із світовим тероризмом, стали активним захисником прийняття Туреччини в ЄС. Але ні це, ні інші завдання в рамках трансатлантичного партнерства не були вирішені. Третім традиційним пріоритетом зовнішньої політики США була Латинська Америка. За Буша – мол. стосунки з країнами Латинської Америки помітно зіпсувалися, незважаючи на завірення зробити Латинську Америку «фундаментальною метою» його адміністрації. «Війна з наркотиками» забезпечила розвиток парадигми безпеки в таких країнах як Колумбія, Перу і Болівія. У Латинській Америці була сильна реакція проти «просування демократії» з боку США, особливо у Венесуелі. За період президентства Буша значно посилювався анти-американізм; тепер Латинська Америка більш прихильно ставилася до ЄС і Китаю, аніж до США.

Адміністрації Барака Обама довелося починати з тези про необхідність докорінної зміни зовнішньополітичної стратегії країни. Обама мав намір змінити імідж Америки закордоном, навіть змінити хід історії в напрямку справедливості, миру й стабільності. Обама правильно оцінював роль ісламістської терористичної загрози, завжди висловлював намір боротися з тероризмом, але не ухвалював концепцію Буша щодо «глобальної війни з терором». Замість цього він зосередив увагу на тому, щоб атакувати бойовиків Аль-Каїди в Афганістані, Пакистані й інших місцях, і повністю усунути загрозу, що виходить від цієї організації для США. Особливу увагу Обама привертала країни, дії яких створювали загрозу міжнародній безпеці – Іран, Північна Корея, Сирія, Малі, Сомалі, Ємен. Тому зовнішньополітичні пріоритети США за президентства Обама відрізнялися від періоду правління Буша – молодшого. Серед змін треба виділити більшу увагу до міжнародного співробітництва в рамках таких організацій як ООН та фінансові установи. Якщо порівняти ситуацію 2003 р., коли США наптовхнулися на незгоду членів Ради Безпеки ООН щодо вторгнення в Ірак, то наступні роки

виявилися більш сприятливими для вироблення спільної позиції щодо Сирії (вивід її військ з Лівану), щодо вводу миротворчого контингенту в Дарфур, щодо затвердження американського окупаційного режиму в Іраку. Офіційні пріоритети США розширилися, включаючи більше залучення в проблеми Африки (Дарфур), Росії (питання скасування поправки Джексона-Веніка). Але Обама приділив замало уваги Єгипту, «арабській весні» та її наслідкам. Порівняно з Бушем менша увага приділялася Європі та Латинській Америці.

4. Дж. Буш – молодший вважав своїм найбільшим досягненням те, що після 11 вересня 2001 р. в США не було жодного значного терористичного акту. Одна з двох найбільших за часи його президентства операцій – в Афганістані – призвела до повалення режиму талібів. Ця перемога підсилила переважаючий статус Сполучених Штатів у світових відносинах, а також внутрішньополітичну популярність Буша. Антитерористична боротьба стала діючим каналом китайсько-американської взаємодії в питаннях безпеки й зовнішньої політики. Китай не тільки підтримав політично військові дії США в Афганістані, але й скорегував негативну позицію щодо американських баз у Центральній Азії на лояльну. Крім того США за Буша посіли друге місце серед торговельних партнерів КНР, поступившись лише Японії; у свою чергу Китай став четвертим за значенням торговельним партнером США після Канади, Мексики і Японії. Але оголошена Бушем війна з тероризмом була сприйнята у світі далеко не однозначно. Лише Велика Британія та Польща послали своїх вояків до Іраку навесні 2003 р. Підозрюючи Іран у розробці ядерної зброї, адміністрація Буша була налаштована на остаточне «вирішення» іранської проблеми; але широка програма санкцій не дала бажаного результату. Невдало розвивалися відносини США й з їх європейськими союзниками. Протягом усього періоду розбіжності між США, що мілітаризували свої зовнішні дії, й ЄС, що виступив за гуманізацію політичного діалогу, зростали. Лідером протистояння американським діям в Іраку стали Франція та Німеччина. Криза в трансатлантичних відносинах була настільки очевидною, що дозволила демократам у ході передвиборної

кампанії 2004 р. дорікати республіканцям за втрату НАТО. В історичному аспекті досвід Буша був корисним, тому що він довів обмеженість як можливостей наддержави США, так і взагалі застосування військової сили в умовах пост-біполярного світу.

Обама від початку свого президентства намагався ширше використовувати інструменти багатостороннього підходу. На практиці Обама деідеологізував зовнішню політику, керуючись реалістичною оцінкою тієї ролі, яку США можуть відіграти в ХХІ ст. Обама виконав основні пункти своєї зовнішньополітичної програми. Серед його головних досягнень – перелом ситуації в Іраку, Афганістані й Пакистані, усунення Усами бен Ладена. Нарешті, Обама уклав угоди про вільну торгівлю й вивів американські війська з Іраку. Обама також ратифікував новий Договір про скорочення стратегічних озброєнь; добився прийняття резолюції РБ ООН, що вводила тверді санкції проти Ірану. Завдяки цьому ми були свідками серйозних зрушень у іранській проблемі на другому терміні його правління. Він також допоміг у скиненні непопулярних диктаторів у Єгипті, Лівії і Ємені, роблячи все можливе, щоб зберегти стабільність у регіоні Перської затоки. Головним розчаруванням стала нездатність Обама досягти миру між ізраїльтянами й палестинцями у купі з підсумками «арабської весни», рішучістю Туреччини стати лідером арабського світу. Головною помилкою Обама була нереалістична вимога повністю заморозити будівництво ізраїльських поселень на окупованих територіях. Не досягнувши поставлених цілей, Обама підірвав довіру до Вашингтона як посередника в урегулюванні конфлікту. У підсумку це призвело до подальшої втрати авторитету Обама в мусульманському світі. В Єгипті Обама плекав надію на те, що «Брати-Мусульмани», які прийшли до влади легітимно, віддадуть перевагу стабільності. Але це не стало правильним історичним вибором. Повалення режиму Каддафі не передбачалося резолюцією РБ ООН, отже, Обама підтвердив обвинувачення Пекіна й Москви, що США спотворюють зміст резолюцій ООН заради досягнення своїх цілей. Непередбаченим наслідком

стало те, що Китай, Росія, Бразилія, Індія й ПАР більше не бажали підтримувати резолюції, які могли призвести до військових інтервенцій з метою зміни правління в інших країнах арабського світу. Це ускладнило Обамі важливе завдання ізоляції режиму Асада. Незважаючи на підвищену увагу до Китаю, не вдалося досягти згоди щодо запобігання нарощуванню ядерного арсеналу Північною Кореєю.

Окремо слід зауважити, що обидва американські лідери в цілому скоріше виконали свої передвиборні обіцянки. Більше того, на прикладах як республіканської, так і демократичної адміністрацій можна чітко простежити тенденцію до узгодження вироблення зовнішньополітичної стратегії США на всіх етапах: від наукової концепції – до прийняття офіційної доктрини – до її впровадження у повсякденну практику. Зв'язок наукових еліт США з елітами політичними не має аналогів у більшості країн світу.

5. Комплексне дослідження американської зовнішньої політики в період президентства Дж. Буша – мол. та Б. Обами дозволяє спрогнозувати подальшу зовнішньополітичну стратегію США на середньострокову перспективу.

Наступнику Барака Обами Дональду Трампу протягом перших же днів почали нарікати за нерозуміння обов'язків президента США: його розмова з тайванським президентом змусила КНР висловити свій дипломатичний протест; йому закидали лобіювання інтересів своїх кампаній: Трамп з першого дня став просувати ідею тіснішого партнерства з Індією. З намаганням поліпшити відносини з Індією пов'язана жорстка позиція щодо Пакистану, який новообраний президент назвав «найбільш небезпечною країною в світі». Погіршилися відносини з Саудівською Аравією, від якої Трамп вимагав більш активної боротьби з ІДІЛ. Змінилося ставлення до Башара Асада: Трамп заявив, що не вважає своїм пріоритетом його відсторонення в Сирії. Своєю справою Трамп назвав обов'язок вибудувати стіну по південному кордону США й змусити Мексику заплатити за її будівництво. Трамп також назвав ізраїльський бар'єр Західного берега

успішним прикладом такої стіни на кордоні. Проблемним для Трампа стало трансатлантичне партнерство: намагання перерозподілити фінансовий тягар в НАТО; підтримка Брекситу; ідея, що українська криза є суто справою Європи. Пильна увага до російських контактів нової адміністрації привела до швидких змін в офіційній політиці; у лютому 2017 р. міністр оборони Джеймс Маттіс оголосив, що США не готові співробітничати із Росією з військових питань, включаючи американські дії щодо ІДІЛ. 11 липня 2017 року президент Трамп у Варшаві виголосив промову, що стала антитезою Каїрській промові Обама 4 червня 2009 р. Обама тоді засудив колоніалізм та глобалізацію, визнав провину Заходу перед країнами «третього світу», й перш за все перед мусульманами. Натомість Трамп навів приклади західної виключності, його ніким не перевищеної культури, цінностей, досягнень. Однак, електорат, що підтримував Трампа на виборах, висловив незадоволення його зовнішньою політикою, закидаючи йому відмову від обіцянок передвиборчої кампанії; новий президент розчарував тих, хто плекав надію на відмову адміністрації США від принципів ліберального інтервенціонізму. Для аналітиків же такий хід подій є підтвердженням того, що зовнішня політика США керується чимось більшим, аніж президентські доктрини, є усталеною й передбачуваною, незважаючи на те, хто посідає крісло в Білому домі, яка партія переважає в Конгресі.

Отже, корисно спробувати продумати сценарій, що підкреслював би незмінні риси американської зовнішньої політики, незалежні від особи, що посідає президентську посаду, адже перший рік Дональда Трампа показав, що він може увійти в історію як один із найбільш непередбачуваних президентів США.

Якщо виділяти найважливіші для США регіони, можна вважати, що це є й залишаться надалі Великий Близький Схід, Південно-Східна Азія (насамперед Китай), Латинська Америка та ЄС.

У регіоні Великого Близького Сходу є кілька питань, стосовно яких США нездатні піти на поступки. Це – іранська ядерна проблема, іракська

демократія, сирійська війна, арабо-ізраїльські відносини, просування безпеки від Сомалі й Судану до Східного Конго та Малі. США намагатимуться якнайбільше залучати до вирішення іракських проблем своїх союзників і втримувати від втручання такі країни як Сирія та Іран. Щодо власне сирійського питання, то проблема підтримки руху опору проти Асада та проблема ІДІЛ можуть бути вирішені тільки в комплексі. Тим більш важливими стають відносини з Єгиптом, який може слугувати оздоровленню безпекової ситуації в регіоні, а може стати фатальним тягарем у арабо-ізраїльських незгодах, тож США пробачать єгиптянам майже будь-які порушення прав людини, якщо вони не матимуть масового характеру. Для США на ВБС очевидно «інтереси» завжди переважатимуть над «ідеалами».

Південно-Східна Азія, насамперед Китай, є другим з регіонів, пріоритетних для США. США розширюватимуть галузі співробітництва з Китаєм (Іран, клімат, економіка) й гальмуватимуть проблемні питання. Але будуть питання, в яких американці не можуть відступати: питання Південно-Китайського та Східно-Китайського морів (свобода навігації й торгівлі), спроби переділити сфери впливу, ширше питання безпеки в АТР, стосунки Китаю з Японією після розгортання в Японії дискусії щодо змін в конституції й колективного самозахисту, тайванське питання.

Щодо Латинської Америки, США виробили жорсткий підхід і вважають за краще вести багатосторонні перемовини, залучаючи G20, що знімає з США частину тягаря. Отже, якщо ЄС займається мільярдними вливаннями в Грецію, то США навпаки підкреслюють, що в них немає обов'язків щодо будь-якої країни Латинської Америки, й вони воліють ділитися лише своїм досвідом.

ЄС після довгої перерви повернувся до пріоритетів США у зв'язку з російсько-українським конфліктом після 2013 р. На перспективу США виступатимуть головним промоутером активізації діяльності ЄС в Україні. Однак, цей напрямок зовнішньої політики США є чи не найбільш

проблемним у середньостроковій перспективі через серйозну різницю в методах вирішення проблем, важливих для обох сторін.

Центральним принципом організації американської зовнішньої політики залишається забезпечення глобального лідерства США. Колапс або раптове ослаблення впливу США ймовірно призведе до тривалого періоду глобальної анархії, оскільки жодна провідна світова держава не може на середньострокову перспективу замінити Америку як гаранта міжнародного порядку. З цього виходить важливе завдання просувати свою модель розвитку, ідеали та цінності, які американці розглядають не як національні чи навіть «західні», а як універсальні, тобто такі, що підходять будь-якому народові. Якщо в практичній площині цінності подекуди поступаються інтересам, для міжнародної спільноти важливим є передусім те, що всі американські уряди намагаються вирівняти цю колізію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартенев В. Концепция «государств-изгоев» во внешней политике США / Владимир Бартенев // Международные процессы. – 2009. – Т. 7. - № 1. - С. 84-92.
2. Бартенев В. И. Диалог с «государствами-изгоями» как компонент стратегии «обновления американского лидерства»: риторика и практика администрации Б. Обамы / В. И. Бартенев // Вестник Московского ун-та. Сер. 25. Международные отношения и мировая политика. - 2010. - № 3. - С. 117-144.
3. Батюк В. И. Европа в военной политике администрации Буша / В. И. Батюк, В. А. Мазинг // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2001. - № 10. – С. 38-52.
4. Батюк В. И. Отношения США и НАТО в начале XXI века / В. И. Батюк // США – Канада: экономика, политика, культура. - 2003. - № 10. – С. 31-44.
5. Бергер С. Америка на марше. Внешняя политика для президента-демократа / Самьюэл Бергер // Россия в глобальной политике. – 2004. - № 3. – С. 59-78.
6. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади: Монографія / Збігнев Бжезінський. - Львів: Літопис, 2012.- 168 с.
7. Бініон М. Куди подівся американський лідер? Поширення ізоляціоністських настроїв та політики невтручання у США може сильно підірвати авторитет Заходу. 2013 / Майкл Бініон [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/75207>
8. Богатуров А. Д. «Стратегия разравнивания» в международных отношениях и внешней политике США / Алексей Демосфенович Богатуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - № 2. – С. 20-29.
9. Богатуров А.Д. Истоки американского поведения / А. Д. Богатуров // Россия в глобальной политике. - 2004. - Т. 2. - № 6. - С. 80-97.

10. Богатуров А. Время Центральной Евразии / А. Д. Богатуров // Международная жизнь. – 2005. - № 3. – С. 118-129.
11. Богатуров А. Д. Глобальные аспекты «цивилизационного» влияния США в XXI в. / А. Д. Богатуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. - № 9. - С. 114-121.
12. Богданов А. «Война идей» и внешняя политика США / Алексей Богданов // Свободная мысль. – 2009. - № 7. – С. 67-80.
13. Брусиловська О. І. Боснійська війна в контексті перегляду підвалин повоєнного міжнародного права / О. І. Брусиловська // Вісник ООН. – 2004. – Т. 9. - Вип. 9. – С. 160-167.
14. Бугайські Я. Америка і світовий безлад. Криза глобального лідерства США може призвести до появи непередбачуваних безпекових викликів у різних куточках світу. 2012 / Януш Бугайські [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/64664>
15. Вавилов А. Ближний Восток: тяжелое наследие для Барака Обамы / А. Вавилов // Обозреватель. - 2009. - № 4. - С. 99-110.
16. Верхотуров Д. Н. Американская политика в Афганистане. Каков ее характер? / Д. Н. Верхотуров [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.afganistan.ru>
17. Вишневикий М. Л. О доктрине американского мирового лидерства / М. Л. Вишневикий // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2005. - № 9. – С. 68-82.
18. Вознюк В. Синдром «антитерористичного світу» / Василь Вознюк // Дослідження світової політики. – 2003. – Вип. 25. – С. 107-118.
19. Волович О. Політика Росії, Туреччини, США і ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні: взаємодія і суперництво / Олексій Волович // Чорноморська безпека. – 2008. – № 1. – С. 11 – 14.
20. Володин Д. А. США, Китай и новое военно-стратегическое уравнение в АТР / Д. А. Володин // Мировая экономика и международные отношения. - 2006. - № 2. - С. 74 – 81.

21. Второй срок администрации Буша: старые проблемы и новые подходы [Ред. Т. А. Шаклеина]. - М.: ИСКРАН, 2006. - 113 с.
22. Габер Є. Американо-турецький альянс на сучасному етапі: стратегічні партнери чи стратегічні суперники? / Євгенія Габер // Дослідження світової політики. – 2008. – Вип. 43. – С. 127 – 140.
23. Габер Є. Американо-турецькі стосунки за президентства Барака Обама: нові можливості та нові виклики / Є. Габер // Вісник ОНУ. – 2009. – Т. 14. – Вип. 2. – С. 151 – 160.
24. Габер Є. Турецько-американські відносини в контексті Великого Близького Сходу: перспективи та проблеми співробітництва / Є. Габер // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 90. – Ч. 1. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – С. 9 – 11.
25. Гаджиев К. С. Демократическое и имперское начала во внешнеполитической стратегии США / Камалудин Серажудинович Гаджиев // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. - № 8. - С. 31-41.
26. Гаджиев К. С. Внешняя политика в поле пересечения морали и власти / К. С. Гаджиев // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. - № 10. - С. 59-72.
27. Галенович Ю. М. Россия - Китай - Америка: От соперничества к гармонии интересов? / Ю. М. Галенович. - М.: Русская панорама, 2006. - 575 с.
28. Гальчинський А. Європа і США – геополітичне суперництво / А. Гальчинський [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Evrouintegr/ekonom.htm>
29. Гегелашвили Н. Особенности политики США на Южном Кавказе в контексте новой парадигмы российско-американских отношений / Нана Гегелашвили // Черноморье-Каспий: поиск новых форматов безопасности и сотрудничества / [Ред. А. Язькова]. – М.: Ин-т Европы РАН, 2011. – С. 14-26.

30. Глебов С. В. «Війна з терором» та «асиметрична» відповідь міжнародного тероризму / Сергій Володимирович Глебов // Правова держава. – 2005. - № 8. – С. 240-245.
31. Гнесотто Н. Сверхмилитаризация американской внешней политики / Николь Гнесотто // Internationale Politik. – 2002. - № 4. – С.76-83.
32. Годелье М. США или хаос / М. Годелье, Ж. Сапир // Liberation. - 2003 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.inosmi.ra/translation/176853.html>
33. Головань О. О. Основи зовнішньої політики США в перший термін президентства Барака Обама / О. О. Головань // Дослідження світової політики: збірник наукових праць. – Вип. 2 (63) – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2013. – С. 171-178.
34. Головань О. О. Можливості поглиблення співробітництва США та ЄС і роль України / О. О. Головань // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – Вип. 120 (частина 1). – К.: Київський національний університет імена Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – С.162-172.
35. Головань О. О. Еволюція зовнішньої політики США на початку ХХІ століття: Автореферат дис. к. політ. н. зі спец. 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / Олександр Олексійович Головань. – Миколаїв, 2016. – 27 с.
36. Гончар Б. Барак Обама і зовнішньополітична спадщина Джорджа Буша - молодшого (кризові аспекти) / Борис Гончар // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – Вип. 96. – С. 4-6.
37. Гончар Б. М. Концепція американського світового лідерства в зовнішній політиці Б. Обама / Борис Михайлович Гончар, Юлія Борисівна Гончар / США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського / [Ред. Ю.М. Пахомов]. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 213-225.
38. Давыдов А. С. «Китайская головоломка» администрации Б. Обамы / А. С. Давыдов // Азия и Африка. - 2010. - № 4. - С. 2-8.

39. Давыдов Ю. П. «Старый» европеизм против «нового» атлантизма / Ю. П. Давыдов // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2003. – № 9. – С. 3-20.
40. Долгов І. «Передова країна» у пошуку своєї ідентичності. Проект США «Ширший Близький Схід»: перспективи для Туреччини / Ігор Долгов, Василь Зварич // Політика і час. – 2004. – № 7/8. – С. 61 – 70.
41. Дудко І. Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі: Монографія / Ірина Дмитрівна Дудко. – Київ: КНЕУ, 2003. – 208 с.
42. Дудко І. Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності: Монографія / І. Д. Дудко. – Київ: КНЕУ, 2007. – 141 с.
43. Загладин Н. США: общественно-политическое развитие на рубеже нового века / Н. Загладин // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - № 5. – С. 3-14.
44. Загладин Н. США в эпоху глобального кризиса: от «обамомании» к «обамоскептицизму»? / Н. Загладин // Мировая экономика и международные отношения. - 2010. - № 3. - С. 3-12.
45. Захарченко А. Ядерный мир Джорджа Буша / Анна Захарченко // Международные процессы. – 2006. - № 2. - С. 162-165.
46. Захарченко А. М. Проблема близькосхідного мирного врегулювання в контексті сучасних американсько-російських відносин / Алла Миколаївна Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2011. - № 3. – С. 159-165.
47. Захарченко А. Еволюція американської стратегії щодо розв'язання проблем безпеки Близького Сходу за часів адміністрації Б. Обама: проблеми і здобутки. 2011 / Алла Захарченко [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/469/>
48. Захарченко А. М. Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького Сходу та її врахування у політиці України: Аналітична доповідь / Алла Миколаївна Захарченко. - Одеса: Фенікс, 2011. - 58 с.

49. Игнатенко А. Слово и дело: Барак Обама и исламский вопрос / А. Игнатенко // Россия в глобальной политике. - 2009. - Т. 7. - № 2. - С. 128-140.
50. Индик М. Оценка внешней политики Обамы / Мартин Индик, Кеннет Либерталь, Майкл О'Хэнлон // Россия в глобальной политике. – 2012. - № 3. - С. 166-180.
51. Иноземцев В. Л. США и ЕС в новом столетии: союзники или соперники? / Владислав Леонидович Иноземцев // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2002. - № 9. – С.3-19; 59-74.
52. Иноземцев В. Очень своевременный противник / В. Л. Иноземцев // Россия в глобальной политике. - 2005. - № 3. - С. 38-53.
53. Иноземцев В.Л. Мир в начале тысячелетия. К воссозданию Вестфальской системы: хаос и порядок в международных отношениях (Статья вторая) / В. Л. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. - № 9. – С. 3-11.
54. Караганов С. Магия цифр 2009 / С. Караганов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.vko.ru/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=320&ItemID=311&mid=2869&wversion=Staging>
55. Киреев Т. В. Восприятия России американской прессой: во власти стереотипов «холодной войны» / Т. В. Киреев // США – Канада: экономика, политика, культура. - 2007. - № 6. – С. 72 – 87.
56. Ковалев В. И. «Большая геополитическая игра» Б. Обамы в «Goodwill» и проблемы России / В. И. Ковалев, Ю. В. Коссе // Стратегическая стабильность. - 2010. - № 3. - С. 40-51.
57. Коваль І. М. Американський «неореалізм»: вступаючи у ХХІ століття. Концепції і методи / Ігор Миколайович Коваль // США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського / [Ред. Ю.М. Пахомов]. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 22-30.
58. Копійка В. В. Зовнішньополітичні стратегії США у глобальному світі: тенденції і перспективи / Валерій Володимирович Копійка [Електронний

- ресурс]. - Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/.../2494.pdf
59. Косолапов Н.А. Новая администрация США: наследие, проблемы и задачи / Николай Алексеевич Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. - № 4. - С. 22-34.
60. Кощенко А. Суперечності між США і «старою» Європою (концептуальний вимір): Монографія / А. Кощенко. – К.: ІСЕМВ, 2006. – 135 с.
61. Кравченко И. Н. Тенденции тихоокеанской политики США / И. Н. Кравченко // Проблемы обеспечения безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе [Электронный ресурс]. - Режим доступу: www.isn.rsuh.ru/icis.atrsec/atrsrccr.htm
62. Кременюк В. А. Взгляд вперед: задачи внешней политики администрации Буша / Виктор Александрович Кременюк // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2001. - № 12. – С. 40-52.
63. Кременюк В. А. Две модели отношений США с окружающим миром: «заботливый отец» или «суровый шериф» / В. А. Кременюк // США - Канада: экономика, политика, культура. - 2004. – № 11. – С. 3-14.
64. Кременюк В. А. Внешняя политика президента Б. Обамы: поиски выхода из кризиса / В. А. Кременюк // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2011. - № 6. - С. 3-20.
65. Куглер Р. Национальная безопасность в условиях глобализации / Р. Куглер // Единство Запада и трансатлантическая безопасность – перед лицом испытаний. – Центр им. Маршалла. – 2002. – № 4. – С. 59-79.
66. Кузнецов И. «Глобальная конвергенция» в контексте внешнеполитической стратегии США / И. Кузнецов // Международная жизнь. - 2010. - № 4. - С. 28-39.
67. Кузнецова Е. С. Европа и Америка: их слабость и сила / Е. С. Кузнецова // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2003. - № 9. – С. 60-65.

68. Лабинская И. Америка и мир при Бараке Обаме. Теоретический семинар им. академика В. А. Мартынова / И. Лабинская, Г. Мирский, Е. Кириченко и др. // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2009. – № 6. – С. 3-16.
69. Лакішик Д. М. Нова стратегія національної безпеки США / Д. М. Лакішик // *Політологічний вісник*. – 2011. – № 51. – С. 313-322.
70. Ли В. Ф. Неблоковый сценарий достижения безопасности в АТР в начале XXI столетия. Иллюзии реальности / В. Ф. Ли // *Проблемы обеспечения безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе* [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.isn.rsuh.ru/icis.atrsec/atrsrchr.htm>
71. Макаренко Є. А. Відносини США і Європи у XXI столітті: прагматика і прогностика трансатлантизму / Євгенія Анатоліївна Макаренко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/.../1549.pdf>
72. Мамонов М. Инерция и новации во внешней политике Китая / Михаил Мамонов // *Международные процессы*. – 2010. – Т. 8. – № 3. – С. 40-56.
73. Мирский Г. И. Американская сверхдержава против исламистского терроризма / Георгий Ильич Мирский // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2004. – № 10. – С. 71-81.
74. Мирский Г. Америка и мир при Бараке Обаме / Г. Мирский // *Мировая экономика и международные отношения*. - 2009. - № 6. - С. 3-16.
75. Михеев В. В. Треугольник Россия - США - Китай после 11 сентября / В. В. Михеев // *Проблемы Дальнего Востока*. - 2002. - № 1. - С. 23-27.
76. Молли Р. «Умеренные» и «воинственные» - стирание граней / Р. Молли, П. Харлинг // *Россия в глобальной политике*. - 2011. - Т. 9. - № 1. - С. 30-41.
77. Нагорнов С. К. Политика США в Афганистане / С. К. Нагорнов // *Международная политика*. - 2005. - № 1. - С. 28-37.
78. Пауэлл К. Рах Амерісана. Стратегія партнерства / Колин Пауэлл // *Россия в глобальной политике*. – 2004. – № 1. – С. 114-128.

79. Печуров С. Л. США – Великобритания: сто лет «особых отношений» / С. Л. Печуров // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2012. - № 10. - С. 67-86.
80. Погорська І. Стратегічне партнерство США і Європи в контексті глобальних тенденцій світового розвитку / Ірина Погорська // Дослідження світової політики. – 2003. – Вип. 25. – С. 118-131.
81. Погорська І. І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу: Монографія / Ірина Іванівна Погорська. – К.: Грамота, 2009. – 504 с.
82. Поддубная М. В. Политика США в отношении КНР в 90-е гг. XX – начале XXI вв. (по материалам дискуссий в научных и политических кругах США): Автореферат дис. к. ист. н. 07.00.03 – всеобщая история / Мария Валерьевна Поддубная. – М: МосГУ, 2007. – 39 с.
83. Подлесный П. Т. Американские ученые о внешнеполитической стратегии президента Дж. У. Буша / Павел Терентьевич Подлесный // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2003. - № 4. – С. 91-97.
84. Подлесный П. Т. США в поисках новой формулы отношений с Россией / П. Т. Подлесный // США - Канада: экономика, политика, культура. - 2008. - № 9. - С. 37-52.
85. Потехін О. В. США: присмерки імперської парадигми / Олександр Володимирович Потехін // США і світ XXI століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського / [Ред. Ю. М. Пахомов]. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 144-163.
86. Приходько О. В. Формирование европейской политики администрации Обамы / Олег Владимирович Приходько // США - Канада: экономика, политика, культура. - 2010. - № 5. - С. 23-38.
87. Рибченко Т. О. Зовнішня політика адміністрації президента США Б.Обами щодо Російської Федерації / Тетяна Олександрівна Рибченко. - Автореферат дис. здобуття наукового ступеня к. політ. н. зі спеціальності

- 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.
– Київ, 2011. – 17 с.
88. Рижков М. М. «Grand Strategies»: актуалізація американського досвіду стратегічного планування: Монографія / Микола Миколайович Рижков. – К.: Алькор, 2006.– 247 с.
89. Рогов С. М. Вторая администрация Джорджа Буша – младшего / С. М. Рогов // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2006. - № 2/3. - С. 3-30.
90. Рудян Д. Афганская угроза / Д. Рудян [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.iamik.ru>
91. Савін С. Пріоритетні питання зовнішньої політики США у Чорноморському регіоні / Сергій Савін // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4. – С. 237-243.
92. Самуйлов С. «Мозговые центры» Обамы и Россия / С. Самуйлов // Свободная мысль. - 2009. - № 11. - С. 173-188.
93. Самуйлов С. Россия и администрация Барака Обамы: Центры формирования и концептуальные основы внешней политики США в отношении России / С. Самуйлов // Свободная мысль. - 2010. - № 11. - С. 71-86.
94. Сергеев В. В. Оценка и перспективы новой афганской стратегии Барака Обамы / В. В. Сергеев // Ближний Восток и современность. - 2009. - Вып. 38. - С. 199-208.
95. Синдеев А. А. Двусторонние отношения США и ФРГ: из прошлого в будущее / А. А. Синдеев // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2010. - № 12. - С. 73-82.
96. Сіновець П. А. Ядерна зброя малої потужності в контексті сучасної політики США: проблема стримування / Поліна Андріївна Сіновець // Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України / [Ред. Б. О. Парахонський]. – К.: Фоліант, 2008. – С. 141-156.

97. Сіновець П. А. Трансформація ядерної стратегії США: теорія та практика / П. А. Сіновець // Стратегічні пріоритети – 2009.- № 2 (11).- С. 17-22.
98. Сіновець П. А. Ядерна домовленість між США та Індією та перспективи стабільності в Південній Азії / П. А. Сіновець // Стратегічна панорама. - 2009. - № 2. - С. 96-102.
99. Складенко Д. В. Концепція гегемонії в зовнішньополітичній стратегії США по закінченні холодної війни та її європейська складова / Д. В. Складенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2002. - № 34. – Ч. 1. – С. 66-72.
100. Смогут ли США изменить мир? Политика США в меняющемся мире / [Ред. П. Т. Подлесный]. - М.: Наука, 2004. - 333 с.
101. Соловьев Э. Россия во внешнеполитической стратегии Б. Обамы: преемственность и обновление / Э. Соловьев // Мировая экономика и международные отношения. - 2010. - № 8. - С. 46-55.
102. Супян В. Б. Российско-американские экономические отношения: значение, проблемы, перспективы / В. Б. Супян, М. А. Портной // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. - № 4. – С. 3-21.
103. Супян Н. В. Американские инвестиции в ФРГ: взаимовыгодное трансатлантическое партнерство / Н. В. Супян // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2008. - № 4. - С. 61-70.
104. Тарелин А. А. Вопросы внешней политики в президентской кампании - 2008 / Андрей Андреевич Тарелин // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2008. - № 10. - С. 69-76.
105. Тарелин А. А. Политико-экспертное сообщество США: классификация и отношение к России / А. А. Тарелин // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2010. - № 2. - С. 19-31.
106. Терентьев А. А. «Новый мировой порядок» США или европейское мироустройство? / Александр Александрович Терентьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. - № 7. – С. 31-42.

107. Терентьев А. Американские выборы и внешняя политика / А. Терентьев // Россия в глобальной политике. - 2008. - № 1. - С. 95-108.
108. Трибрат В. В. Содержание и смысл «доктрины Буша» / Владимир Владимирович Трибрат // США - Канада: экономика, политика, культура. - 2008. - № 1. - С. 65-79.
109. Уткин А. И. США – ЕС: два полюса, два взгляда / Анатолий Иванович Уткин // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2005. - № 7. – С. 26-44.
110. Уткин А. Внешняя политика президента Б. Обамы / А. И. Уткин // Мир перемен. - 2010. - № 1. - С. 111-125.
111. Фісанов В. П. Світовий порядок «добі» Барака Обама і Дональда Трампа: еволюція поглядів і рішень / Володимир Петрович Фісанов // Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. – Чернівці: ЧНУ, 2017. – Т 5. – С. 180-189.
112. Хаас Р. США – Россия: перейти Рубикон / Р. Хаас // Россия в глобальной политике. - 2007. - № 3. - С. 57-65.
113. Храбан А. І. У рамках євроатлантичного партнерства. НАТО, ЄС та європейська оборонна політика / А. І. Храбан // Політика і час. – 2003. - №1. – С. 64-72.
114. Худолій А. Підготовка до війни в Афганістані та зовнішня політика американського президента Дж. Буша після подій 11 вересня 2001 року / Анатолий Худолій // Політологічні та соціологічні студії. – Чернівці, 2010. – Т. 9. - С. 486-495.
115. Худолій А. О. Роль стереотипів у політичному дискурсі американських президентів / А. О. Худолій // Політологічний вісник. – Київ, 2011. - № 51. – С. 303-312.
116. Цзайци Л. Что впереди у КНР и США: Вооруженный конфликт или потенциальный союз? / Лю Цзайци // Мировая экономика и международные отношения. - 2005. - № 6. - С.76-85.

117. Чумак К. О. Війна з міжнародним тероризмом у зовнішній політиці США у 2001-2009 рр. / Кристина Олегівна Чумак // Вісник ОНУ. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3 (19). – С. 180-185.
118. Чумак К. О. Іран у зовнішній політиці адміністрації Дж. Буша - мол. / К. О. Чумак // Вісник ОНУ. – 2014. – Т. 19. – Вип. 1 (20). – С. 133-138.
119. Чумак К. О. Відносини США з країнами Латинської Америки у 2001 - 2013 рр. / К. О. Чумак // Вісник ОНУ. – 2014. – Т. 19. – Вип. 2 (21). – С. 152-156.
120. Чумак К. О. Теорія ліберального інтернаціоналізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин / К. О. Чумак / Вісник ОНУ. – 2015. – Т. 20. – Вип. 1 (22). – С. 102-108.
121. Шаклеина Т. А. Внешнеполитические дискуссии в США: поиски глобальной стратегии / Т. А. Шаклеина // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2002. - № 10. – С. 3-15.
122. Шакиров А. США: официальная помощь развитию / А. Шакиров // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. - № 3. - С. 43-51.
123. Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: Монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: Іліон, 2008. – 447 с.
124. Шенин С. Ю. Генезис внешней политики Дж. Буша-мл. / С. Ю. Шенин // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2013. - № 5. - С. 59-72.
125. Шишов А. Л. Современное состояние системы внутренней безопасности США / А. Л. Шишов // Право и политика. – 2008. – № 5. – С. 1131 – 1139.
126. Шумилин А. И. Фактор антитерроризма во внешней политике администрации Обамы / А. И. Шумилин // США – Канада: экономика, политика, культура. - 2009. - № 7. - С. 55-66.
127. A Smarter, More Secure America [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://csis.org/files/media/isis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf
128. Alvarez Herrera B. The tea party's vendetta / Bernardo Alvarez Herrera // Foreign Policy. – 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/12/07/the_tea_partys_vendetta

129. Ambrosius L. E. Woodrow Wilson and George W. Bush: Historical Comparisons of Ends and Means in Their Foreign Policies / Lloyd E. Ambrosius // *Diplomatic History*. - 2006. - Vol. 30. - N 3. - P. 509–543.
130. Armstrong D. Why is there too much international theory? / D. Armstrong // *Australian Journal of Political Science*. - 1995. - Vol. 30. - N 4. - P. 356-363.
131. Bennett D. All the President's Lies / Drake Bennett, Heidi Pauken // *The American Prospect*. - 2003. - Vol. 14. - N 5 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.prospect.org/print-friendly/print/V14/5/bennett-d.html>
132. Berkowitz P. The War on Terror, Bush and the Liberal Tradition / P. Berkowitz. Hoover Institution, 2004 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.hoover.org/publications/digest/3043131.html>
133. Betts R. K. The Political Support System for American Primacy / Richard K. Betts // *International Affairs*. - 2005. - Vol. 81. - N 1. - P. 1–14.
134. Bhattacharya S. B. Of Democracies, Wars and Responses to War: A Comparative Perspective on War and Security in India and the United States / Sanjukta Banerji Bhattacharya // *India Quarterly: A Journal of International Affairs*. - 2013. - Vol. 69. - N 3. - P. 211–227.
135. Blueprint for change: Obama and Biden's plan for America. 2008 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.barackobama.com/pdf/ObamaBlueprintForChange.pdf>
136. Booth W. Secretary of State Clinton compares Mexico's drug violence to Colombia's / William Booth // *World Politics*. - 2010, September 8 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/08/AR2010090806882.html
137. Borosage R. A new U.S. strategy in the global economy? 2008, July 17 / Robert L. Borosage [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.huffingtonpost.com>
138. Boys J. Exploiting Inherited Wars of Choice. Obama's Use of Nixonian Methods to Secure the Presidency / James Boys // *American Politics Research*. - 2014. - Vol. 42. - N 5. - P. 815-840.

139. Brown Ch. The poverty of Grand Theory / Chris Brown // European Journal of International Relations. – 2013. - Vol. 19. - P. 483-497.
140. Brzezinski Z. Where Do We Go from Here? / Zbigniew Brzezinski // Internationale Politik. - 2003. - Vol. 4. - N 3. - P. 3 - 10.
141. Brzezinski Z. Major Foreign Policy Challenges for the Next US President / Zbigniew Brzezinski // International Affairs. - 2009. - Vol. 85. - N 1. - P. 53 - 60.
142. Building a perfect machine of perpetual war: The Mexico to Colombia security corridor advances // The Nation, 2011 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.lab.org.uk/index.php/news/66/868-building-a-perfect-machine-of-perpetual-war-the-mexico-to-colombia-security-corridoradvances>
143. Burns N. A Renewed Partnership for Global Engagement / Nicolas Burns [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/p/us/rm/2005/58488.htm/>
144. Bush G. W. State of the Union Address. 2002 / George W. Bush [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129 - 11.html>
145. Bush G. W. UN General Assembly in New York City Address. 2002, 12 September / George W. Bush [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>
146. Bush G. W. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction. West Point, New York, June 1, 2002 / George W. Bush [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss5.html>
147. Bush G. W. State of the Union. Chamber of the United States House of Representatives, United States Capitol. 2008 / George W. Bush [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/01/20080128-13.html>.
148. Buxton J. Forward into History: Understanding Obama's Latin American Policy / Julia Buxton // Latin American Perspectives. – 2011. – Vol. 38. – P. 29-45.

149. Chaudary A. R. Interview with Sam Huntington / A. R. Chaudary // *Islamica Magazine*, 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.commongroundnews.org/article.php?id=2949&lan=en&sid=1&sp=0>
150. Chomsky N. Rogue states / N. Chomsky // *Z_magazine*. - April, 1998 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.zmag.org/chomsky/articles/z9804-rogue.html>
151. Chomsky N. Wars of Terror / N. Chomsky // *New Political Science*. - 2003 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ua.bookfi.org/book/660622>
152. Christensen T. J. Obama and Asia / Thomas J. Christensen // *Foreign Affairs*. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 28-36.
153. Chumak K. BRIC Countries within Foreign Policy of the First Barak Obama Administration / Kristina Chumak // *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*. – Praha, 2015. – S. 2. – P. 72-77.
154. Cimbala S. Missile Defenses and the Russian-United States Reset: Reflexive Confusion? / Stephen Cimbala // *Comparative Studies*. – 2012. – Vol. 31. – N 5. – P. 443-452.
155. Cimbala S. Missile Mayhem and Antimissile Angst: From Reset to Retro in US – Russian Security Relations / Stephen Cimbala // *Comparative Studies*. – 2013. – Vol. 32. – N 2. – P. 133-145.
156. Clinton H. R. Security and Opportunity for the Twenty-first Century / Hillary Rodham Clinton // *FA*. September - October 2007 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/translation/237518.html>
157. Clinton H. Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Secretary of State, July 15, 2009 / H. Clinton [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126085.htm>
158. Clinton H. Remarks on the Obama administration's national security strategy. Brookings Institution. 2010 / H. Clinton [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/05/142312.htm>

159. Clinton H. Remarks to the Center for Global Development. 2010 / H. Clinton [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/134838.htm>
160. Clinton H. Leading through Civilian Power: Redefining American Diplomacy and Development / H. Clinton // Foreign Affairs. – 2010. – Vol. 89. – N 6. - P. 13-24.
161. Clinton H. America's Pacific Century / H. Clinton // Foreign Affairs. – 2011. – November. – P. 56-63.
162. Colby E. Roiling the Waters: Why the United States Needs to Stop Playing Peacemaker and Start Making China Feel Uncomfortable / Elbridge Colby, Ely Ratner // Foreign Policy. – 2014. – January 21.
163. Contemporary Practice of the United States Relating to International Law [Ed. S.D. Murphy] // American Journal of International Law. - 2003. – Vol. 97. – N 2. – P. 419–445.
164. Crocker R. It's Too Late to Reengage with Iraq / Ryan Crocker // Washington Post. – 2014. – June 19.
165. Crook C. The War in Iraq and the Wisdom of Hindsight / C. Crook // National Journal. – 2004. – Vol. 36. – N 22 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://nationaljournal.com/>
166. Cruz T. The Vital Role of the Senate in Foreign Policy / Ted Cruz // Heritage Foundation, September 11, 2013.
167. Current Issues: Terrorism [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.usembassy.org.uk/terror.html>
168. Daalder I. America Unbound: the Bush Revolution in Foreign Policy: Monograph / Ivo Daalder, James Lindsay. – Washington: Brookings Institution, 2003. – 246 p.
169. Dalby S. Geopolitics, Grand Strategy and the Bush Doctrine / Simon Dalby // Institute of Defence and Strategic Studies Discussion Paper. – 2005. – 20 p.
170. Delgado-Ramos G.C. Political-Economic Factors in U.S. Foreign Policy: The Colombia Plan, the Mérida Initiative, and the Obama Administration / Gian Carlo

Delgado-Ramos, Silvina María Romano // *Latin American Perspectives*. – 2011. – Vol. 38. - N 4. – P. 93-108.

171. Delpech T. What transatlantic strategy on Iran? // *Getting Ready for a Nuclear-Ready Iran* / [Ed. H. Sokolski and P. Clawson]. - Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2005. - P. 285–308.

172. Devine J. Afghanistan: Withdrawal Lessons / Jack Devine, Whitney Kassel // *World Policy Journal*. – 2013. – N 30. – P. 31-37.

173. Di Maggio A. A master of ambiguity: Obama's non-plan for ending the war in Iraq / Anthony Di Maggio // *Counterpunch*. – 2008. - August 12.

174. Dobczansky M. Central Asian Energy and U.S. Security and Foreign Policy Interests / Markian Dobczansky // *Wilson Center Publications*. – 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.wilsoncenter.org/publication/central-asian-energy-and-us-security-and-foreign-policy-interests>

175. Doran M. Obama's Losing Bet on Iran / Michael Doran, Max Boot // *New York Times*. – 2014. – January 15.

176. Dorn M. Human Rights and Civil Liberties in the War on Terror: Restoring the Rule of Law and US Credibility. Overview of United States of America's National Security Strategy 2009: Counterterrorism Policy Recommendations and Implications. School of International Studies, Task Force, 2009 / M. Dorn [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://dlib.lib.washington.edu/dspace/bitstream/handle/1773/4635/TF_SIS495E_2009.pdf?sequence=1.

177. Dosal P. J. The Latinamericanization of American Foreign Policy / Paul J. Dosal // *Journal of Developing Societies*. – 2005. – Vol. 21. – P. 253-269.

178. Drezner D. Does Obama Have a Grand Strategy? / Daniel Drezner // *Foreign Affairs*. – 2011. – Vol. 90. – N 4. – P. 57-68.

179. Drugs and democracy: toward a paradigm shift // *Latin American Commission on Drugs and Democracy*. – 2009 [Электронный ресурс]. - Режим

доступу:

http://www.drogasedemocracia.org/Arquivos/declaracao_ingles_site.pdf.

180. Dubovyk V. The Role of the United States in the Black Sea Region / Volodymyr Dubovyk // PONARS Eurasia Policy Memo. – 2003. – № 288.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pm_0298.pdf

181. Dubovyk V. European integration, European security and U.S. policies / Volodymyr Dubovyk // Eastern Views on European Enlargement [Ed. B. Taylor, P. Szyszlo, A. Polese]. – Odessa, 2006. – P. 103-116.

182. Dubovyk V. The Wider Black Sea Area: the role for NATO / Volodymyr Dubovyk // Black Sea Calling [Ed. Melanie Sully]. – Vienna: Diplomatic Academy of Vienna, 2008. – P. 92-98.

183. Dubovyk V. NATO: Shaping the Correct Strategy for a Safer Tomorrow / Volodymyr Dubovyk // Perceptions of NATO and the New Strategic Concept [Ed. L. N. Rodrigues and V. Dubovyk]. – Amsterdam: IOS Press, 2011. – P.25-30.

184. Dueck C. The Obama Doctrine. American Grand Strategy Today / Colin Dueck. – Oxford University Press, 2015. – 323 p.

185. Duran M. S. Palestine, Iraq, and American Strategy / Michael Scott Duran // Foreign Affairs. – 2003. – Vol. 82. – N 1. – P.19-33.

186. Eilperin J. Obama Lays Out His Foreign Policy Doctrine: Singles, Doubles, and the Occasional Home Run / Juliet Eilperin // Washington Post. – 2014. – April 28.

187. Einhorn R. J. A transatlantic strategy on Iran's nuclear program / R. J. Einhorn // Washington Quarterly. – 2004. – Vol. 27. – N 4. – P. 21–32.

188. Eisenberg C. The New Cold War / C. Eisenberg // Diplomatic History. – 2005. – Vol. 9. – N 3. – P. 423–427.

189. Eland I. The empire strikes out: the “new imperialism” and its fatal flaws / Ivan Eland // Policy Analysis. – 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cato.org/pubs/pas/pa459.pdf>.

190. Ellzey G. The Role of the United States Armed Forces, Department of Homeland Security and the United States Intelligence Community. Overview of United States of America's National Security Strategy 2009: Counterterrorism Policy Recommendations and Implications. School of International Studies, Task Force, 2009 / G. Ellzey [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://dlib.lib.washington.edu/dspace/bitstream/handle/1773/4635/TF_SIS45E_2009.pdf?sequence=1
191. EU-US Summit. Washington, 3.11.2009 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/110929.pdf
192. Fair C.C. An Unworthy Ally. Time for Washington to Cut Pakistan Loose / C. Christine Fair, Sumit Ganguly // Foreign Affairs. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 160-171.
193. Farer T. To Shape the Nation's Foreign Policy: Struggles for Dominance among American International Relations Scholars / Tom Farer // Diogenes. – 2004. - N 51. – P. 71-84.
194. Faux J. Revisiting NAFTA: still not working for North America's workers / Jeff Faux, Carlos Salas, Robert Scott // Economic Policy Institute. - 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.epi.org/publications/entry/bp173/>.
195. Fehl C. Living with a reluctant hegemon: the transatlantic conflict over multilateral arms control / C. Fehl // European Journal of International Relations. - 2008. – Vol. 14. – N 2. – P. 259-287.
196. Feste K. A. America responds to terrorism: conflict resolution strategies of Clinton, Bush, and Obama: Monograph / Karen A. Feste. - New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 276 p.
197. Ford P. K. “Yes We Can” or “Yes We Did”? Prospective and Retrospective Change in the Obama Presidency / Pearl K. Ford, Tekla A. Johnson, Angie Maxwell // Journal of Black Studies. – 2010. – Vol. 40. - N 3. – P. 462-483.

198. Freidel F. The Presidents of the United States of America / Frank Freidel, Hugh Sidey. - The White House Historical Association, 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/1600/presidents/georgewbush>
199. French D. Obama's Aggression Demonstrates the Failure of his Foreign Policy / David French [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nationalreview.com/corner/443677/obamas-aggression-demonstrates-failure-his-foreign-policy?target=topic*tid
200. Freund C. The effect of China's exports on Latin American trade with the world / Caroline Freund, Ozden Caglar // World Bank. – 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTLACOFFICEOFCE/Resources/IndustryLevelTradeFlows.pdf>.
201. Fried D. Russia and US - Russia Relations. Remarks before the U. S. Senate Foreign Relations Committee. 21.06.2007 / D. Fried [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/86990.htm>
202. Gandásegui M. President Obama, the Crisis, and Latin America / Marco A. Gandásegui, Jr. // Latin American Perspectives. – 2011. – N 38. – P. 109-121.
203. Gause F. Can Democracy Stop Terrorism? / F. Gause // Foreign Affairs. – 2005. - Vol. 84. – P. 62 -71.
204. Gelb L. The Elusive Obama Doctrine / Leslie Gelb // National Interest. – 2012. – N 121. – P. 18-28.
205. Geraghty J. Obama's Second Term Was a Complete Failure / Jim Geraghty [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nationalreview.com/article/442925/barack-obama-second-term-complete-failure>
206. Glebov S. Global and Regional Subjectivity of the EU and the Case of Ukraine in Relations with the NATO, the USA and Russia / Sergii Glebov // The Future of Europe: A view from Danube Region [Ed. Istvan Tarrosy and Susan Milford]. – Pecs: Publikon books, 2007. – P. 29-40.

207. Glebov S. Black Sea Security as a Regional Concern for the Black Sea States and the Global Powers / Sergii Glebov // Southeast European and Black Sea Studies. - ELIAMEP, 2009. – Vol. 9. - N 3. – P. 351-366.
208. Glebov S. Politics in Ukraine and the Black Sea – between “East” and “West” / Sergii Glebov // Anchors of Democracy: The Black Sea [Ed. Melanie Sully]. – Vienna: Institute for Parliamentarism and Democracy Questions, 2011. – P. 37-50.
209. Global Terrorism Decoded [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.globalterrorism.com>.
210. Goldstein J. Ideas and foreign policy: an analytical framework / J. Goldstein, R. O. Keohane // Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change [Ed. J. Goldstein and R.O. Keohane]. - Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993. – P. 3-30.
211. Golub Ph. The sun sets early on the American century / Philip Golub // Le Monde Diplomatique. – 2007 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://mondediplo.com/2007/10/04empire>.
212. Griffiths M. Rethinking International Relations Theory: Monograph / Martin Griffiths. – Houndmills: Palgrave Macmillan, 2011. – 226 p.
213. Guzzini S. Foreign Policy without Diplomacy: the Bush Administration at a Crossroads / Stefano Guzzini // International Relations. – 2002. - N 16. – P. 291-297.
214. Haass R. The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance? / Richard Haass // Foreign Affairs. – 2008. – Vol. 87. – № 3. – P. 44-56.
215. Hagel Ch. A Republican Foreign Policy / Chuck Hagel // FA. – 2004. - July/August [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/59921/chuck-hagel/a-republican-foreign-policy>
216. Hakim P. Is Washington losing Latin America? / Peter Hakim // Foreign Affairs, 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.chileconsult.com/Is_Washington_Losing_Latin_America.pdf.

217. Halabi Y. US foreign policy in the Middle East: from crises to change: Monograph / Yakub Halabi. – Farnham, Surrey: Ashgate, 2009. – 159 p.
218. Hammer M. U.S. Foreign Policy Priorities and UNGA Highlights. Speech Assistant Secretary, Bureau of Public Affairs, Washington, DC. October 4, 2012 / Michael A. Hammer [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/r/pa/ime/198669.htm>
219. Hammer M. U.S. Foreign Policy Priorities. Speech Assistant Secretary, Bureau of Public Affairs, Washington, DC, December 6, 2012 / Michael A. Hammer [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/r/pa/ime/201698.htm>
220. Hanson V. D. The Ancient Foreign Policy / Victor Davis Hanson [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nationalreview.com/article/443347/obama-foreign-policy-ignores-human-nature-time-tested-truths?target=topic&tid>
221. Hanson V. D. Trump's Anti-Cairo Speech / Victor Davis Hanson [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nationalreview.com/article/449361/trump-warsaw-speech-antithesis-obama-2009-cairo-speech?target=topic&tid=752>
222. Henriksen T. American Power after the Berlin Wall: Monograph / Thomas H. Henriksen. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. – 250 p.
223. Herman E. S. Global Rogue State / E. S. Herman // Z-magazine. - February, 1998 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.zmag.org/zmag/articles/feb98herman.htm>
224. Herz M. Concepts of security in South America / Monica Herz // International Peacekeeping. – 2010. – Vol. 17. – P. 568-612.
225. Hoffman F. Forward Partnership: A Sustainable American Strategy / Frank Hoffman // Orbis. – 2013. – Vol. 57. – N 1. – P. 20-40.
226. Hornbeck J. F. U.S. – Latin American Trade: Recent Trends / J. F. Hornbeck. - Washington, 2010 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/98-840.pdf>.

227. Ignatius D. US Inattention to Libya Breeds Chaos / David Ignatius // Washington Post. – 2013. – October 25.
228. Ikenberry J. American Grand Strategy in the Age of Terror / John Ikenberry // Survival. – 2001/2002. - Vol. 43. - N 4. – P. 19-34.
229. Ikenberry J. Introduction / John Ikenberry // America Unrivaled: The Future of Balance of Power [Ed. J. Ikenberry]. – Ithaca: Cornell University Press, 2002. – P. 1-17.
230. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars: Monograph / John Ikenberry. – Princeton: Oxford, 2002. – 309 p.
231. Ikenberry J. America's Imperial Ambition / John Ikenberry // Foreign Affairs. – 2002. - N 81. – P. 44–60.
232. Iraq on the Record: The Administration's Public Statements on Iraq // US House of Representatives Committee on Government Reform – Minority Staff Special Investigations Division. 2004 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://democrats.reform.house.gov/IraqOnTheRecord>
233. Islamic Extremists: How Do They Mobilize Support? United States Institute of Peace. – 2002. - Special Report 89 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.comw.org/tct/terrorism>
234. Joint Caribbean – United States Framework for Security Cooperation Engagement. 2010 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.crnw.org>
235. Kagan R. Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order: Monograph / Robert Kagan. - N.Y.: Alfred A. Knopf Publishers, 2003. – 174 p.
236. Kagan R. America's Crisis of Legitimacy / Robert Kagan // Foreign Affairs. – 2004. – Vol. 83. – N 2. – P. 65–76.
237. Kagan R. A Matter of Record: Security, Not Law, Established American Legitimacy / Robert Kagan // Foreign Affairs. – 2005. - Vol. 84. – N 1. – P. 170–173.

238. Kagan R. President Obama's Foreign Policy Paradox / Robert Kagan // Washington Post. – 2014. – March 26.
239. Katz M. Mutual Frustration: The State of Russian-American Relations / Mark Katz // Georgetown Journal of International Affairs. – 2013. – August 9.
240. Kaufman E. Bailing Out the Palestinian Authority / Elliot Kaufman [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nationalreview.com/article/444186/barack-obamas-palestinian-authority-bailout-us-transferred-money-may-fund-terrorism? Target=topic*tid=752
241. Kenkel K. Stepping out of the shadows: South America and peacekeeping operations / Kai Kenkel // International Peacekeeping. - 2010. – Vol. 17. – P. 584–597.
242. Kesler Ch. I am the change: Barack Obama and the crisis of liberalism: Monograph / Charles R. Kesler. - New York: Broadside Books, 2012. – 276 p.
242. Keyes A. Terrorism - American style / A. Keyes [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://members.tripod.com/Internet_Parliament/archive/6.htm
243. Kienzle B. The role of ideas in EU responses to international crises: Comparing the cases of Iraq and Iran / Benjamin Kienzle // Cooperation and Conflict. – 2013. – Vol. 48. – N 3. – P. 424–443.
244. Kissinger H. Idealism and Pragmatism in the Middle East / Henry Kissinger // Washington Post. – 2012. – August 5.
245. Krauthammer C. The Unipolar Moment Revisited / C. Krauthammer // The National Interest. – 2002. – Winter. – P. 5–17.
246. Kullaa R. EU - US Agenda in 2012: Transatlantic Support for Enlargement and Stability amidst Financial Crises / Rinna Kullaa // Working Paper: The Working Group on the Western Balkans, 2012. – 8 p.
247. Kupchan Ch. The Fourth Age: The Next Era in Transatlantic Relations / Charles A. Kupchan // The National Interest. - 2006. - September-October. - P. 77-83.
248. Kupchan Ch. The End of the American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-first Century: Monograph / Ch. Kupchan. - Knopf Doubleday Publishing Group, 2007. - 416 p.

249. Kupchan Ch. The Illusion of Liberal Internationalism's Revival / Ch. Kupchan, Peter L. Trubowitz // *International Security*. – 2010. - Vol. 35. - N 1. - P. 95-109.
250. Kuperman A. A Model of Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign / Alan Kuperman // *International Security*. – 2013. – Vol. 38. – N 1. – P. 105-136.
251. Lagon M. The Value of Values: Soft Power under Obama / Mark Lagon // *World Affairs*. – 2011. – September-October. – P. 69-77.
252. Laïdi Z. Limited achievements: Obama's foreign policy: Monograph / Zaki Laïdi. - New York: Palgrave Macmillan, 2012. – 237 p.
253. Leffler M. The Foreign Policies of the George W. Bush Administration: Memoirs, History, Legacy / Melvyn P. Leffler // *Diplomatic History*. – 2013. – Vol. 37. – N 2. – P. 190–216.
254. Leffler M. Defense on a Diet: How Budget Crises Have Improved US Strategy / M. P. Leffler // *Foreign Affairs*. – 2013. – Vol. 92. – N 6. – P. 65-76.
255. Lessons of Iraq Underscore Importance of the UN Charter. UN News Centre. 2004, 16 September [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org>
256. Lind M. For Liberal Internationalism / Michael Lind // *The Nation*. 14.07.2007 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://newamerica.net/node/8388>
257. Lowry R. The Reset Failure / Rich Lowry [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nationalreview.com/article/443695/barack-obama-vladimir-putin-russian-reset-was-failure?target=topic*tid
258. Lynch M. Obama and the Middle East / Marc Lynch // *Foreign Affairs*. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 18-27.
259. Mabee B. Understanding American Power: the Changing World of US Foreign Policy: Monograph / Brian Mabee. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013. – 283 p.

260. Malinowski T. Human Rights and National Security: A Value-Based Foreign Policy. Speech Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor / Tom Malinowski // The Truman National Security Project, Annual Truman Conference. Washington, DC. May 2, 2014 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/j/drl/rls/rm/2014/225685.htm>
261. Mansfield E. D. Democratic transitions, institutional strength, and war / E. D. Mansfield, J. Snyder // International Organization. - 2002. – Vol. 56. – N 2. – P. 297-337.
262. Markinson L. Outsourcing the Pentagon. Who benefits from the politics and economics of national security? / L. Markinson [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.publicintegrity.org/pns/report.aspx?aid=385#1>
263. Marschall von Bieberstein Ch. The Obama moment: European and American perspectives: Monograph / Christoph Marschall von Bieberstein. - Paris: Institute for Security Studies, 2009. – 248 p.
264. Mazzetti M. Obama's Uncertain Path amid Syria Bloodshed / Mark Mazzetti, Robert Worth, Michael Gordon // New York Times. – 2013. – October 22.
265. Mead W. R. The Return of Geopolitics // Walter Russell Mead // Foreign Affairs. – 2014. – Vol. 93. – N. 3. – P. 69-79.
266. Mearsheimer J. The Tragedy of Great Power Politics: Monograph / John Mearsheimer. - N.Y.: Norton and Company, 2001. – 553 p.
267. Mearsheimer J. Lying in International Politics / J. Mearsheimer [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.learnedhand.com/mearsheimer_lying.htm
268. Mearsheimer J. Imperial by Design / J. Mearsheimer // National Interest. – 2011. – January-February. – P. 16-34.
269. Merry R. W. Why Obama's Second Term Paved the Way for Trump's Rise / Robert W. Merry [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://nationalinterest.org/feature/why-obamas-second-term-paved-the-way-trumps-rise-18359>

270. Michta A. *America the Hesitant* / Andrew Michta // *American Interest*. – 2014. – July 1.
271. Miller P. *Five Pillars of American Grand Strategy* / Paul Miller // *Survival*. – 2012. – Vol. 54. – N 5. – P. 7-44.
272. Murse T. *Obama's Second Term Agenda* / Tom Murse [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.thoughtco.com/barack-obamas-second-term-3367530>
273. *National Strategy of the United States. 2002* [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09>
274. No, You Didn't [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nationalreview.com/article/443751/obama-farewell-address-self-loving-and-pompous?target=topic*tid
275. Nye J. S., Jr. *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone: Monograph* / Joseph S. Nye, Jr. – Oxford: Oxford University Press, 2002. - 147 p.
276. Nye J. S., Jr. *U.S. Power and Strategy after Iraq* / J. S. Nye, Jr. // *Foreign Affairs*. – 2003. - Vol. 82. - N 4. – P.60-73.
277. Nye J. S., Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics: Monograph* / J. S. Nye, Jr. – New York: Public Affairs, 2004. - 191p.
278. Nye J. S., Jr. *Recovering American Leadership* / J. S. Nye, Jr. // *Survival*. – 2004. – Vol. 50. – № 1. – P. 55-68.
279. Nye J. S., Jr. *The Decline of America's Soft Power. Why Washington Should Worry* / J. S. Nye, Jr. // *Foreign Affairs*. – 2004. – Vol. 83. – N 3. – P. 16-20.
280. Nye J. S., Jr. *Transformational Leadership and U.S. Grand Strategy* / J. S. Nye, Jr. // *Foreign Affairs*. – 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61740/joseph-s-nye-jr/transformational-leadership-and-us-grand-strategy>
281. Nye J. S., Jr. *The Future of American Power* / J. S. Nye, Jr. // *Foreign Affairs*. - 2010. - November/December. - P. 1 - 10.

282. Nye J. S., Jr. Understanding International Conflict and Cooperation: An Introduction to Theory and History: Monograph / Joseph S. Nye, Jr., David A. Welch. - New York: Longman, 2012. – 384 p.
283. Obama for America. A new partnership for the Americas. 2008 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://obama.3cdn.net/ef480f743f9286aea9_k0tmvyt7h.pdf.
284. Obama B. Renewing U.S. leadership in the Americas. - Miami, FL. 2008, May 23 / Barack Obama [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://obama.3cdn.net/85c9392c81570937d6_lqomvygpq.pdf.
285. Obama B. A Stronger Partnership with Europe for a Safer America / B. Obama, Joseph Biden. 2008 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.barackobama.com/pdf/Fact_Sheet_Europe_FINAL.pdf
286. Obama B. Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union. 24.02.2009 / B. Obama [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.presidency.ucsb.edu/ws/print.php?pid=85753
287. Obama B. Remarks on a New Strategy for Afghanistan and Pakistan / B. Obama // White House, March 27, 2009 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://obamawhitehouse.archives.gov/.../remarks-president-a-new-strategy-afghanistan-and-pakistan>
288. Obama B. Speech to the UN General Assembly. 2009, 23 September / B. Obama [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nytimes.com/2009/09/24/us/politics/24prexy.text.html?pagewanted=2&_r=1
289. Obama's address to parliament // NDTV. 2010, 8 November / B. Obama [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ndtv.com/article/india/full-text-obamas-address-to-parliament-65093>
290. Obama B. Remarks at the Department of State [Electronic Resource] / B. Obama. 2011, 19 May // Online by Gerhard Peters and John Woolley. The American Presidency Project [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=90397&st=arab+world&st1>

291. Obama B. Address to the UN General Assembly / В. Обама // New York, September 24, 2013 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://obamawhitehouse.archives.gov/.../2013/.../24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>
292. Obama B. Address to the UN General Assembly / В. Обама // New York, September 24, 2014 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://obamawhitehouse.archives.gov/.../2014/.../24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>
293. Obama's people // New York Times Magazine. – 2009 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nytimes.com/packages/html/magazine/2009-inauguration-gallery/index.html>
294. Organizing For America. Obama's Consistent Position on the Patriot Act. 2008, January [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.barackobama.com/factcheck/2008/01/05/fact_check_obamas_consistent_p_1.php
295. PATRIOT Act // US Congress, 115 STAT. 272, Public Law 107-56-October 26, 2001 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=107_cong_public_laws&docid=f:publ056.107.pdf
296. Podhoretz J. Barack the Neo-con / John Podhoretz // New York Post. – 2010. – September 1.
297. Powell C. Powell Says Iraq's Non-compliance with UN Rulings Concerns All. 2002 / Colin Powell [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://Canberra.usembassy.gov/hyper/2002/0905/epf402.htm>
298. Powell C. Press Conference on Iraq Declaration. 2002 / С. Powell [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2002/16123.htm>

299. Powell C. Address to the UN Security Council. 5 February 2003 / C. Powell [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/02/20030205-1.html>
300. President Addresses the Nation [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/09>
301. Pressman J. Power without Influence: The Bush Administration's Foreign Policy Failure in the Middle East / Jeremy Pressman // International Security. – 2009. – Vol. 33. - N 4. – P. 149-179.
302. Priorities for the President: Refocusing U.S. Russian and Eurasian Policy on American Interest. Heritage Foundation, 2001 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.heritage.org/mandate/priorities/html>
303. Reid M. Obama and Latin America / Michael Reid // Foreign Affairs. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 45-53.
304. Remarks by Vice President Dick Cheney at the 2006 Vilnius Conference. 4.05.2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.vilniusconference2006.lt/sen/lib.files_full/15?sev=getfile
305. Report on the US Intelligence Community's Prewar Intelligence Assessments on Iraq: Conclusions // US Senate Committee on Intelligence. 2004 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://intelligence.senate.gov/>
306. Rice C. Promoting The National Interest / Condoleezza Rice // Foreign Affairs. - 2000 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/55630/condoleezza-rice/campaign-2000-promoting-the-national-interest>
307. Roberts D. Obama's second term: a president faces the limits of his power / Dan Roberts [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/05/barack-obama-second-term-achievements-sandy-hook>
308. Rohde D. The Obama Doctrine / David Rohde // Foreign Policy. – 2012. – March-April.

309. Romano S. Liberal Democracy and National Security: Continuities in the Bush and Obama Administrations / Silvina M. Romano // *Critical Sociology*. – 2011. – Vol. 38. – N 2. – P. 159-178.
310. Rose G. What Obama Gets Right / Gideon Rose // *Foreign Affairs*. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 2-12.
311. Rosen S. The National Security Generation Gap / Stephen Rosen // *Wall Street Journal*. – 2014. – March 30.
312. Rubio M. Restoring America's Strength. My Vision for US Foreign Policy / Marco Rubio // *Foreign Affairs*. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 108-115.
313. Rugey V. de. Obama's Imperial Presidency / Veronique de Rugey [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nationalreview.com/corner/443799/obamas-imperial-presidency?target=topic*tid
314. Schadlow N. Competitive Engagement: Upgrading America's Influence / Nadia Schadlow // *Orbis*. – 2013. – Vol. 57. – N 4. – P. 501-515.
315. Schake K. How to Lose Friends and Alienate Allies / Kori Schake // *Foreign Policy*. – 2014. – June 30.
316. Schmidt B. The Bush Doctrine and the Iraq war: Neoconservatives vs. Realists / Brian Schmidt, Michael Williams // *Security Studies*. – 2008. – Vol. 17. – № 2. – P. 191-220.
317. Schmidt V. A. Discursive institutionalism: the explanatory power of ideas and discourse / V. A. Schmidt // *Annual Review of Political Science*. – 2008. - N 11. – P. 303-326.
318. Schultz B. Obama's Political Philosophy: Pragmatism, Politics, and the University of Chicago / Bart Schultz // *Philosophy of the Social Sciences*. – 2009. – Vol. 39. - N 2. – P. 127-173.
319. Scott S. V. Is There Room for International Law in Realpolitik? Accounting for the US "Attitude" towards International Law / Shirley V. Scott // *Review of International Studies*. – 2004. - N 30. – P. 71-88.

320. Scott S. Does Legality Really Matter? Accounting for the Decline in US Foreign Policy Legitimacy Following the 2003 Invasion of Iraq / S. Scott, Olivia Ambler // *European Journal of International Relations*. – 2007. - Vol. 13. – N 1. – P. 67-87.
321. Sestanovich S. *Maximalist: America in the World from Truman to Obama* / Stephen Sestanovich. – NY: Knopf, 2014. – 416 p.
322. Sevin E. Listening to President Obama: A Short Examination of Obama's Communication Practices / Efe Sevin, Spencer Kimball, Mohammed Khalil // *American Behavioral Scientist*. – 2011. – Vol. 55. – N 6. – P. 803-812.
323. Snyder S. Beyond containment? The first Bush administration's skeptical approach to the CSCE / Sarah Snyder // *Cold War History*. – 2013. - Vol. 13. – N 4. – P. 463-484.
324. Stahn C. Enforcement of the Collective Will after Iraq / C. Stahn // *American Journal of International Law*. – 2003. – Vol. 97. – N 4. – P. 804-823.
325. Statement of Senator Hillary Rodham Clinton. Nominee for Secretary of State. Senate Foreign Relations Committee, 13.01.2009 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://foreign.senate.gov/testimony/2009/ClintonTestimony090113a.pdf>
326. Statement of U.S. Permanent Representative-Designate Susan E. Rice before the Senate Foreign Relations Committee, 15.01.2009 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://foreign.senate.gov/testimony/2009/RiceTestimony090115a.pdf>
327. Stephens B. What Obama Gets Wrong / Bret Stephens // *Foreign Affairs*. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 13-17.
328. Stern J. Obama and Terrorism / Jessica Stern // *Foreign Affairs*. – 2015. – Vol. 94. – N 5. – P. 62-71.
329. Stromseth J. E. Law and Force after Iraq: A Transitional Moment / J. E. Stromseth // *American Journal of International Law*. – 2003. – Vol. 97. – N 3. – P. 628-642.

330. Sullivan J. U.S. Foreign Policy in the 21st Century - Priorities, Goals, and Accomplishments. Speech Director of Policy Planning, Washington, DC, January 15, 2013 / Jake Sullivan [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/r/pa/ime/202881.htm>
331. Sunstein C. R. The Obama I know. 2008, March 5 / Cass R. Sunstein [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.huffingtonpost.com/cass-rsunstein/the-obama-i-know_b_90034.html.
332. Sustaining US Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense // US Department of Defense. – 2012. – January [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://archive.defense.gov/.../Defense_Strategic_Guidance.pdf
333. The Caribbean–United States Declaration of Principles. 2010 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.crnw.org>
334. The Caribbean–United States Plan of Action on Security Cooperation. 2010 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.crnw.org>
335. The Counter-Terrorism Page [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.terrorism.net>
336. The National Security Strategy of the United States. - Washington, DC: The White House, 2002 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>
337. The National Security Strategy of the United States. - Washington, DC: The White House, 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/178>
338. The National Security Strategy of the United States. Washington, DC: The White House, 2010 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
339. The National Security Strategy of the United States. Washington, DC: The White House, 2015 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/NSS-2015.pdf>

340. Tellis A. Balancing without Containment: A US Strategy for Confronting China's Rise / Ashley Tellis // Washington Quarterly. – 2013. – Vol. 36. – N 4. – P. 109-124.
341. Terrorism & Counter-Terrorism [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ict.org.il>.
342. Terrorism Research Center [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.terrorism.com/index.shtml>
343. Tucker R. The Sources of American Legitimacy / Robert W. Tucker, David C. Hendrickson // Foreign Affairs. – 2004. - N 83. – P. 18-32.
344. Tucker R. The Flip Side of the Record: The Commitment to Law is Key to US Legitimacy / R. W. Tucker, D. C. Hendrickson // Foreign Affairs. – 2005. – Vol. 84. – N 2. – P. 139-141.
345. U.S. Human Rights and Democracy Strategy Supporting Human Rights and Democracy. Washington, DC, 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.state.gov/g/drl/rls/shrd/2006/>.
346. U.S. Official on Obama's Foreign Policy Priorities. Washington Foreign Press Center, 01 July 2014 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://translations.state.gov/st/english/texttrans/2014/07/20140702303143.html#axzz3PAaDdLTW>
347. U.S. to promote Plan Colombia-like project in Honduras // Inside Costa Rica, 2011 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.insidecostarica.com/dailynews/2011/february/10/centralamerica11021002.htm>
348. Wedgwood R. The Fall of Saddam Hussein: Security Council Mandates and Preemptive Self-Defense / Ruth Wedgwood // American Journal of International Law. – 2003. – N 97. – P. 576-585.
349. Weisberg J. The Bush Tragedy: Monograph / J. Weisberg. - Random House, 2008. – 271 p.
350. Williams B. A family connection. Sullivan Haave may be tiny, but it does have an influential Pentagon link. Center for Public Integrity. 2003 / B. Williams

[Электронный ресурс]. - Режим доступа:

<http://www.publicintegrity.org/wow/report.aspx?aid=70>

351. Walt S. Beyond Bin Laden / S. Walt // International Security. – 2001/2002. - Vol. 26. - N 3. – P. 56-78.

352. Yoo J. International Law and the War in Iraq / John Yoo // American Journal of International Law. – 2003. - N 97. – P. 563-576.

353. Zakaria F. The Future of American Power: How America Can Survive the Rise of the Rest / Fareed Zakaria // Foreign Affairs. – 2008. – Vol. 87. – № 3. – P. 18-43.

354. Zakaria F. Stop Searching for an Obama Doctrine / Fareed Zakaria // Washington Post. – 2011. – July 6.